Forsknings- og litteraturoversigter

MARX/ENGELS' FAGFORENINGSSKRIFTER

Karl Marx/Friedrich Engels: Über die Gewerkschaften, Tribüne, Berlin 1971, 599 s., DM 12,80

Af Gerd Callesen

Denne udgave af artikler, breve osv. – mange i uddrag – er 2. udvidede oplag af en kronologisk samling af Marx og Engels' udtalelser om fagbevægelsen og til en vis grad umiddelbar praktisk arbejderpolitik i det hele taget. Redaktionen fremhæver i sin indledning, at udvalget ikke er komplet – det er især gået ud over Kapitalen og Manifestet, som kun i ringe grad er repræsenteret i udvalget. Nu er Kapitalen en meget central afhandling for den faglige arbejderbevægelse, men det i denne sammenhæng allervæsentligste bliver behandlet af Marx i »Løn, pris og profit«, og den findes der et lidt større uddrag af (s. 193–206), hvor især lønteorien behandles, den hele fagbevægelsens arbejde bygger på (denne afhandling kom første gang på dansk i »Socialisten« 3.–6. årg. 1905–08, men ikke i sin helhed, de tre sidste afsnit mangler; først i 1933 kom den i sin helhed i Mondes serie »Socialistisk Bibliotek« sammen med andet materiale om det faglige spørgsmål).

Marxismens betydning for arbejderbevægelsen som dennes teori kommer meget tydelig til udtryk i de ting, Marx og Engels skrev om de økonomiske kampe. Uden deres forståelse af disse kampes betydning for arbejdernes organisering og klassens selvstændige udvikling var de næppe blevet andet end så mange utopiske socialister. Men idet de forstod klassens udviklingsbetingelser, skabte de forudsætningerne for, at teorien kunne blive materiel magt. Fordi de lærte af klassen, kunne de blive klassens lærere og ikke idealistiske forkyndere. I modsætning til samtlige datidige teoretikere så Engels allerede i 1844, at arbejdernes faglige kampe ikke kun ikke var nytteløse eller skadelige, men tværtimod havde stor positiv betydning for arbejderklassens udvikling til en selvstændig kraft. De vendte sig derfor med stor ihærdighed mod folk som Proudhon, hvis arbejderfjendskhed især kom til udtryk på dette område. Det er betegnende for Proudhons reaktionære holdning, at han erklærede strejker for at være illegale og fagforeninger for ikke-tilladelige (det er den samme Proudhon, som Per Stig Møller vil gøre til den moderne arbejderbevægelses førende teoretiker, en opfattelse som fremmes af Ole Hyltoft, redaktør ved fagbevægelsens avis »Aktuelt«; man ved ikke om man mest skal beundre de tos uvidenhed eller frækhed).

Det var ikke Marx' og Engels' opgave at udarbejde en almen fagforeningsteori, der var gyldig under alle omstændigheder. Det ville have stået i modsætning til deres arbejde iøvrigt. De ændrede naturligvis deres vurdering af de faglige sammenslutninger i takt med de konkrete betingelser, ud af hvilke deres udtalelser skal afledes. Mange af disse kan således synes at stå i modsætning til hinanden, men disse modsigelser kan forklares ud fra de ydre

historiske omstændigheder. Men man kan uddrage nogle grundbestanddele til en vurdering af det faglige arbejdes betydning. De må imidlertid ses i sammenhæng med hele deres politisk-teoretiske arbejde, de er forbundet med en del andre problemer, som i alt væsentligt forsøger at besvare spørgsmålet om, hvordan proletariatet kan erobre magten.

Forud for den første formulering af fagbevægelsens rolle i og for arbejderklassen i resolutionen fra I. Internationales kongres i Genf 1866, lå en del undersøgelser og iagttagelser på den ene side og det videnskabelige arbejde især Marx udførte ved udarbejdelsen af Kapitalen på den anden side. Den værk blev det videnskabelige grundlag for bl. a. resolutionen fra 1866. Den væsentligste betydning ligger imidlertid nok i almengørelsen af proletariatets erfaringer. Deres vurderinger beroede på de hidtidige kampe, det de gjorde var at uddrage de almene lærer, der kunne uddrages af disse og give dem en teoretisk form.

I 1844 offentliggjorde Engels sin »Die Lage der arbeitenden Klassen in England«. Han beskrev heri bl. a., at arbejderklassen først med industrialiseringen var blevet en fast klasse, der var i stand til at handle selvstændigt. Men til dette formål måtte konkurrencen mellem arbejderne ophæves og derfor opbyggede arbejderne fagforeninger. Af Engels' analyse kan man uddrage tre udsagn, som blev grundlæggende for en marxistisk fagforeningsteori: 1) fagforeningerne og strejker er arbejderklassens krigsskoler til forberedelse af de afgørende kampe mod bourgeoisiet, 2) fagforeningernes betydning for arbejderklassens umiddelbare behov, dvs. ophævelsen af den indbyrdes konkurrence og dermed muligheden for at få indflydelse på lønnen og 3) konstateringen af den nødvendige enhed af politisk og økonomisk kamp; det sidste betød dog ikke at enhver økonomisk kamp også var en politisk kamp. Disse udsagn blev udbygget og differentieret i andre, senere skrifter.

I kritikken af Proudhon fremhævede Marx klassekampen som udviklingens drivfjeder. Kapitalen, som var interesseret i at holde lønomkostningerne nede, ville satse på udviklingen af ny teknik, som kunne gøre dem uafhængig af fagforeninger og strejker (problemet med dekvalificeringen af faglært arbejdskraft er altså ikke specielt nyt). Men i denne udvikling ville arbejderklassen opdage sin eksistens som arbejdere, der havde modsatte interesser af kapitalen. Den ville blive en klasse overfor kapitalen, en klasse i sig selv, og som næste skridt ville den konstituere sig som en klasse for sig selv; dens interesser ville blive klasseinteresser. Som Engels understregede Marx de økonomiske kampes og de umiddelbare arbejderorganisationers rolle som klassens politiske læremestre. Men de faglige organisationers rolle som klassekamporganer var afhængig af, om de kunne føre klassen i kampen mod bourgeoisiet, således at den fik en sikker fornemmelse af sine fælles interesser. Fagforeningerne har således ikke kun en økonomisk rolle, ved fastsættelsen af lønnen, men de var midlet til omvæltningen af det bestående samfund (Marx/Engels: Über die Gewerkschaften – MEG – s. 91).

Årene efter revolutionen 1848/49 betød, at Marx og Engels trak sig ud af det umiddelbart politiske arbejde. I denne periode, hvor den politiske reaktion dominerede fuldstændigt, var det dem ikke muligt at deltage aktivt i klassekampene. Men i disse år arbejdede Marx på udviklingen af sin politisk-økonomiske teori, hvor især merværdien og arbejdskraften som vare er væsentlige, fordi de er grundlaget for lønteorien. Samtidig iagttog de den engelske fagbevægelse og dens arbejde f. eks. for 10-timers-lovens indførelse (MEG s. 101–12). I disse kampe befæstede fagbevægelsen sin stilling som bred masseorganisation i England og var – ved at have forladt sektorganisationens stade – kommet op på et højere niveau af klassebevægelsen. Det blev bl. a. tydeligt i de store bygningsarbejderstrejker i årene 1859–62 (MEG s. 139–41, 162–63).

I 1864 oprettedes I. Internationale som sammenslutning af især engelske fagforeninger og franske arbejderorganisationer (de sidste ofte med proudhonistisk ideologi). De engelske fagforeninger havde en interesse i at få modvirket strejkebryderi og løntrykkeri fra udenlandske arbejdere og mente, at det bedst kunne opnås ved oprettelsen af faglige organisationer i udlandet. De fandt forbundsfæller i Marx og Engels, og Marx kom til at spille en meget betydelig rolle i I. Internationale. Af afgørende betydning blev herved foredraget om »Løn, pris og profit«, i hvilket Marx imødegik opfattelsen, at 1) en lønstigning ikke ville gavne arbejderne noget og 2) at fagbevægelsen derfor var skadelig. Denne opfattelse – efter hvilken kun den politiske kamp om overhovedet kunne hjælpe arbejderklassen frem – måtte bekæmpes, fordi den var forkert; især kunne den opfattelse, forsåvidt som den blev den dominerende, hindre arbejderklassens kampe fremover, fordi den ophævede dialektikken mellem politisk og økonomisk kamp. Den centrale erkendelse – som blev underbygget i Kapitalen – var, at arbejdskraftens værdi består af to elementer: en fysisk og en historisk/samfundsmæssig. Det fysiske element er arbejderklassens reproduktionsbehov, som under alle omstændigheder må sikres. Det historiske element består i arbejderklassens levestandard, som er bestemt af flere omstændigheder. Det er dette elements størrelse, der kæmpes om, fordi det kan være større eller mindre, ja det kan helt forsvinde. Afgørende er styrkeforholdet mellem klasserne (MEG s. 202). Heri lå begrundelsen for arbejderklassens kampe for de daglige livsfornødenheder osv., men det var samtidig en kamp mod symptomer ikke mod årsagerne. Marx' foredrag var det første forsøg på at give en teoretisk begrundelse for den faglige kamps nødvendighed og nytte. Begge dele var hidtil blevet bestridt og endda blevet bekæmpet af arbejderrepræsentanter som Weston i I. Internationale og f. eks. Lassalle og hans tilhængere. At den borgerlige økonomi havde bestridt denne kamps nødvendighed er naturligt. Det er især denne teori, der har gjort Marx betydningsfuld for fagbevægelsen den dag i dag. Al virkningsfuld faglig aktivitet bygger på den enten den er sig det bevidst eller ej.

I 1866 afholdt I. Internationale en kongres i Genf; den vedtog her en resolution i fagforeningsspørgsmålet, som var udarbejdet af Marx (MEG s.

216–18). I den sammenfattedes de hidtidige erfaringer. Centralt er nok, at de faglige organisationer ubevidst var blevet arbejderklassens organisationsmidtpunkt. De måtte erkende deres stilling som sådan og som arbejderklassens fortrop til fordel for dennes fuldstændige frigørelse. Vigtigt er endvidere understregelsen af den snævre sammenhæng mellem de umiddelbare opgaver/de daglige kampe og det socialistiske mål, mellem socialreform og revolution. Det var den marxistiske fagforeningspolitiks perspektiv.

De senere bidrag til den marxistiske fagforeningspolitik kom især fra Engels. Det var især en kritik af de engelske Trade Unions udvikling. Siden de havde trukket sig ud af Internationale var de blevet mere og mere tilbageholdende i politisk henseende, og havde koncentreret sig om »rent faglige« opgaver. Der var lønstrejker og kampe om arbejdstidens nedsættelse, men det blev ikke forbundet med noget videre perspektiv. Derved blev fagbevægelsen »i virkeligheden et parti til lønarbejdets *opretholdelse*, ikke til dets afskaffelse« (MEG s. 417). På den måde blev de i virkeligheden »medarbejdere... for enhver forstandig kapitalist i særdeleshed og for kapitalistklassen i almindelighed« (MEG s. 462). Disse vurderinger af den aktuelle situation i England i 1880'erne skal kun tjene til understregning af Engels' udogmatiske forholden sig til virkeligheden. Den positive vurdering af økonomiske organisationer for/i arbejderklassen var ikke bundet til bestemte organisationer eller organisationsformer; hvis de hidtidige organisationer ikke opfyldte deres funktion, eller formerne ikke mere duede, måtte de selvfølgelig kritiseres. Denne kritik forhindrede da heller ikke Engels få år senere at vurdere »New Unionism« som et centralt fremskridt for arbejderklassen.

På samme måde skal man nok se på diskussionen af forholdet mellem politisk og faglig bevægelse. Det har været og er åbenbart et vigtigt spørgsmål for mange. Partiet dukkede ikke op i de tidlige udsagn fra Marx og Engels i forbindelse med de faglige organisationer, der blev betegnet som arbejderbevægelsens centrum. I et interview fra 1869 med en lassalleansk fagforeningsmand sagde Marx ovenikøbet, at fagbevægelsen aldrig måtte komme i forbindelse med et politisk parti, det ville kun ødelægge fagbevægelsen (Hamann-interviewet). Disse ting er blevet sat absolut og er af enkelte grupper, der gerne vil begrunde deres halv-syndikalistiske politik med Marx, blevet brugt til at afvise politiske organisationers indflydelse på fagbevægelsen. Men også her må Marx-Engels' udtalelser ses i forbindelse med de historiske omstændigheder. Det første (mere eller mindre) marxistiske parti dannedes først i 1869, og fra den tid findes også udtalelser fra Marx og Engels om forholdet mellem faglig og politisk kamp. Men i virkeligheden er det variationer over et kendt tema: det er i perioden op til I. Internationales Genf-kongres, at de centrale udsagn om fagbevægelsen og dens rolle fremkommer.

Engels understregede betydningen af det »fælles fodslag« mellem parti- og fagbevægelse: fagbevægelsens umiddelbare fordele trak mange passive ind i det politiske arbejde, mens den politiske aktions fælles nødvendigheder holdt de isolerede fagorganisationer sammen (MEG s. 358). Han hævdede i

kritikken af Trade Unions netop den politiske aktions/partiets samlende virke (smlg. MEG s. 289–300, s. 398f., 404, 406f.). Det førte til slutsatsen, at der ved siden af eller over de enkelte industriforbund måtte være en politisk organisation for hele arbejderklassen, som nødvendig koordinator i kampen for lønarbejdets afskaffelse. Det var vigtigt, at kampen førtes på alle områder: på det teoretiske, det politiske og det praktisk-økonomiske i sammenhæng (MEW bd. 18, s. 516f.). Men hvis denne kamp ikke kunne føres alsidigt, så var det ikke nogen grund til passiv afventen. Arbejderklassen måtte anvende ethvert virkeligt kampmiddel, som den kunne bruge i det bestående samfund, også selvom de mest uheldige kampbetingelser skulle være tilstede (MEG s. 310). Parti- og fagbevægelse havde samme mål: arbejderklassens emancipation, lønsystemets afskaffelse. Ganske vist havde hver af de to grene en specifik opgave ved siden af den almene. Men de skulle stå i forbindelse med hinanden, ellers opfyldte de ikke deres opgaver. For fagbevægelsen var den specifikke opgave at føre arbejderklassens »daglige« kampe om det historiske elements størrelse i arbejdslønnen – de indebar også et yderligere vigtigt punkt, de bidrog til at overvinde bevægelsens sektkarakter og dogmatisme (smlg. MEG s. 233–42, 259–62, 353 og 472).

Marx/Engels' vurdering af den faglige udvikling har været diskuteret flere gange, delvis under aspekt-synspunkter, f. eks. de sociologiske (bevidsthedsmæssige) eller økonomiske elementer. Det kan også lade sig gøre, frugtbar bliver diskussionen imidlertid kun, hvis man holder sig for øje at marxismen er en enhed. Nogle af de vigtigste diskussionsbidrag er anført nedenfor – derudover findes en del materiale indirekte i en del nyere omfangsrige afhandlinger om den tyske fagbevægelses første fase (især af østtysk oprindelse).

N. Auerbach: Marx und die Gewerkschaften, Berlin-Leipzig 1922 (genoptryk 1972).

Adolf Braun: Die Gewerkschaften, ihre Entwicklung und Kämpfe. Eine Sammlung von Abhandlungen, Nürnberg 1914 (senere oplag omkring 1920), heri: Marx und die Gewerkschaften s. 47–55.

Ursula Herrmann: Der Kampf von Karl Marx um eine revolutionäre Gewerkschaftspolitik in der I. Internationale 1864 bis 1868, Berlin 1968.

Richard Hyman: Marxism and the Sociology of Trade Unionism, London 1971 (og senere oplag).

Otto Jensen: Karl Marx og fagforeningerne. Et udgangspunkt for diskussionen: fagbevægelse og politik, i: Socialisten, 32. årg. 1935, s. 285–294.

Knud Knudsen: Den marx'ske fagforeningsteori, i: Meddelelser om forskning i arbejderbevægelsens historie 8 s. 39–43.

A. Losowski: Karl Marx und die Gewerkschaften, Zürich 1934 (genoptryk 1972).

Hermann Müller: Karl Marx und die Gewerkschaften, Berlin 1921.

August Thalheimer: Die I. Internationale und die Gewerkschaften, i: Die Rote Gewerkschafts-Internationale, 4. årg. 1924 nr. 11 (46).

DANMARK

Social- og fagforeningshistorieforskning i 1930'erne

Af Niels Finn Christiansen

»Det må erkendes, at åndsvidenskaberne står i organisation og internationalt samarbejde langt tilbage for naturvidenskaberne. Den dybeste grund hertil er utvivlsomt, at straffen for at fastholde og hævde forældede meninger på åndsvidenskabernes område ikke følger så prompte som på naturvidenskabernes. ... At en historiker stadig fastholder og fremsætter forældede og urigtige forklaringer af fortidens begivenheder bevirker ikke, at han falder død om; tværtimod, den skaffer ham som regel endnu større anseelse og ære som en idealistisk anlagt personlighed, der selv i høj alderdom trods alle afgørende modbeviser holder fast ved og atter fremsætter sin ungdoms formening om fortiden, der stadig synes ham videnskabens eviggyldige sandheder. Dette er hovedgrunden til, at åndsvidenskabelig forskning står så langt tilbage for forstandsvidenskabelig. Vi har ikke naturens knyttede næve lige i synet, hvergang vi siger noget urigtigt. ...

... De, der er førende i åndsvidenskaberne, eller som blot indehaver førende embeder inden for dem, må søge at samle forskningen om hovedspørgsmålene, overbevise de unge forskere om, at de ikke bør følge deres individualistiske trang til at fremhente abstruse eller ligegyldige emner, men som de unge forstandsvidenskabelige forskere indordne sig under og stille deres arbejdskraft til rådighed for arbejdet for deres videnskabs hovedområder. De må søge deres fortjeneste og fremtid på de marker, hvor denne netop nu arbejder«.

Med denne bredside introducerede Arik Arup i Politikens kronik det i februar 1927 oprettede Institut for Historie og Samfundsøkonomi (IHS).[1] Målet for instituttet var at blive et center for al dansk historieforskning for at give »det danske folk den nyeste og rigtigste viden om omverdenen og dets egen historie«. Initiativtager til oprettelsen og den organisatorisk drivende kraft var den tidligere forsvarsminister og fra 1929 udenrigsminister i den socialdemokratisk-radikale regering P. Munch. Instituttets forbillede var tilsvarende institutioner i Tyskland og Frankrig. Instituttet blev ledet af en bestyrelse, der bestod af universitetslærerne (professorerne) i samfundsøkonomi og historie, chefen for Statistisk Departement, professor Harald Westergaard samt repræsentanter for de 4 store gamle partier. Det var udover P. Munch, Niels Neergaard (Venstre), Arnold Fraenkel (Det konservative Folkeparti) og C. V. Bramsnæs (Socialdemokratiet) samt senere Aksel Larsen (DKP). Partirepræsentanterne udskiftedes ved død eller tilbagetræden fra aktiv politik. Men repræsentationsprincippet fastholdtes, og

politikerne havde i IHS's forståelse af sine opgaver og videnskabelighed nogle veldefinerede funktioner. I forbindelse med udgivelsen af kvartalstidsskriftet »Økonomi og Politik« (1927ff.) skulle de garantere dets alsidighed og objektivitet, særlig ved udarbejdelsen af de meget indholdsrige og nyttige oversigter over kvartalets politiske og økonomiske begivenheder. Med Arups ord: »For at sikre dets (tidsskriftets) objektivitet har Instituttet besluttet, at ingen fremstilling af et kvartals begivenheder skal kunne finde optagelse deri, om noget medlem af bestyrelsen, hvori der som nævnt er repræsentanter for alle de store danske politiske partier, finder indvendinger imod«.

Instituttets teoretiske grundlag blev ikke formuleret særlig omfattende, men det var klart positivistisk, vel mere ekstremt end det er manifesteret før eller siden i dansk historievidenskab. Samtidig kan der næppe være tvivl om, at det politisk-ideologisk blev forløber for og videnskabeligt underlag for 30'ernes parlamentarisk formidlede klassesamarbejde mellem borgerskab, småborgerskab og arbejderklasse. Det var en rolle, som både historieteoretisk og politisk lå de ledende radikale historikere stærkt på sinde og som det på begge felter blev deres historiske opgave at drive igennem og fastholde til det yderste.

Tidsskriftet der efter Instituttets opløsning i 1958 videreførtes af Selskab for Historie og Samfundsøkonomi blev et vigtigt forum for informationsformidling om især internationale politiske og økonomiske forhold. Formen var i 30'erne tilstræbt objektivistisk og artiklerne virker i dag trods deres imponerende velorientering sært anæmiske i betragtning af deres tilblivelse i et tiår, hvor de internationale og indre statslige modsætninger blev stadig mere tilspidsede.

Til instituttet knyttedes fra starten 11 kandidater og studerende og senere arbejdede mange på ad hoc opgaver. Virksomheden deltes på en historisk og økonomisk afdeling samt en afdeling for avis- og tidsskriftregistrering. Udover tidsskriftudgivelsen blev følgende emner taget op til behandling: 1. En undersøgelse af konjunkturbevægelserne i Danmark fra 1857, 2. En undersøgelse af forholdet mellem arbejdere og arbejdsgivere i Danmark i tiden efter 1864, 3. Udgivelsen af et værk om de danske stænderforsamlingers historie (en opgave IHS fik overdraget af Rigsdagen præsidium), 4. Udarbejdelse af avisregistre, 5. Udarbejdelse af et økonomisk-politisk tidsskriftindeks.

En række af disse opgaver blev løst i løbet af 30'erne. Således udkom allerede i 1930 Jørgen Pedersens »Arbejdslønnen i Danmark under skiftende konjunkturer i perioden ca. 1850–1913« og i 1931 og 1934 Hans Jensens tobindsværk »De danske Stænderforsamlingers Historie 1830–48«. Avisregistreringen indledtes med Politiken og fortsattes med Berlingske Tidende og Social-Demokraten.[2]

Fra historikere og økonomer med tilknytning til IHS's økonomiske afdeling udkom indtil slutningen af 1950'erne en lang række værker om konjunk-

tur- og prishistorie, kompagni- og industrihistorie samt landbrugshistorie med hovedvægten på det 18. århundrede.[3]

Anledningen til denne opsats er genudgivelsen af to store værker inden for projektet om forholdet mellem arbejdere og arbejdsgivere efter 1864: Henry Bruun, Den faglige arbejderbevægelse i Danmark indtil Aar 1900. Første del til ca. 1880. (1938, reprografisk optryk 1977) og Georg Nørregaard, Arbejdsforhold indenfor dansk haandværk og industri 1857–1899. (1943, reprografisk optryk 1977). Disse to monumentale værker (begge er på godt og vel 600 sider) repræsenterer på godt og ondt den ret enestående forskningsindsats, der blev iværksat omkring projektet. Den overskred klart det noget snævre sigte, der lå i dets oprindelige formulering og udviklede sig til en ganske bred socialhistorisk kildefremdragelse og historieskrivning.

Under (hånd)fast ledelse af Povl Engelstoft og Hans Jensen indledtes et for datiden usædvanligt kollektivt indsamlingsarbejde af kildemateriale i aviser, fagforeningsarkiver, virksomhedsarkiver og på ABA af kildemateriale til dansk socialhistorie i 2. halvdel af det 19. århundrede. Det udmøntes allerede i 1930 i »Sociale studier i dansk historie efter 1857«,[4] der rummede 9 afhandlinger om arbejderklassens sociale udvikling, fagbevægelsens start og udvikling, staten og arbejderklassen og den første grundige analyse af septemberforliget og dets tilblivelse (af Fr. Skrubbeltrang). Afhandlingerne blev til efter omhyggelige fælles diskussioner. For de flestes vedkommende, specielt om fagbevægelsens udvikling, blev resultaterne senere revideret og udbygget enten i de følgende studier fra IHS eller i de sidste 10–15 års forskning. Men især Henry Bruuns afhandling »Den sociale udvikling i byerne 1857–71« rummer stof, som stadig er af stor værdi til forståelsen af baggrunden for den socialistiske bevægelses første år.

Disse uprætentiøse studier fulgtes af »Mænd og meninger i dansk socialpolitik«[5], der rummede afhandlinger om socialpolitiske ideer og politik hos nogle af forfatningskampens ledende politikere fortrinsvis fra Venstre. Selv om en del af de behandlede spørgsmål og personer senere er taget op i (utrykte) specialer er disse studier for en rækkes vedkommende stadig den eneste indgang. De udmærker sig ikke ved større analytisk dybde, idéhistorisk indsigt eller ideologikritik, men er solide, kildenære, refererende arbejder med en tæt udnyttelse af Rigsdagstidende, (lokal)presse og personarkiver.

Som det første mere omfattende arbejde fra Instituttets historiske afdeling udkom 1931 »Bidrag til arbejderklassens og arbejderspørgsmålets historie i Danmark fra 1864 til 1900«.[6] Det indeholdt dels større selvstændige afhandlinger og dels forstudier til planlagte større selvstændige publikationer. Den kvantitativt største del af arbejderklassen i det 19. århundrede, landarbejderne, blev her for første gang underkastet grundige analyser i henholdsvis Hans Jensens »Landarbejderspørgsmålets udvikling i Danmark fra ca. 1870 til ca. 1900« (Bidrag, s. 13–58) og Georg Nørregaard og Hans Jensens »Organisationsforsøg blandt landarbejderne« (Bidrag, s. 59–202). Uden at tilsigte en egentlig klasseanalyse kan Hans Jensen i sin afhandling fremdrage

nogle fundamentale sociale og politiske eksistensbetingelser for landarbejderne. De anskues ikke isoleret, men i deres arbejdsmæssige og sociale funktioner i den samlede agrare udvikling i det 19. århundrede. Det fremhæves med et islæt af malthusianisme, at husmands- og landarbejderklassen blev »et Proletariat, en Samfundsklasse, der ikke blot lever paa Grænsen af Eksistensminimum, men stadig synes at staa i Fare for at synke ned derunder alene i kraft af sin Evne til at formere sig« (Bidrag, s. 16). Afhandlingen rummer desuden en gennemgang af diskussionerne om en forbedring af de sociale forhold, herunder om en statslig ledet udstykning af jordlodder til landarbejderne for at fastholde deres arbejdskraft på landet.[7]

Det fremholdes, at det ikke alene var social medfølelse, der dikterede disse diskussioner og den senere lovgivning. Det var også en utilsløret antisocialisme, en begrundet frygt for at byernes socialistiske bevægelse skulle gribe fat i landarbejderklassen. Hans Jensen ser præcist, at der ikke var mulighed herfor i 70'ernes kriseperiode, men først da konjunkturerne vendte i 90'erne med en begyndende mangel på arbejdskraft på landet. At socialdemokratiet ikke kendte sin besøgelsestid i denne situation hører til blandt partiets alvorligere synder.[8]

Den sociale elendighed blandt landarbejderne og den ofte grelle politiske undertrykkelse i det 19. århundredes landsbysamfund betød ikke alene, at de faglige og politiske socialistiske organisationer ikke slog rødder her, men også at mere moderate borgerlige og småborgerlige organisationsforsøg fik begrænset gennemslagskraft og varighed. Georg Nørregaard eftersporer i artiklen om organisationsforsøg blandt landarbejderne de mange initiativer, der – udefra – blev taget for at organisere dem og profylaktisk hindre socialismens indtrængen på landet. Det er forbløffende, at 1840'ernes almuebevægelse og politisk-sociale agitatorvirksomhed af almuens egne repræsentanter ikke synes at have haft udløbere i 1870'erne og senere.[9] Godsejerne og den selvstændiggjorte klasse af selvejerbønder blev de helt dominerende faktorer i den politiske udvikling lokalt og på det statslige plan.

I overensstemmelse med de dominerende klassers liberalistiske ideologi blev organisationsinitiativerne præget af parolerne om »selvhjælp« og »hjælp til selvhjælp«. Der arbejdedes med et bredt spektrum af foreningstyper, brugsforeninger, sygekasser, understøttelsesforeninger, sparekasser, ofte startet ud fra socialfilantropiske forestillinger hos godsejere og borgere og uden tanker om, at selvhjælpen skulle forstås som en selvstændig politisk praksis blandt landarbejderne. Det politisk mest interessante organisationsforsøg var »Dansk Arbejdersamfund«, der blev stiftet i efteråret 1871 som et erklæret modspil til den samtidige organisering af den danske afdeling af Internationale. Målet var at forbedre arbejdernes kår »ad grundig-reformatorisk og ikke ad socialistisk-revolutionær vej«. Foreningen skulle gå »ad Lovlighedens og Ordenens lige Vej« (citeret efter Bidrag, s. 103).[10]

Georg Nørregaard fremdrager her et stort anlagt forsøg på en anti-socialistisk fællesorganisering af arbejderne i byerne og på landet. I en kort periode 1872–73 blev foreningen et blomstrende foretagende med basis omkring de

nordsjællandkse provinsbyer og industriområder. Men Dansk Arbejdersamfund døde en brat død. Det blev imidlertid model for det senere, langt vigtige ikke-socialistiske organisationsforsøg »Dansk Arbejderforbund«, der under Fernando Linderbergs ledelse spillede en betydelig rolle fra 1890'erne indtil fagbevægelsen i mellemkrigstiden for alvor satte ind for at organisere landarbejderne.

Hans Jensen og Nørregaards studier understregede det vigtige i IHS's program om ikke at reducere arbejderklassens historie til de fagligt og politisk organiserede byarbejderes problemer, men i princippet at anskue hele klassen og ligeså vigtigt anskue klassens og dens enkelte dele i lyset af relationerne til andre klasser. Det kan forekomme banalt at fastslå dette princips rigtighed, men mange af det sidste tiårs studier i arbejderbevægelsens historie vidner om, at det stadig ikke er overflødigt at gentage kravet. Instituttets program om at se klasserne som klasseforhold blev vel aldrig helt opfyldt. Der var en tendens til at undersøge klasserne og deres organisationer isoleret. Men i sit udgangspunkt var ansatsen vigtig. En anden sag er det så, at klasseforholdene ikke blev opfattet som klasse*kamp*, men det er vel også for meget forlangt af historikere (og politikere) der repræsenterede klassesamarbejdsideologien i renkultur.

»Bidrag«s 2. hoveddel bestod af Henry Bruuns »Stof og Studier til de faglige Byorganisationers Historie i Danmark fra 1864 til ca. 1900«. Den omfattede en række oversigter og forarbejder til en senere større fremstilling af »de industrielle Organisationers Historie«. Indledningsvis gav Bruun en komplet »Fortegnelse over de københavnske Fagforeninger 1869–1900« (Bidrag, s. 209–83). Den var ment som et supplement og uddybning af J. Jensen og C. M. Olsens oversigt fra 1901,[11] der var præget af dens aktuelle brugsværdi umiddelbart efter DsF's dannelse 1898 og storlock-out'en i 1899. I kraft af deres ledende stilling i fagbevægelsen kunne de oplyse om mangt og meget, henholdsvis undlade at oplyse forhold, som der næppe var kildemateriale til i øvrigt.

Deres oversigt havde yderligere den fordel, at den også søgte at dække fagforeningerne i provinsen og hertil udgør den fortsat for 1880'erne og 90'erne et primært kildemateriale. Bruuns fortegnelse er først og fremmest nyttig ved at være fyldigt dokumenteret med omfattende henvisninger til den socialdemokratiske presse, suppleret med de forskellige festskrifters oplysninger. Fortegnelsen afsluttes med en bibliografi over fagforeningsfestskrifter. Såvel Jensen og Olsen som Bruun søgte at meddele fagforeningerns medlemstal, som ofte er meget usikre angivelser, men mest pålidelige hos Bruun. De hyppigt afrundede tal hos Jensen og Olsen maner i hvert fald til forsigtighed. Endelig medtager Bruun også i langt større omfang fagforeninger, som ophørte i perioden eller som gik op i andre organisationer.

I den anden afhandling »Fagbevægelsens Brydningstid 1871–73« (Bidrag, s. 284–326) behandler Bruun bevægelsens udvikling fra Internationalens start med de faglige sektioner til de store opsving for fagforeningsdannelsen i 1873. Selv om emnet er behandlet fyldigere og i større sammenhæng i

Bruuns senere bog om fagbevægelsen i 70'erne er denne afhandling en god afrundet fremstilling af både de politiske og organisatoriske tendenser og modsætninger i den periode, hvor arbejderklassen erhvervede sig sine første kamp- og organisationserfaringer. Særlig omkring forholdet mellem den rent faglige og den politisk/socialistiske kamp er der interessante, omend forsigtige betragtninger. Bruuns vurdering af Pio som ren revolutionsromantiker, der stod i modsætning til de pragmatisk indstillede arbejdere, er dog givetvis for ensidig. Forundringen over at Pio var »i Stand til at rive de danske Arbejdere med sig...« (s. 284) svækkes ved en mere dybtgående analyse af Pios politisk-ideologiske opfattelse og taktisk-organisatoriske evner, således som det er påvist i en række afhandlinger i de senere år.[12]

»Smedefagets arbejderorganisationer 1871–85« (Bidrag, s. 327–51) er et forsøg på at gennemføre en modelanalyse af en enkelt branches organisationsproblemer, baseret på et righoldigt kildemateriale. Det er samtidig beretningen om »syndefaldet« i dansk arbejderbevægelse fra en klar forståelse af sammenhængen mellem økonomisk og politisk kamp til en fuldstændig afpolitisering af den faglige bevægelse. Smedefaget er særlig spændende, fordi der i 70'erne var både en socialistisk og en konservativ fagforening, og det udstiller derfor usædvanlig klart nogle hovedmodsætninger i arbejderklassen i denne periode.

»Bidrag« afsluttes med Bruuns gennemgang af »Arbejdsgiverforeninger i Danmark i Aarene 1862–1898« (Bidrag, s. 352–412), der er den første i sin art. Bruun følger udviklingen fra mesterlavenes fortsættelse efter lavstvangens ophævelse i 1862 gennem de mange brydninger frem til dannelsen af egentlige kapitalistiske klasseorganisationer og disses centralisering i »Dansk Mester- og Arbejdsgiverforening« (1898). Mellem håndværksmestrenes muligheder for at fastholde og videreudvikle traditionelle organisationsformer og de industrielle kapitalisters behov for nye slagkraftige organisationer stod der længe et skarpt modsætningsforhold. Den indbyrdes konkurrence mellem arbejdsgiverne, modsætninger mellem repræsentanter for håndværk, manufaktur og fabriksindustri gjorde efter Bruuns opfattelse organisationsbevægelsen langt mere kompliceret og træg end blandt arbejderne, for hvem det gjaldt liv eller død at nedbryde den indbyrdes konkurrence.

Mens de indre modsætninger i de to klasser pointeres ret klart og tillægges betydelig vægt i organisationernes udviklingshistorie, spiller kampene mellem klasserne ingen afgørende rolle i forklaringsmønstret. Med de senere års kraftige understregning af sammenhængen mellem kamppraksis og organisations- og bevidsthedsudvikling i baghovedet er det nok den mest oplagte svaghed i disse studier.[13] Temaet spiller dog en (ubevidst?) rolle i Bruuns ovennævnte hovedværk om den tidlige fagbevægelses historie. En (næsten uoverkommelig) gennemlæsning af værket fra ende til anden lader nogle hovedlinjer træde frem, der i hvert fald kan udnyttes til en mere teoretisk-politisk styret analyse af 70'ernes kampår. Selv om detailrigdommen er lammende, er Bruuns fremstilling inden for de rammer, som IHS udstak, en alsidig og afrundet og helt uundværlig grundbog om arbejderbevægelsens

konstituering. Det må endnu 40 år efter bind 1's udgivelse begrædes, at Bruun af noget uransagelige grunde aldrig fik videreført fremstillingen til 1899, som den oprindelige plan var.

I indledningen til afsnittene om byarbejderne i »Bidrag« præciserede Povl Engelstoft de rammer, som Bruun skulle arbejde indenfor ved en samlet fremstilling. Den ville kræve »... en nøjere Undersøgelse af de indre og ydre Betingelser for, at Fagbevægelsen kunde bryde frem 1871. De var ikke alene økonomiske, men ogsaa kulturelle og politiske. Paa dette som paa andre Omraader skulde Virkningerne af den frie Forfatning 1849 først vise sig, efter at den 1866 var blevet beskaaret. Uden Junigrundloven havde der næppe i 1871 eksisteret en Arbejderstand, der var modnet eller hurtigt modnedes til Bevidsthed om egne Rettigheder. Foruden at paavise den socialdemokratiske Jordbund for Agitationen 1871 og videre frem vil det dernæst være nødvendigt at undersøge den danske Fagforeningsbevægelses Forhold til fremmede Forbilleder og deres efterhaanden friere Benyttelse af dem. Forholdet mellem faglige og politiske Momenter maa følges gennem hele Perioden og Svingningerne paapeges og forklares. De ledende Personers Del i Udviklingen maa, saa vidt muligt, udredes« (Bidrag, s. 208).

Bruuns bog er i overensstemmelse hermed bygget op i to hovedafsnit, hvor det første behandler forudsætningerne for den faglige arbejderbevægelse. Her gennemgås lavsvæsnet udvikling fra tømrerstrejken 1794 og lavsforordningen 1800 frem til lavstvangens ophævelse i 1862. Ved siden af Georg Nørregaards tilsvarende indledningskapitel er det fortsat den grundigste analyse af lavenes indre opløsning og den (håbløse) modstand fra mestres og svendes side mod de kapitalistiske grundrelationers fremtrængen. Det er af gode grunde ikke en marxistisk analyse, men forudsætningerne placeres dog entydigt i den nøgternt beskrevne materielle virkelighed, som arbejderklassen opstod i og var en del af. Bruun argumenterer, som senere også Nørregaard, for et industrielt gennembrud i København i begyndelsen af 1870'erne.[14] I forening med en tilspidsning af de almene sociale forhold i 60'erne (faldende realløn, elendige boligforhold, fraværet af kollektiv organisering efter lavene, trods nogle af disses omdannelse til fagforeningslignende organisationer) gav dette baggrunden for den politisk-organisatoriske eksplosion i 1870'ernes første halvdel.

På to områder er Bruuns behandling af forudsætningerne klart overhalet af senere forskning. Det gælder dels hans gennemgang af de før-socialistiske arbejderforeninger og spørgsmålet om kontinuitet fra disse radikal-demokratiske organisationer til den socialistiske bevægelse, hvor såvel Oluf Bertolts ældre undersøgelser som Willy Markvad, Michael Wolfe og Hans-Norbert Lahmes studier har givet et langt fyldigere og nuanceret billede af disse organisationers virke, selvforståelse og »partiforberedende« rolle.[15] Dels er Bruuns gennemgang af de udenlandske forudsætninger m. h. t. organisatoriske, kamp- og idémæssige erfaringer selvsagt skrevet uden at han har haft mulighed for at inddrage de sidste tiårs kvantitativt overvældende og kvali-

tativt langt mere dybtgående arbejder om den internationale arbejderbevægelse fra 1840'erne til 70'erne.

Skønt Bruuns bog primært handler om den faglige arbejderbevægelse, bliver den i høj grad den samlede arbejderbevægelses historie i kraft af enheden mellem fagbevægelse og parti, mellem økonomisk og politisk kamp. Netop derfor mærkes savnet af en klasseanalyse og en placering af arbejderklassen i forhold til andre klasser materielt og bevidsthedsmæssigt stærkt. Det gælder især forholdet til småborgerskabet i byerne og særlig det komplicerede forhold til det agrare småborgerskab.[16] Selv om der er mange redegørelser for strejkesituationer og forholdet til arbejdsgiverne ses arbejderbevægelsen ikke i et helhedsbillede som et integreret led i den danske kapitalismes og den særlige klassestrukturs gennembrud.

Bogens anden og største del er en meget kildenær, detaljeret gennemgang af arbejderbevægelsens opbygning af egne organisationer, kamppraksis og delvis politisk-ideologiske udvikling. Det sidste er langt det svageste og præget af Bruuns manglende indsigt i den samtidige internationale brydning mellem forskellige tendenser, hvilket får ham til at overvurdere de lassalleanske tendenser hos Pio og bevægelsen iøvrigt. I den henseende forekommer bevægelsen også i Danmark at have været langt mere kompleks end Bruun fremstiller den.[17]

Bruuns periodisering af bevægelsens udvikling omkring Pios aktive tilstedeværelse eller ufrivillige samvær forekommer rimelig, især da den udnyttes til en stadig diskussion af forholdet mellem centralt, lederinspireret initiativ og klassens selvstændige organisatoriske og politiske tiltag. Den tidligere noget negative vurdering af Pio som »revolutionsromantiker« er dæmpet betydeligt, men det er klart, at Bruun ser det afgørende og på længere sigt positive i arbejderklassens selvstændige meget pragmatiske, ikke-revolutionære praksis.

Selv om Bruun har argumenteret for et industrielt gennembrud i begyndelsen af 1870'erne og dettes betydning for den socialistiske bevægelses opkomst, lægger han megen vægt på, at det ikke var de nye industriarbejdere der udgjorde kærnen i eller hovedmængden af de organiserede. Det var håndværkerne der udgjorde flertallet af både den københavnske arbejderklasse og af de organiserede. Kun ca. 1/5 af fagforeningerne i 70'erne var egentlige industriarbejderorganisationer. Industriarbejderne stod uden organisationserfaringer og givetvis over for de mest klassebevidste kapitalister, der med stor fantasi søgte at forhindre deres organisering og afslutning af kollektive overenskomster. Mange industriarbejdere var kvinder og børn især i tekstil- og tobaksindustrien med yderligere vanskeligheder for organisering i kraft af et spændt forhold til deres mandlige klassefæller.

Organiseringens relativt store omfang må således efter Bruuns opfattelse skyldes dels svendenes erfaringer fra lavstiden, dels disses behov for organisationer, der kunne modvirke den sociale degradering som overgangen til industriarbejde oplevedes at være. At det var håndværkerne der primært blev organiseret resulterede tillige i de indre brydninger i klassen mellem

forskellige tendenser, den senfeudale lavsform og den kapitalistiske fagforeningstype. Det krævede betydelig agitatorisk og taktisk smidighed fra socialisterne at overvinde denne modsætning. Men trods de mange udskejelser, som Pio foretog, finder jeg at Bruun undervurderer hans indsigt i disse problemer og hans evne til at sætte ind over for dem.

Der kan givetvis rettes mange detaljer og enkeltvurderinger i Bruuns bog ud fra de senere års forskning, men som helhed står mængden af veldokumenteret empiri netop i kraft af det kendsgerningspositivistiske udgangspunkt som en uomgængelig fond af pålidelige oplysninger også i bilagenes mange oversigter. Bogen er derfor et godt eksempel på den solide borgerlige forsknings anvendelighed som startpunkt for en fornyet systematisering af en politisk-teoretisk, tematisk styret analyse af den danske arbejderklasses tidlige udvikling og erfaringsdannelse.

Temaet for Nørregaards bog »Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857–1899« er langt mere diffust end Bruuns klart afgrænsede. Kildematerialet hertil er spredt, tilfældigt overleveret og det rummer store repræsentativitetsproblemer. Det er muligvis en af årsagerne til, at Nørregaards arbejde i endnu højere grad end Bruuns har karakter af en materialesamling, hvor fremdragelsen og præsentationen af så meget stof som overhovedet muligt er blevet det centrale. De kildemæssige problemer er naturlige i kraft af emnet. Så meget desto mere føles behovet for en teoretisk bestemt organisering af det trods alt meget omfattende stof. Der savnes ikke alene en teoretisk ramme for beskrivelsen af udviklingen fra håndværk til manufaktur og egentlig fabriksindustri. Begrebet om udviklingen af kooperationsformer er ganske fraværende og sammenhængen mellem udviklingen i arbejdsprocessen og organisations-, kamp- og bevidsthedsformer hos de to hovedklasser i de produktive byerhverv må etableres af læseren selv.

Ikke at der mangler personligt prægede betragtninger. De forekommer jævnligt. Men de er båret af en social(demokratisk) indignation mere end af et helhedssyn på de processer, som bogen registrerer overfladen af. Nørregaard har tilstræbt at efterleve Instituttets krav om »objektivitet« i den klassiske empiristiske forstand. Materialet må i det store og hele tale for sig selv. Derfor er bogens indhold næsten umuligt at tilegne sig, hvis den læses fra ende til anden. Bruges den derimod som håndbog og indfaldsvinkel til problemer og materiale rummer den betydelige kvaliteter. Dens fyldige indholdsfortegnelse, registre, bilag, arkivoversigt, tabeller og det righoldige noteapparat gør den til et velegnet opslags- og referenceværk for de mange, der nu genoptager studierne af arbejdsprocessen og den sociale udvikling i denne periode.

Grundlinjen i bogen er arbejderklassens udvikling fra den retslige og sociale relative tryghed i det feudale lavssystem gennem den liberalistiske glansperiode fra 1860'erne til 90'erne frem til den fornyede retsordning af klasserelationerne, der blev indledt med det kollektive overenskomstsystem og septemberforliget. Nørregaard formulerer sin opfattelse af den liberalistiske periode således: »Den Frihed, som Næringsloven bragte, kom i det

væsentlige kun Fabrikanterne til Gode. Arbejderne efterlod den saa ufrie og daarligt stillede som nogensinde, fuldstændig som Landboreformerne forsømte Husmændene« (s. 534). Bogen er i virkeligheden en lang dokumentation af denne næsten cirkulære udvikling. Opløsningen af den feudale relative tryghed skete gradvis fra slutningen af 1700 tallet med proletarisering af håndværkssvendene. Den kulminerede i 1860'ernes anarkiske forhold for arbejderne, men hele perioden efter 1862 var en glansperiode for arbejdsgivernes uindskrænkede magt på virksomhederne. De dikterede stort set uden begrænsninger arbejds- og eksistensbetingelser for arbejderne i en blanding af patriarkalisme og kapitalistisk »forretningsmæssig Haardhed«, især over for lærlinge, kvinder og børn.

Nørregaard viser dette ved en fyldig og meget oplysende fremdragelse af periodens værkstedsreglementer, der ensidigt udformedes af arbejdsgiverne i deres kamp for en disciplinering af og udvikling af nye kvalifikationer hos arbejdskraften til de nye produktionsformer. Det var en periode med en næsten total repression af arbejderklassen, hvor det også kan påpeges at retsvæsnet fungerede utilsløret som den herskende klasses redskab.

Det er i lyset heraf vi efter Nørregaards opfattelse skal vurdere fagbevægelsens vækst og kampmål, dels for organisationsanerkendelse, dels for nedsat arbejdstid og især for en genetablering af retsforhold til regulering af klasserelationerne. På den baggrund bliver accepten af septemberforliget fra størstedelen af arbejderklassen forståelig. Nørregaards vurdering af forliget er meget nuanceret. Det var en klar sejr for arbejdsgiverne for så vidt som de dikterede forligsbetingelserne, men det kunne de kun gøre fordi disse opfyldte nogle af de hovedkrav, som arbejderklassen havde kæmpet for i de foregående årtier: »Frivilligt lod Arbejderne sig binde, fordi de Arbejdsforhold, som Næringsfriheden medførte, var uværdige og utaalelige for dem« (s. 537). Fra en periode med ren klasseundertrykkelse blev der derved etableret en ramme for social fred baseret på en dobbelthed af undertrykkelsen/disciplinering og relativ beskyttelse af arbejderklassen.

Med den socialhistoriske indsats, som IHS gennemførte, var der trods alle mangler og begrænsninger skabt en kvalitativ ny basis for forståelsen af kapitalisme og klassekamp i 2. halvdel af det 19. århundrede. Også set i forhold til den ældre rent borgerlige, liberalistiske socialhistorie og statistik som indledtes med A. F. Bersøe i 1830'erne og 40'erne og videreførtes af Scharling, Falbe-Hansen og Rubin i sidste tredjedel af århundredet. Disses arbejder og materialefremdragelse trænger endnu til fornyet udnyttelse og vurdering, og for arbejderbevægelsens vedkommende må den egentlige organiserings- og kampfase i 1880'erne og 90'erne analyseres ligesom den stærkt forsømte periode fra septemberforliget til 1. verdenskrig, hvor de nye betingelser for klassekampen blev indarbejdet. Detailundersøgelser fra de senere år og arkivregistraturerne fra ABA viser, at der endnu er store mængder af uudnyttet materiale, der ledet af politisk-teoretisk bestemte problemstillinger vil kunne forny grundlaget for vurderingen af klasserelationerne og også reformismens grundfæstelse i den danske arbejderklasse.

Noter

1 Politiken 1.12.1927: »Det nye Institut«. For en almen historiografisk placering af Instituttet og dets virksomhed se bl. a. Kristof Glamann, »Historie, økonomi og statistik« i Linjer i dansk historieskrivning i nyere tid (ca. 1890–1950). Udg. i anledning af Historisk Samfunds 75 års jubilæum. København 1976, s. 99ff. Instituttets virke kan følges ret nøje i de årlige beretninger i »Økonomi og Politik«.

2 For registraturen over Socialisten/Social-Demokraten 1871–1929 se Meddelelser om forskning i arbejderbevægelsens historie nr. 4, februar 1975, s. 30–33, hvor Jens Engberg har rekonstrueret nøglen til registraturen af det socialhistoriske stof i de to blade.

3 Jvf. Glamann anf. skr. Som indføring til historiografien om industri- og socialhistorie i almindelighed kan henvises til Per Bojes overordentlig nyttige og lettilgængelige »Det industrielle miljø 1840–1940. Kilder og litteratur« (1976) og Gunnar Viby Mogensen m. fl., »Socialhistorie. Kilder og studieområder vedrørende dansk socialhistorie efter 1890« (1975).

4 Studier fra Instituttet for Historie og Samfundsøkonomi I. Sociale Studier i dansk Historie efter 1857. Under redaktion af Povl Engelstoft og Hans Jensen. (1930).

5 Studier ... II. Mænd og Meninger i dansk Socialpolitik 1866–1901. Under redaktion af Povl Engelstoft og Hans Jensen (1933).

6 Skrifter udgivet af Instituttet for Historie og Samfundsøkonomi II. Bidrag til Arbejderklassens og Arbejderspørgsmålets Historie i Danmark fra 1864 til 1900. Under redaktion af Povl Engelstoft og Hans Jensen (1931).

7 I »Dansk Jordpolitik 1757–1919« I-II. Skrifter... III-IV (1936–45), reprografisk optryk 1975) tegner Hans Jensen et bredere billede af det danske landbosamfunds udvikling under en klar socialpolitisk synsvinkel. Vigtige i denne sammenhæng er også Fridlev Skrubbeltrangs »Husmand og Inderste. Studier over sjællandske Landboforhold i perioden 1660–1800« (1940, reprografisk optryk 1974) og »Den danske Husmand« I-II (1954), der begge uden direkte at være udgået fra IHS er karakteristiske for denne historikergenerations socialhistoriske indsats. Endelig må også i denne sammenhæng nævnes Sven Henningsens oversete/misrekommanderede disputats »Studier over den økonomiske Liberalismes Gennembrud i Danmark. Landhaandværket« (Göteborg 1944), der rummer meget af interesse for forståelsen af den produktions- og klassemæssige udvikling på landet fra ca. 1800–1860.

8 For en diskussion af de politiske årsager hertil se Henning Grelle »Socialdemokratiet i det danske landbrugssamfund 1871 til ca. 1900«. 1978.

9 Om de forgæves forsøg på at forene almuebevægelse og byernes arbejderbevægelse se Jonna Duch Christensen, Fra radikalisme til socialisme. Den danske arbejderbevægelse fra ca. 1865–1876 med særligt henblik på forholdet til venstregrupperne (1975, utrykt).

10 Dansk Arbejdersamfunds program for samarbejde mellem lønarbejde og kapital er trykt i Bidrag, s. 192–95.

11 Hans Jensen og C. M. Olsen, Oversigt over Fagforeningsbevægelsen i Danmark i Tiden fra 1871 til 1900 (1901).

12 Jvf. de nævnte arbejder i Erik Strange Petersen, Søren Federspiel og Henning Grelles artikel i Meddelelser om forskning i arbejderbevægelsens historie, nr. 10, juni 1978, s. 56, note 5 og 7.

13 Som eksempel herpå se f. eks. Erik Christensen, Havnearbejderstrejken i Esbjerg i 1893. Træk af arbejdsmændenes første år i Esbjerg SFAH's publikation nr. 2, 1975 og diskussionen i »Historiegruppen«, De danske arbejdere på vej ind i det 20. århundrede, en antologi. Fagtryk nr. 68 (1978).

14 Til industrialiseringsdiskussionen se iøvrigt Axel Nielsen, Industriens Historie i Danmark III. Tiden 1820–70 (1944), Richard Willerslev, Studier i dansk industrihistorie 1850–1880 (1952) der selv om den ikke blev udgivet i IHS regi knytter sig til samme socialhistoriske tendens, omend mere radikalt og med en mere stringent gennemført tese. Desuden Svend Aage Hansen, Early Industrialization in Denmark (1970) og Økonomisk vækst i Danmark I: 1720–1914 (1972), der argumenterer for at det industrielle gennembrud for hele landet må henføres til 1890'erne.

15 Oluf Bertolt, Pionerer. Mændene fra halvfjerdsernes arbejderbevægelse (1938), Willy Markvad, Arbejderforeninger i Danmark 1848–70. Årbog for arbejderbevægelsens historie I, 1971, s. 7–44, Michael Wolfe, De københavnske arbejderforeningers holdning til socialismen 1847–1871 (1971, utrykt) og Hans-Norbert Lahme, Zur Vorgeschichte der dänischen IAA-Sektion, International Review of Social History, vol. XIX, Part I. Amsterdam 1974, s. 61ff.

16 For en vurdering heraf se Jørn Falk og Allan Madsen, Bønder og klassekamp. Marxistisk antropologi 3–4, 1974, s. 46–164 og Henning Grelle, anf. skr.

17 Jvf. diskussionen i den i note 12 nævnte artikel og de værker, der her henvises til.

Temaer og problemer i nyere danske fagforeningsundersøgelser

Af Flemming Ibsen og Henning Jørgensen

Denne artikel indeholder en kort gennemgang af nyere danske fagforeningsstudier. Vi vil forsøge at give en slags »statusopgørelse« over analyserne, uden at det dog er muligt at få det hele med, og uden at argumentationen bliver særlig udviklet. Det tillader pladsen ikke.

Indledningsvis vil vi præcisere det grundlag, som vi argumenterer ud fra, når de enkelte undersøgelser kommenteres. Efter en sådan – ekstrem kort – fremlæggelse af vore »forudsætninger«, vil vi omtale og diskutere forskellige analyser ud fra de *tilgange*, der har ført dem i berøring med fagbevægelsen/fagforeningsproblematikkerne. For at sætte lidt styr på præsentationsformen har vi altså valgt at lade indfaldsvejene til fagforeningsanalysen give det karakteriserende fællestræk ved de (trods alt ret heterogene) undersøgelser, hvilket skulle muliggøre mere principielle kommentarer og indvendinger. Ved tilgange eller indfaldsveje forstår vi det styrende grundlag for materialefremskaffelsen, -bearbejdelsen og overvejelserne, hvad enten det nu er en simpel teknik som spørgeskemametoden, moralske indignationer over arbejdsledernes forræderi over for arbejderklassen eller mere overordnede teoretiske problemstillinger, der empirisk søges nærmere belyst.

Hvilke basale krav kan man så stille til en fagforeningsundersøgelse? Eller omskrevet: hvad kvalificerer en undersøgelse af faglige organisationer og problemer som »fagforeningsundersøgelse«? – Vi vil med det samme slå fast, at man ikke abstrakt kan skære en færdig skabelon ud, som konkrete studier så kan sys til efter. Det ville i bedste/værste »positivistiske« forstand være at metodenormere undersøgelsen (og konklusionerne?), at tro, at man på forhånd kunne give en endelig opskrift på erhvervelse af indsigt. Fikse og færdige rettesnore for enhver tilnærmelse til fagforeningsvirkeligheden tror vi således ikke på; men det betyder omvendt ikke, at man på forhånd må afstå fra generelle betragtninger over bedømmelses- og kritikgrundlaget. Og det er blot det sidste vi kortfattet vil søge at gøre indledningsvis.

Eftersom fagforeninger er historiske produkter af de *erfaringer*, lønarbejderne har erhvervet gennem kampe med kapitalistrepræsentanter og ved disses udnyttelse af den indbyrdes konkurrence arbejderne imellem, finder vi det uomgængeligt, at konkrete fagforeningsstudier forsøger at indfange eller bygge på de *ophobede erfaringer*, der i arbejderbevægelsens historie har funderet de faglige organisationer. De faglige organisationer kan altså ikke behandles løsrevet blot som »organisation«, men må ses som spor af praksis, som historiske erfaringsaflejringer. Vi kan – som et *udgangspunkt* – erklære os på linie med Michael Vesters ansats i »Die Entstehung des Proletariats als Lernprozess«,[1] hvor arbejderklassen og arbejderbevægelsens historie forstås som kamppraksis og som en lang *»kollektiv læreproces«*. Ar-

bejderbevægelsens historie forløber gennem skiftende kamp- og lærecykler, der rummer »klassekampens svar på og forarbejdning af repressive politiske, økonomiske, sociokulturelle og socialpsykologiske omvæltninger.«[2] Man kan ikke afstå fra bevidsthed om denne historiske erfaringssammenhæng i forbindelse med analyser af de faglige organisationer. Arbejderbevægelsens nederlag og sejre har sat sine *stivnede spor* i fagforeningernes opbygning og virkemåde, og det må på en eller anden måde absorberes i konkrete fagforeningsstudier.

Videre finder vi det påkrævet at have blik for det arbejdsfelt og den funktionsradius, som afkræver en faglig organisering opmærksomhed. Det er sådan set blot en konkretisering af kravet om ikke at hive en fagforening ud af dens »omgivelser«, thi de livsfunktioner, der gennemsyrer organisationen, sætter de afgørende betingelser for organisationsvirket, for det faglige demokratis muligheder o. s. v. Derfor lader fagforeningernes forhold sig ikke analysere uden i sammenhæng med eksistensgrundlaget, den rolle, fagorganiseringen har i klassekampen, i kampen for bedre løn- og arbejdsvilkår for arbejderne og videre i kampen for politiske samfundsforandringer.

Endelig bør det vel også pointeres, at konkrete fagforeningsstudier må afkræves svar, der demonstrerer en analytisk kraft ud over blotte bekræftelser på forudfattede opfattelser. Konkret kan det f. eks. ikke siges at indløse basale »kvalitetskriterier«, såfremt studierne blot har simple fordømmende henholdsvis forherligende intentioner.

Vi må således tage afstand fra analyser, der baserer sig på, hvad vi vil kalde »historisk moralisme«. Her får man nemlig ingen andre svar, end dem man så at sige har (givet) på forhånd.

Disse indledende bemærkninger til vore »forudsætninger« kan naturligvis ikke gøre det ud for en tilnærmelsesvis dækkende præsentation heraf, men vi håber i hvert fald i konturer at have opridset den (historisk-materialistiske) forståelses- og synshorisont, der styrer vore kommentarer til de nyere danske fagforeningsanalyser, som vi nu går over til at præsentere og kritisere. Vi begrænser os til overvejende sociologiske studier, hvorimod historiske studier, studier af konkrete arbejdskampe og rene brancheanalyser ikke vil blive kommenteret.

Fagforeningsundersøgelser baseret på spørgeskemametoden

Den første gruppe af analyser, vi skal beskæftige os med, har det til fælles – og måske ikke så meget mere, – at de udformes omkring spørgeskemateknikken. Det er selve forskningsinstrumentets anvendelse, der giver analyserne nogle delvis ens træk – og nogle fælles problemer.

Et eksempel herpå – er *Rasmussen m.fl.'s* »En fagforeningsundersøgelse«, hvor Lager- og Handelsarbejdernes forbund (L & HF) i København blev undersøgt med henblik på at få belyst holdninger, kommunikation og faglige aktiviteter i fagforeningen. Til dette formål blev der udsendt 526 skemaer til medlemmer og 49 til tillids- og kontaktmænd. Forbundet havde på undersøgelsestidspunktet (1969) 4.500 medlemmer, og da der ikke er

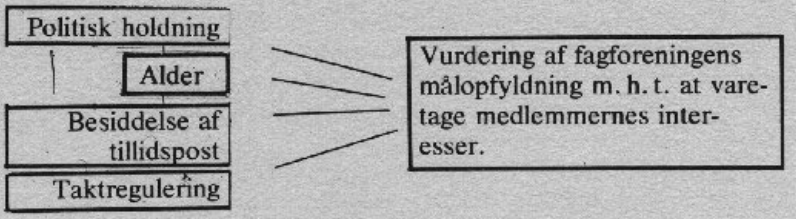
foretaget repræsentativt respondentudvalg samtidig med, at besvarelsesprocenten lå under 50, nemlig på 47, kan man ikke tale om repræsentative svar.

Styrende for materialefremskaffelsen og -bearbejdelsen er spørgsmålene om fagforeningens *tilslutnings-, deltagelses- og kommunikationsproblem.*

Rasmussen m. fl. tager et fælles mål for medlemmernes syn på fagforeningen ved et spørgsmål om vurdering af fagforeningens målopfyldning. Denne måleoperation bliver derved alt for grov, idet der ikke kan differentieres mellem forskellige aspekter af medlemmernes opfattelse af fagforeningens interessevaretagelse. Man måtte kunne arbejde med forskellige grader og forskellige former for tilslutning, fra passiv identifikation med fagforeningsinstitutionen til aktivt engagement.

I L & HF-undersøgelsen søgte man derefter at identificere nogle uafhængige, »forklarende« variable m. h. t. vurderingen af fagforeningens interesserepræsentation, og man fandt frem til følgende:

Figur 1: Rasmussen m. fl.'s fundne sammenhæng mellem faktorer og medlemmernes vurdering af fagforeningernes målopfyldning.

Man kan nok mene, at der er registreret nok så »indlysende« sammenhænge, eftersom det synes åbenbart, at f. eks. besiddelse af tillidspost (altså en bestemt placering i den faglige struktur) må have indflydelse på vedkommendes syn på fagforeningen. Det er dog udmærket at få bekræftet formodningerne, og L & HF-undersøgelsen har også som en af sine fortjenester, at man her får dokumenteret tillidsmandens centrale stilling som formidler af forbindelsen mellem fagforeningen og medlemmerne.[3]

Som en overordnet konklusion når Rasmussen m. fl. frem til, at »medlemmerne ser positivt på deres fagforening, dog ikke uden forbehold«.[4] P. g. a. den forgrovede måleprocedure bliver denne konklusion dog stående noget uformidlet. F. eks. afskærer forfatterne sig fra at kunne viderebearbejde tilslutningsaspekter som identifikation og engagement og eventuelt kunne udskille forskellige medlemskategorier. – En af undersøgelsens medarbejdere, *Helge Tetzschner,*[5] har dog senere forsigtigt peget på fire medlemskategorier:

1) aktive
2) lejlighedsvis aktive
3) medlemmer, som potentielt er aktive, men som ikke får aktiveret deres interesse
4) passive medlemmer.

Differentieringskriteriet eller -kriterierne synes dog ikke krystalklare.

Angående opfattelsen af faglige mål og midler konkluderes, at »Der er ikke noget stærkt ønske om anvendelsen af andre midler end de gængse og målsætningen er kortsigtet – med den umiddelbare arbejdsfaglige situation som baggrund«,[6] og den faglige aktivitet i L & HF konstateres at være ret så lav målt ved mødedeltagelse. I undersøgelsen er bl. a. den interne information, dens art, kanaler etc., også belyst rimeligt dækkende, men som helhed forbliver analyserne begrænset til umiddelbare registreringer af samvarianser af svar. Man kunne nok ønske sig, at der var blevet gået dybere i begrundelsesmaterialet.

Helt afgørende savner man imidlertid, at de fundne resultater blev sat i et teoretisk perspektiv, og i forlængelse heraf måtte fagforeningens faglig-politiske virke og historik ikke negligeres så totalt, som tilfældet faktisk er. I pjecen blev man forsikret om, at et forsøg på at give en sådan bredere analyse ville komme senere, men den har endnu ikke set dagens lys.

L & HF-undersøgelsen var det første, empiriske studie af fagforeningsforholdene, og alene af denne grund må man pointere dens fortjenstfuldhed.

Vores kritik kan herefter sammenfattes på følgende måde. For det første må man lede forgæves efter analysens fortolkningsramme. Denne mangel afføder vanskeligheder med at kunne sætte måleresultaterne ind i nogen specifik problematik. Man kan gisne om, at det nok er den i samfundsvidenskaberne udbredte interesse for organisationsinterne demokratiproblemer, som har ligget til grund,[7] men undersøgelsen stiller os faktisk i den situation, at man ikke rigtig ved, hvad de fundne resultater »siger«, og hvad de skal bruges til.

En demokratiteoretisk indgangsvej til fagforeningsvirkeligheden kan vel ikke siges at være uinteressant, men sådan anlagte analyser har i høj grad indbudt til kritik. Som en af de væsentligste indvendinger må anføres, at studierne »bevæger sig kun på individplanet, problemstillingerne er socialpsykologiske, spørgsmål om de enkelte medlemmers holdninger. Der gives ingen analyse af fagforeningen som organisation, hverken på et gruppe-, organisations- eller samfundsplan, hvilket bevirker, at resultaterne af individanalysen ikke kan forklares i en større sammenhæng.«[8] Formel undersøgelse af det enkelte individs »demokratiske« indflydelsesmuligheder i organisationen fører frit svævende ikke til nogen indsigter; man får ingen forklaringer.

L & HF-undersøgelsen står ikke alene som empirisk studie af en lokal fagforening. *Henning Jørgensen og Jens Lind* har i 1974 gennemført en meningsundersøgelse blandt medlemmerne af Fabrik- og Specialarbejdernes Fagforening (F & SF) i Odense, og i 1975 er der herover publiceret en større pjece: »Fagforeningen set af medlemmerne«. Den skal nu kommenteres.

Ud fra et Jens Jensen-citat: »Den armé, vi skal skabe, skal være stærk og fast, thi den skal erobre verden. Den skal være demokratisk ordnet, thi den skal udvikle mennesker«, spørges efter medlemmernes identifikation med og interesse for fagforeningsarbejdet, og på baggrund heraf mener forfatterne også at kunne udtale sig om den internt etablerede praksis.

Analyseresultaterne, der fremkommer på baggrund af en EDB-behandling af 1398 spørgeskemaer, bekræfter, at fagforeningen indadtil er »stærk og fast«, idet medlemmerne entydigt gav tilslutning til fagforeningens nødvendighed og gav fagforeningens aktiviteter bred opbakning, d. v. s. medlemmerne var tilfredse med fagforeningens mål- og middelprioritering. Endvidere angav cirka halvdelen at være interesserede i fagforeningens arbejde og kun for en femtedels vedkommende konstateredes manglende interesse.

Men m. h. t. at få »udviklet mennesker« gennem disses egen deltagelse, så situationen i F & SF noget sløj ud, idet kun omkring en fjerdedel af medlemmerne erklærede sig for aktive og ca. halvdelen for passive. Altså igen en påpegning af aktivitetsproblemet. Specielt kritisk var medlemmerne over for den interne funktionsmåde i fagforeningen. Her var halvdelen af medlemmerne negative og kun ca. en fjerdedel positive.

Efter det var konstateret, at der ikke fandtes nogen betydende sammenhæng mellem indstillingen til den interne funktionsmåde og aktivitetsangivelsen, forsøgte forfatterne at opstille en *typologi* over medlemmerne. Man mente at kunne identificere fire medlemskategorier:

1) *faste støtter* (aktive og positive medlemmer), der udgjorde ca. 17 %.
2) *Indifferente, »instrumentelt« orienterede medlemmer*, (der er positive, men inaktive). De udgjorde godt 21 %.
3) *Aktive, kritiske* medlemmer (19 %), og
4) *uvillige, passive* medlemmer. Denne negative medlemskategori omfattede ca. 43 %.

Typologiseringsforsøget må ses som et af de væsentligste resultater af undersøgelsen. Men dette og undersøgelsen i det hele taget lider ligesom L & HF-studiet under delvise mangler, hvad angår materialets kvalitet, og spørgeskemametoden har nok sin andel heri. Metodens anvendelsesproblemer er ret så betydelige. Spørgeskemaet invaliderer ved den *individuelle* meningsmåling fagforeningsbevidsthedens *kollektive* karakter. Holdninger bliver målemæssigt defineret som karakteriserende bestemmelse ved individer og kan derfor ikke indgrænses kollektivistisk. Surveyanalysens metodik forhindrer altså delvis at man får fat på erfaringsophobningen fra lønarbejdernes kollektive læreprocesser, hvilket dog ikke er ensbetydende med, at metoden, forskningsinstrumentet, skal bandlyses. Det skal bruges med varsomhed og omtanke.

Ydermere må det være berettiget at anføre, at man skal vare sig for at indfortolke kausalitet i eventuelt fundne korrelationer. Survey-analysen er og forbliver deskriptiv!

I F & SF-undersøgelsen blev analyseresultaterne forsøgt sat i sammenhæng med fagforeningernes samfundsmæssige virke, hvilket var et fremskridt i forhold til L & HF-studiet. Ligeledes blev der foretaget sammenligninger med andre undersøgelsesresultater. Men det empiriske arbejde med subjektive bevidsthedsudtryk lader sig ikke nemt sammenkoble umiddelbart med overordnede historisk-materialistiske teorifragmenter. Abstrakte teoridrøftelser og den konkrete analysemetodik klappes nok for nemt sammen

uden dyberegående afgrænsnings- og »operationaliseringsovervejelser«. Så man må nok konstatere, at der forestår et omfattende arbejde med at få klargjort mulighederne for og anvendeligheden af empirisk-analytiske undersøgelsesteknikker i marxistisk regi. Til afklaringen af dette problem er det positivt med »eksperimenter« som F & SF-undersøgelsen.

Hvis man afstår fra grundlæggende teoretiske forovervejelser eller blot problemrejsninger og mener at kunne tolke statistiske analyseresultater »umiddelbart«, kommer man let til at havne i uinteressante »commonsense«-betragtninger. Et eksempel herpå findes i *Mogens N. Pedersens* statistiske behandling af spørgeskemaer fra Dansk Smede- og Metalarbejder Forbunds (DS & MF's) Odense-afdeling,[9] hvor fagforeningen selv i 1974 havde udformet og uddelt skemaer til medlemmerne. De offentliggjorte resultater måtte blive yderst beskedne alene på baggrund af alvorlige mangler ved skemaet og materialet, og dette kan ikke afhjælpes af senere nok så sofistikerede dataanalyser. Men når materialet næppe afvristes klarere indsigter end de umiddelbart registrerede samvarianser, forbliver studiet uinteressant.

Senere har *Lars Nørby Johansen* viderebearbejdet datamaterialet fra DS & MF i Odense, og han refererer resultaterne i »Samfundsfaglig metodebog« i sammenhæng med præsentation af metodiske normer og regler for »normal« videnskabelig forskningsadfærd. I bogen er DS & MF-resultaterne også diskuteret i forhold til L & HF- og F & SF-undersøgelserne.

Opsummerende om de ovennævnte empirisk anlagte undersøgelser af enkelte fagforeninger kan man konstatere, at selve analyseteknikken, spørgeskemametoden, i vekslende grad har bundet forfatterne til at forvente indsigter blot v. h. a. det simple forskningsinstrument. Mest metodisk og teoretisk reflekteret er F & SF-undersøgelsen, men dette overskygger ikke det næste og afgørende problem, der også er fælles for de nævnte analyser, nemlig spørgeskemametodens *statiske* og *individuelle* bevidsthedsmåling. Bevidsthedens processuelle forløb og kollektive karakteristikon bliver man nødt til at sætte sig ud over, når man vil bruge survey-teknikken til at viderebringe og analysere subjektive bevidsthedsudtryk. Og det siger så noget om de *begrænsninger,* der ligger i instrumentets anvendelse, og det siger noget om, hvor påkrævet det er at få tolket de indhøstede data og analyseresultater ind i en bredere problemhorisont og dét på et teoretisk bærende fundament. Eller sagt mere direkte og tilspidset: arbejdernes kollektive erfaringer lader sig vanskeligt aflæse i krydser ved ja- og nej-rubrikker på et spørgeskema! – Men spørgeskemaet er p. t. ikke til at komme ud over, når man vil søge at registrere sider af problemer, bevidsthedsindhold o. s. v. hos forskellige individer eller socialgrupper. I heldigste fald vil man v. h. a. metoden kunne arbejde problemopsøgende og problemafdækkende.

Den materialeregistrerende fremgangsmåde

Den næste tilgang til fagforeningsanalysen, som vi skal diskutere, vil vi kalde den *materialeregistrerende* og historiegengivende indfaldsvej. Efter et

referat af *Reinhard Lunds* analyser af udviklingen af organisationerne inden for jern- og metalindustrien vil man forhåbentlig kunne se, hvorfor vi har valgt denne betegnelse, og hvorfor tilgangen lider under afgørende utilstrækkeligheder eller skavanker i sin hidtidige form.

Reinhard Lunds undersøgelser omhandler jern- og metalindustriens to store organisationssammenslutninger: Sammenslutningen af Arbejdsgivere inden for Jern- og Metalindustrien og Centralorganisationen af Metalarbejdere i Danmark. Socialforskningsinstituttet udgav i 1972 bogen »Sammenslutningen og Centralorganisationen – Tilblivelse og udvikling«, og i 1974 pjecen »Organisationsstrukturens centralisering inden for jern og metal«. Den førstnævnte publikation omfatter 449 sider, og annonceres til at være en »historisk-sociologisk redegørelse for tilblivelsen og udviklingen af dansk jern- og metalindustris to store modparter på arbejdsmarkedet« (p. 13). Vi skal først se på indholdet i denne redegørelse.

Sammenslutningen af Arbejdsgivere inden for Jernindustrien blev stiftet i 1902, medens Centralorganisationen af Metalarbejdere i Danmark blev dannet i 1912. Reinhard Lund vil med sin analyse

1) analysere baggrunden for Sammenslutningens og Centralorganisationens tilblivelse,
2) Belyse samarbejdet parterne imellem. Hvilke organer findes, hvilken kompetence har de o. s. v.? og endelig
3) klargøre, hvorledes samarbejdet er forløbet.

I undersøgelsen er der så foretaget en registrering af samarbejdsformerne, fællesudvalgets og centralledelsens koordinationsforhandlinger, bindende vedtagelser etc. Det samme gælder organisationernes udvikling, som gennemgås detaljeret ved indikatorer som antallet af tilsluttede organisationer, strukturforandringer, forandringer i organisationernes aktiviteter og forskydninger i magtforholdene inden for organisationerne.

Forsøget på at belyse baggrunden for Sammenslutningens og Centralorganisationens dannelse er der grund til at give nogle kommentarer med på vejen. Det er nemlig karakteristisk, at Reinhard Lund holder sig til at redegøre for, hvorledes organisations»bosserne« selv har ment at kunne besvare spørgsmålet om årsagerne til organisationernes tilblivelse. Det vil altså sige, at vi i høj grad har måttet nøjes med præsentation af organisationsledernes selvforståelse – verbalt eller skriftligt formuleret – m. h. t. det faglige virke og dets baggrund.

Reinhard Lund er tydeligvis bange for at begive sig ind på mere strikse *forklaringer* af de analyserede udviklingstendenser. Han nøjes groft sagt med at *registrere* udviklingen. Et sådant dokumentations- og fremstillingsarbejde har virkelig sin værdi, men man gør ikke forfatteren uret ved at hævde, at studiet lider under en vis teorifjendskhed. Reinhard Lund skjuler reelt heller ikke, at tendensen til at afstå fra mere overordnede forklaringer ligger i analysen, han siger selv, at fremstillingen bevidst er gjort »forhold-

svis bred for ikke at afskære alternative svar på de stillede spørgsmål«. (p. 356).

Hans noget valne »svar« på de rejste spørgsmål kan dog heller ikke siges at være tilstrækkelige.

F. eks. udpeges årsagerne til Sammenslutningens fremkomst til at være fremsatte fælles krav fra fagforbund og fagforeninger til jernindustriens arbejdsgivere i februar 1901. Man måtte imidlertid forvente, at den materielle baggrund for at fremsætte samtidige krav over for »jernbaronerne« også blev fremanalyseret, men her savner man dyberegående overvejelser. Forfatteren synes at give sig tilfreds med at konstatere, at de fælles rejste krav affødte en modreaktion på arbejdsgiverside, nemlig en fælles forhandlingsoptræden, hvilket institutionaliseredes med oprettelsen af Sammenslutningen i september 1902.

Mere givende er påpegningen af baggrunden for Centralorganisationens stiftelse i 1912: den ligger i sidste instans i det materielle forhold, at de forskellige faglærte gruppers indbyrdes konkurrence let førte til løntrykkeri, og det er for at overvinde dette, at Centralorganisationen (CO) blev dannet.

Når jernindustriens toporganisationer selvstændigt afslutter kollektive overenskomster for hele jern- og metalområdet, må det være af allerstørste interesse at få klargjort ikke blot baggrunden herfor, men også konsekvenserne og de videre udviklingsperspektiver af denne specielle, centraliserede struktur indenfor jern- og metalindustrien.

Specielt de sidste problemer har Reinhard Lund sat sig for at ville belyse i pjecen »Organisationsstrukturens centralisering inden for jern og metal«. – Behandlingen af konsekvenserne indskrænkes dog igen noget uforståeligt til at omhandle konsekvenserne, som organisationerne og i særdeleshed deres ledere ser dem. Det er organisationernes fremsatte argumenter, der rekapituleres, men man kunne nok have ønsket sig vurderinger af, f. eks. hvilken styrke eller svaghed det giver de respektive organisationer at arbejde under den etablerede struktur. Hvem har mest gavn heraf? Det får vi ikke svar på. De gisninger, som Reinhard Lund tør give sig i kast med, fører blot ud i ret så tvivlsomme postulater, som dette:

»Samarbejdet på både arbejdsgiver og arbejderside åbner op for det vigtige perspektiv, at organisationers magt ikke blot er et spørgsmål om indbyrdes magtfordeling, under visse omstændigheder (hvilke? – forfatterne) kan magten for fællesskabet vokse, således at alle i samarbejdet får andel heri.« (p. 23).

Udviklingsperspektiverne opridses ud fra organisationernes forslag til strukturforandringer i yderligere centralistisk retning, men fagforbunds og fagforeningsafdelingernes forsøg på at trække i ikke-centralistisk retning indkalkuleres dog også. Reinhard Lund mener at kunne øjne en ustabil organisationsstruktur, hvor det sandsynligste resultat alligevel vil være en øget centralisering og bureaukratisering. Overvejelserne krydres så med følgende »indsigt«:

»Centraliseringen og embedsmandsadministrationen kan indebære en fare for organisationsdemokratiet, men der er også mulighed for at forene de forskellige processer.« (p. 51).

Sammenfattende om en tilgang til fagforeningsvirkeligheden, der (alene) baserer sig på omfattende arkivmaterialebearbejdelser, interviewgengivelser, protokolopregninger etc., men som bliver stående herved – og Reinhard Lunds analyser er klare eksempler herpå – kan siges, at man bliver spist af med omfattende materialesamlinger, men man bliver ikke opfordret eller provokeret til at se materialet i noget bestemt lys, i noget specifikt teoretisk perspektiv. I og for sig er den overordentlig detaljerede empirifremlæggelse ikke uinteressant, men den ville unægtelig blive ulig mere interessant – og vigtigere: *indsigtsgivende* – hvis man blev præsenteret for en teoretisk tolkning af det fremlagte materiale. Reinhard Lunds analyser burde ikke standse der, hvor de gør, nemlig hvor forklaringer skal introduceres.

Analysen bliver dog direkte overfladisk når forfatterens kommentarer munder ud i, at udviklingen næsten altid vil kunne være til »alles bedste«. Grundliggende interessemodsætninger (som kapital- og lønarbejdersidens organisationer bygger på) eksisterer ikke hos Reinhard Lund, eller de har i hvert fald de største vanskeligheder ved at trænge igennem materialesamlingerne.

Fagforeningsstudier byggende på forræderiteser

Den tredie gruppe af fagforeningsanalyser vil vi karakterisere ved deres overordnede mål, nemlig at anklage fagforeningen for at svigte revolutionen, for at have forladt en klassekampslinie og ladet sig integrere i »systemet«. Anklagerne går simpelthen på et forræderi fra arbejderledernes side over for arbejderklassens interesser.

Et af de første krasse angreb på fagforeningerne kom med *Kjeld Schmidt og Ilja Wechselmanns* pjece: »Den danske fagforstening« fra 1970. Forfatterne sætter sig her til opgave at demonstrere, i hvor udpræget grad fagforeningerne i forhold til medlemsmassen er en fritsvævende organisation, og de mener at kunne sætte fagbevægelsen på anklagebænken, eftersom fagbevægelsen er blevet gjort til en stivnet, bureaukratisk og oligarkisk *fagforstening*. Tillidsmanden kender arbejderne iflg. forfatterne kun som »mistillidsmanden«, da det kun er arbejdsgivernes interesse i lov og orden, man som tillidsmand er sat til at varetage, og endelig har fagbosserne, pamperne, været med til at besegle fagbevægelsens skæbne, idet de har indgået Septemberforliget 1899, de har tilrevet sig magt på bekostning af de lokale fagforeninger og forbundene, de har forflygtiget organisationens oprindelige revolutionære mål o. s. v. Kort sagt: pamperne har forrådt arbejderne, alt fagligt virke fra fagbevægelsens side damper af *klasseforræderi*.

Fagbureaukraterne har således iflg. forfatterne ingen andre opgaver end at røvrende arbejderne ved at sikre ro og orden:

»Fagforsteningen gør, hvad den kan, for at få arbejderne til at overholde regler, arbejdsgiverne har pålagt staten at pålægge arbejdernes kamp for deres frigørelse. Ja, det gøres med udelt glæde, fordi arbejdsgiverne, staten og fagforsteningen alle har samme interesse i ro og orden«.[10]

Den danske fagbevægelse stemples simpelthen som »Dansk Arbejdsgiverforenings afdeling for ro og orden«.[11]

Flere andre analyser har søgt at underbygge denne påstand. F. eks. findes der hos *Jens Brinch og Kjeld Schmidt* i »Revolution og kontrarevolution i Danmark« forsøg på ud fra strejkebevægelsen 1969–70 at belyse, hvorledes fagforsteningen, »Den korporative stats faglige system«, med held forsøger at dæmme op for ethvert tilløb til oprør, og få arbejderne pacificeret. Den strategiske følgeslutning af analysen bliver da klar: »Kun ved konsekvent selvtægt og altså ubønhørlig kamp mod hele fagforsteningen kan arbejderne befri sig fra denne flok røvrendere... og myndiggøre sig selv.«[12]

Forsøg på forklaring af udviklingen, der har ført til de dæmoniske tilstande inden for dansk fagbevægelse, er også blevet gjort med henvisning til Robert Michels' jernhårde oligarkilov. *Ilja Wechselmann* har med forkærlighed dyrket Michels' umådelige forsimplede tese om demokratiets umulighed og oligarkiets, fåmandsvældets, uundgåelighed. Forklaringen findes både i artiklen »Fagforsteningens opståen« og i bogen »Klassekamp-kontrol«, som skal drøftes nedenfor. Også hos *Jesper Due og Jørgen Steen Madsen* kan man finde samme konklusion:

»Da arbejderbevægelsens ledere har opgivet de oprindelige mål og accepteret, at de kun kan få gennemført forbedringer til deres medlemmer gennem øget produktivitet, vil deres målsætning mere og mere blive sammenfaldende med erhvervslivets.

Centraliseringen af beslutningsprocesserne i det kapitalistiske samfund har medført, at det, der oprindeligt var arbejdernes kamporganisationer, er blevet forankret i et mere og mere bureaukratisk system, hvor staten, erhvervslivet og arbejderorganisationerne integreres. Organisationen bliver et mål i sig selv for de faglige ledere, og de dyrker den på bekostning af medlemmernes fundamentale interesser.«[13]

En af disse fagforeningsanalyser har dog ikke Robert Michels som teoretisk forlæg, nemlig *W. Lauritzen og Hans-Erik Rasmussens* »Derfor svigter LO« fra 1970. Undertitlen til bogen peger ganske præcist på, hvad forfatternes hensigter går ud på, nemlig at demonstrere og ikke blot spørge, om LO er »ophørt med at være en organisation til varetagelse af lønarbejdernes interesser?« Efter gennemgang af LO's struktur og fremsættelse af overenskomstkrav i 1960'erne konkluderes

»At LO rent faktisk fungerer som arbejdskøbernes forlængede arm,

at LO's topledelse har udviklet sig til en magtelite, der i højere grad har fælles interesser med arbejdskøberne, end med de arbejdere, hvis interesser de rettelig burde varetage,

at LO's politik i stedet for at medvirke til en højnelse af arbejdernes klassebevidsthed og virke som løftestang for disses endelige befrielse – bevirker en pacificering af arbejderne og får dem til at acceptere deres uværdige rolle som redskaber for arbejdskøbernes profitjag.«[14]

Den undersøgelse, der forekommer mest gennemarbejdet inden for denne tilgang til fagforeningsanalysen, er *Ilja Wechselmanns* bog fra 1975 »Klassekamp-kontrol«. Heri skal fagforeningsinstitutionens selvstændiggørelse fra medlemsbasis også klargøres, og til hjælp herfor har Ilja Wechselmann foretaget en række arkivstudier, hvorudfra LO's forretningsudvalgs verbale og faktiske adfærd skulle kunne rekonstrueres og sættes under an-

klage for formodet klasseforræderi. Han har delt sin bog op i 3 hovedafsnit: én, hvor bureaukrati- og oligarkiteserne diskuteres (også med henblik på empirisk test), og én hvor den empiriske undersøgelse præsenteres som underbyggelse af påstande om udvanding af LO's målsætning og øget magtcentralisering i LO's top. Endelig har Wechselmann et hovedafsnit, der kaldes »aktualisering«, og som er en ret ukritisk gengivelse af nyere vesttyske fagforeningsteorier.

Gennemgangene af bureaukrati- og oligarkiteserne er temmelig overfladiske og ikke sjældent selvmodsigende. Den »operationelle ramme« for det empiriske testarbejde står derfor på usikker grund og er i det hele taget hyllet ikke så lidt i tåge. Det konkrete materiale omkring forretningsudvalgets virke vrides for oplysninger om, hvem der foreslår hvem til udvalg, ledelsesposter etc., hvilken nær sammenhæng der er mellem lovudvalg og forretningsudvalget i LO o. s. v. Selv intern korrespondance (endog papirlapper) skal illustrere, hvorledes arbejdsmåden i fagbevægelsen er manipulativ og oligarkisk, og hvor stor afstanden mellem ledernes og medlemmernes interesser er! – Det er for at få fordømmelsesholdepunkter, at Ilja Wechselmann har søgt at efterspore forholdene omkring »Tordenskjolds soldater« (LO's top) og hans konklusion bliver:

»Vi viste, hvorledes også den eksplicitte ideologi-formulering og udformning var ledelsens monopol, således, at den enkeltes tankefrihed og evne til at stille sig kritisk til den politiske praksis, som han er undergivet, undermineres af en ledelse, der har andre interesser end han.«[15]

Herefter springer Wechselmann pludselig over i en abstrakt teoretisk diskussion, hvor al empiri er kastet over bord. Han har frækhed nok til først at konkludere med den refererede fagforeningsteori, at »Man kan altså ikke bestemme modsigelser mellem arbejder og et historisk dannet fagforeningsapparat simpelt med organisationssociologiske (bureaukratiske) eller moralske (klasseforræderi) argumenter«,[16] for i næste åndedrag at betragte dette som en »korrekt videreførelse« af hans egen analyse. Denne var netop båret oppe af en forræderitese m. h. t. fagforeningsapparatets og pampernes varetagelse af medlemmernes interesser. Den citerede indsigt slår simpelthen benene væk under Wechselmann, men han mener det er en »korrekt videreførelse«! Fagforeningssynet behøver åbenbart ikke at være så nuanceret.

Vi skal ikke gå nærmere ind på kritik af Wechselmanns yderst tvivlsomme arbejde,[17] men i stedet søge at formulere nogle generelle indvendinger mod alle de nævnte analyser.

Ihukommende vores indledende bemærkninger omkring krav til en fagforeningsanalyse skulle det være indlysende, at undersøgelserne alle diskvalificeres ved blot at være illustrationer af et fordømmende fagforeningssyn. Kernen heri er *forræderitesen,* i følge hvilken fagforeningerne eller fagbevægelsen – man sondrer symptomatisk nok ikke mellem forskellige niveauer inden for fagbevægelsen – fornægter arbejderklassens objektive interesser i de ikke-systemoverskridende faglige aktioner. Bureaukratiets kværnen tolkes som en undertrykkelse af den spontane, potentielt revolutionære arbej-

derbevægelse. Pamperne har kun deres egen position som interessemål, de skulle mest af alt frygte, at

»Medlemmerne tager skæbnen i egen hånd. Det er bureaukraternes død. Og det er de selvfølgelig ikke interesserede i, for så må de opgive huset i Skovlund, indtægten, der er mere end det dobbelte af den, de kan tjene som lønslaver, de stabile og behagelige arbejdsvilkår, de mange og lange cigarer, rampelyset.«[18]

Vi har simpelthen at gøre med *primitive moralske fordømmelser* af fagbevægelsen og dens ledere. Den postulerede forræderiske adfærd behandles isoleret, løsrevet fra næsten al samfundsmæssig-materiel bestemmelse, og det betyder, at der ses bort fra de historisk-konkrete forhold, der både indstifter fagforeningsorganiseringen og muliggør, at fagforeningsapparatet kan påtage sig en relativ autonomi i forhold til medlemsmassen. Man sætter helt abstrakt den analyserede lederadfærd over for en implicit funktionsbestemmelse: omvæltningen af det kapitalistiske samfund. Så har man næsten pr. definition fået funderet konklusionen om fagforsteningens klasseforræderi – men man har ikke fået nogen forståelse af baggrunden for den faglige organisering, ingen grundliggende funktionsbestemmelse o. s. v., kort sagt: intet materielt-historisk begreb om fagforeningen.

Når man behandler fagbevægelsen løsgjort fra den historisk-samfundsmæssige sammenhæng, hvori organisationen eksisterer og arbejder, kommer man ikke ud over udgangspunktet: den fordømmende afvisning af fagforsteningen. Strategisk er man også dømt til at blive narret, idet man tror, at afskaffelsen af den etablerede fagbevægelse vil kunne udløse det revolutionære kamppotentiale. Afskyen for fagbevægelsen giver sig udslag i, at man ikke nøjes med at betragte denne som »en garant for opretholdelse af det privatkapitalistiske samfund«[19], men endog som »den væsentligste hindring for arbejdernes frigørelse«.[20]

Man kommer altså ingen vegne med forræderiteserne. Fagforeningssynet bliver forkvaklet, moralsk bestemt, og strategisk går man galt i byen. Man kan sige, at anklagerne »mod det danske LO for selvstændiggørelse af medlemsbasis bliver... det samme som at holde dåb over en »realitet« uden at kunne identificere barnet!«[21]

Forklaringssøgende fagforeningsanalyser

Vi vil afslutte gennemgangen af danske fagforeningsanalyser med en oversigt over undersøgelser, der i hvert fald i udgangssituationen prætenderer at have et klarere teoretisk perspektiv i deres måde at lægge undersøgelsen til rette på, ligesom formålet ofte angives at være bredere, idet man vil søge at opnå en forståelse for fagbevægelsens forhold til hele samfundsudviklingen. Man bevæger sig således på flere forskellige niveauer, der indgår makroøkonomiske og makrosociologiske elementer, og analysernes opgave bliver at forstå, hvordan fagbevægelsen indgår i et dynamisk samspil med det omgivende samfund. Da undersøgelserne prætenderer at have en ikke ringe forklaringsgivende værdi, har vi valgt at gøre gennemgangen og kritikken lidt mere fyldig, da indfaldsvinklen direkte indbyder til diskussion.

Det første arbejde, vi vil behandle, er *H. Tetzschners artikel:* »Beslutningstagen i faglige organisationer«. Artiklen[22] er en videreudvikling af L & H-undersøgelsen, som er kritiseret tidligere i denne artikel. Helge Tetzschner (HT) prøver her at uddybe undersøgelsens resultater gennem en mere omfattende diskussion af de forskellige *niveauer* i en fagforeningsanalyse: Klubben, afdelingen, forbundet og landsorganisationen, men hovedproblemet er det samme, nemlig » .. hvilke krav må man stille til beslutningstagen i en organisation, når denne organisations væsentligste formål er at varetage medlemmernes interesser«?[23] Med organisationen menes fagforening, og da fagbevægelsen bekender sig til en demokratisk ledelse, og samtidigt er dannet for at varetage medlemmernes interesser, skal fagbevægelsen således dømmes på, om den rent faktisk gør dette, og dermed kan vurderes som en »demokratisk organisation«.

HT diskuterer derefter medlemmernes muligheder for at øve indflydelse på de enkelte niveauer, først LO og forbundene, dernæst de lokale fagforeninger. Her konkluderes efter en meget summarisk gennemgang af f. eks. de generelle overenskomstforhandlinger, at den »demokratiske proces« er svag, da valgene af forhandlere er indirekte, og stemmeprocenten ved urafstemningerne mindre end ved folketingsvalgene! HT vil dog ikke godkende betegnelsen »fagforstening«, idet medlemmernes indflydelse på det lokale niveau og dermed indirekte på fagforbundene også må med i den endelige vurdering.

Herefter diskuteres medlemsaktiviteten i de enkelte afdelinger på generalforsamlingen, ved valget af tillidsposter og i de faglige klubber, og her anvendes L & H-undersøgelsen som dokumentation for medlemmernes opdeling i fire kategorier, jvf. referatet ovenfor. Halvdelen er således aktive, og den anden halvdel er passive, dels fordi de ikke mener at have muligheder herfor, dels fordi de ikke ønsker det. HT konkluderer herefter, at »Trods alt er der en aktiv kerne af medlemmer, og denne aktive kerne synes at kunne udøve en vis (ofte indirekte) kontrol med ledelsens handlinger«.[24] HT konkluderer sluttelig – i overensstemmelse med den hollandske sociolog Mark van der Vall – at fagforeningerne er polyarkiske organisationer, hvilket skulle placere dem midt imellem demokratiet og oligarkiet! Det næste spørgsmål bliver derfor: »Hvor udgør fagbevægelsens struktur en hindring for realiseringen af dens egen målsætning (at varetage medlemmernes interesser, forf.)?«[25] HT's svar på sit eget spørgsmål bliver Michels' »oligarkilov« i en moderat udgave: »Michels' teori kan give stor forståelse af grunden til centraliseringstendenserne i de faglige organisationer, og dermed forklare denne tilsyneladende irrationalitet«.[26] HT kommer selv med et forslag til, hvordan man kan løse problemet. HT kalder det et »demokratisk alternativ«, som (ikke overraskende) skulle bestå i »en decentralisering af beslutningsprocessen«,[27] hvormed menes ret til at konflikte på det lokale plan.

Vi har tidligere kritiseret L & H-undersøgelsen, og skal her koncentrere os om artiklens organisationsstrukturelle aspekter. Det grundliggende

synspunkt i artiklen er, at dansk fagbevægelse hæmmer sin egen målsætning med sin centralistiske struktur, og selv om Michels' oligarkilov kritiseres, får vi ingen anden forklaring på centraliseringstendenserne end denne. Efter vor mening har denne »lov« imidlertid en meget begrænset forklaringsværdi, når man skal forsøge at forklare centraliseringstendenserne på arbejdsmarkedet. Vi benytter med vilje udtrykket »arbejdsmarkedet«, idet forståelsen af dette markeds konstituering og historiske udvikling er en forudsætning for at forstå fagbevægelsens funktion, virke og organisatoriske opbygning. En sådan analyse viser[28] at centraliseringstendensen er resultat af de erfaringer, som *både arbejdersiden og kapitalsiden* indhøstede fra de successive kampe om fastsættelsen af løn- og arbejdsvilkår. Ikke mindst kapitalejerne så deres interesse i en centralisering af den faglige kamp som et modtræk mod fagbevægelsens »omgangsskrue«, og denne strategi har derfor udtømt sine muligheder allerede i 1880'erne og 1890'erne. Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening blev netop dannet i 1898 med det formål at komme de lokale »småstrejker« til livs, og storlockouten i 1899 førtes som en præventiv krig for at inddæmme den lokale konflikt gennem et centraliseret system af regler for forhandling, mægling og aktion under en faglig kamp. Vort centrale kritikpunkt bliver derfor, at fagbevægelsen ikke, som HT antyder det, frit kan vælge sin egen organisationsstruktur! Den er udsprunget af produktionsstrukturen og er et svar på kapitalejernes centralistiske strategi. Vi vil således aldrig komme tilbage til en situation med lokale aftaler som det bærende element, kombineret med »omgangsskruen« som i de gode gamle dage. Som HT selv skriver: »... det er højst tvivlsomt om arbejdsgiverne vil gå med til dette«.[29]

HT's demokratidiskussion svæver derfor frit i luften, idet den ikke er relateret til klassekampen og dens betingelser. Den historiske analyse ville have givet svaret på, hvorfor arbejderklassen overhovedet har en organisation som LO, og hvad denne organisation skal bruges til (og altså træffe beslutninger om). En landsdækkende organisation er en nødvendig organisationsform for arbejderklassen, fordi kapitalejerne har gennemtrumfet centrale forhandlinger om generelle spørgsmål for hele arbejdsmarkedet, såsom arbejdstid, dyrtidsregulering, ferie o. s. v. Medlemsinteressen kommer derfor ind på en anden måde end den HT diskuterer, idet det centrale i forhold til medlemmerne bliver, hvor store krav ledelsen stiller, og hvor meget man skal slås for deres indløsning. Disse spørgsmåls svar afhænger af, hvordan ledelsen opfatter styrkeforholdet mellem klasserne, og om den i det hele taget opfatter sig som stående i spidsen for en kamporganisation eller som formidlere af et samarbejde, hvori indgår »samfundsøkonomiske hensyn«. Analysen må her forskydes fra demokratidiskussionen til en analyse af fagbevægelsens strategi og forholdet mellem den faglige og den politiske klassekamp og indholdsbestemmes i langt højere grad, idet vi nu beskæftiger os med *hvad* beslutningerne drejer sig om, og specielt *under hvilke betingelser* de træffes. Denne analyse er

relativ, idet fagbevægelsen ikke behandles isoleret, men i relation til kapitalejerne i den faglige klassekamp.

Dermed ikke sagt, at man ikke kan diskutere behovet for en demokratisering af dansk fagbevægelse. Denne diskussion skal føres permanent, og er altid blevet ført af fagbevægelsen selv. Men demokratidiskussionen er blot uden mening, hvis den føres isoleret fra sine historiske og materielle betingelser.

Helge Tetzschner har senere i arbejdet »Institutionalisering – en organisationssociologisk skitse af fagbevægelsens strukturelle udvikling«,[30] forsøgt at placere demokrati- og centraliseringsproblemet i en samfundsmæssig sammenhæng.

Analysen har således i udgangssituationen et betydeligt bredere sigte end HT's tidligere arbejder. Forfatteren bekendtgør, at han undervejs er begyndt at læse marxistisk litteratur, og det fremgår da også, at et marxistisk og historisk materialistisk begrebsapparat forsøges anvendt hen ad vejen. Men det skal dog allerede fra starten påpeges, at dette ikke er gjort konsekvent, og at de marxske begreber anvendes side om side med et meget stort antal borgerlige »teorier«, hvilket gør det hele lidt kaotisk, selv om en »marxistisk« politolog bruges til sidst i et forsøg på at samle trådene.

Analysens hovedformål er at påvise institutionaliseringens konsekvenser for fagbevægelsens virke: den vil føre til en centralisering og bureaukratisering af fagbevægelsen, og dermed til en selvstændiggørelse af fagbevægelsens fra dens medlemsbasis, hvilket gør den til en udemokratisk organisation, da den selv påstår, at den varetager medlemmernes interesser.

Analysen bevæger sig fra arbejderkollektivet og organiseringen til institutionaliseringen og samfundsstrukturplanet, og inden vi tager hul på den vigtige centraliseringsdiskussion, vil det være på sin plads at kommentere et syn på dansk fagbevægelses tidlige organisering og ideologi, som HT refererer et stort antal forfattere for, og som han til sidst gør til sit eget: årsagen til fagbevægelsens lidet »militante«, småborgerlige og reformistiske bevidsthed skyldes de *faglærtes* dominans fra fagbevægelsens start. Laugstraditionerne og laugsideologien var bevægelsens grundlag, snarere end en egentlig proletarisk og revolutionær ideologi.[31] HT har imidlertid ikke brugt periodens grundigste kilde til belysning af dette spørgsmål, H. Bruun: Den faglige arbejderbevægelse i Danmark indtil år 1900, bind I til ca. 1880, som på flere punkter modererer denne i Danmark så hævdvundne tese kraftigt. Bruun hævder således[32] at de første danske fagforeninger kom til verden *i kamp* med de gamle svendeforeninger og laugstraditionerne. Laugsideologien lå f. eks. bag genoplivningsforsøget på »Formandsforeningen«, som var den dominerende organisation inden for de københavnske byggefag omkring 1871/72. Det var denne organisation, der omsider tog sig sammen til at gennemføre en strejkeaktion over for mestrene i 1872 efter flere forgæves forsøg på at anvende laugstidens samar-

bejdsfilosofi for at få hævet lønnen. Den store murerskrue i foråret 1872 tabtes imidlertid, fordi Formandsforeningen ikke som socialisterne og sektionerne i Internationale havde forstået værdien af at opsamle strejkefonds, inden man gik ud i en omfattende aktion. Louis Pio tordnede ofte i Socialisten mod den gamle laugsideologi, fordi den ikke forstod den nye tids krav om nødvendigheden af kamp mod kapitalejerne om lønnens højde og arbejdstidens længde, altså kamp i stedet for det patriarkalske samarbejde. Murerskruens fiasko betød det endelige sammenbrud for laugsideologien, svendeforeningerne forsvandt, og vejen var banet for dannelsen af egentlige kamporganisationer med strejkefonds som erstatning for de tidligere sygekasser. Det er derfor forkert alene at hævde, at de første faglige lederes ideologi var præget af laugstraditionerne, og at det »reformistiske syndefald« skulle stamme fra fagbevægelsens barndom eller snarere den feudale alderdom. Den sene og langsomme industrialisering og dens branchemæssige og geografiske spredning, *sammen med* den politiske del af arbejderbevægelsens kamp for parlamentarisme, må være udgangspunktet for forståelsen af fagbevægelsens første reformistiske traditioner og ikke den tidligere laugsideologi.

I sin analyse af fagbevægelsens organisationsstruktur når HT til den konklusion, at det er kapitalforholdet og klassestrukturen, der er helt afgørende for den danske fagbevægelses organiseringsproces.[33] Denne konklusion når HT til, efter at have gennemgået Willerslevs og Svend Åge Hansens analyser[34] og kombineret analysen af den industrielle udvikling med sin tidligere analyse af fordelingen på faglærte/ikke faglærte i den tidligere organisering. Disse analyser er nødvendige for at kunne sige noget kvalificeret om udviklingen i fagbevægelsens organisationsstruktur, men den er ikke tilstrækkelig, idet man med disse analyser kun vil kunne sige noget om *fagforbundenes* opståen og de *geografiske fordelte lokalafdelinger*. Men hvordan vil HT forklare fællesorganisationernes og De samvirkende Fagforbunds dannelse? Analysen af produktivkræfterne og kvalifikationsstrukturen kan intet sige om dette spørgsmål, som kun kan besvares ved en historisk analyse af hele *praksisfeltet* eller (med strukturalisterne) *klassekampsfeltet*. Klassekampens karakter og former er den afgørende drivkraft i justeringerne af organisationsstrukturen, og det er da også karakteristisk, at fællesorganisationerne og De samvirkende Fagforbund kommer sidst i organisationsdannelsen, og kompletterer de landsdækkende fagforbund, således at organisationerne hænger sammen, og dermed styrker arbejderklassens kamppotentiale over for kapitalejerne. Selve drivkraften i den kapitalistiske samfundsformation – KLASSEKAMPENE PÅ DE FORSKELLIGE NIVEAUER OG DERES RESULTATER I FORM AF STIVNEDE SPOR I ORGANISATIONSSTRUKTUREN – mangler ganske enkelt i HT's analyse, og denne fundamentale mangel fører efter vores mening til gentagne fejlslutninger.

Centraliseringstendensen bliver f. eks. gjort til »indre organisatoriske processer«,[35] og sat lig med organisationernes selvstændiggørelse. Centraliseringsproblemet hæftes på en idealistisk og traditionel analyse af »beslut-

ningsprocesser omkring sagsområder«.[36] Sagsområderne er det fagretslige system og tillidsmandsinstitutionen, og da de formelle regler efter traditionel paragrafanalyse bedømmes til at kræve centraliserede beslutninger, »beviser« HT altså, at fagbevægelsen er blevet centralistisk og bureaukratisk, og dermed har selvstændiggjort sig i forhold til medlemmerne. HT bevæger sig her på det idealistiske overdrev og slipper ganske det materielle grundlag, som dannede udgangspunkt for hans samfundsforståelse i indledningsafsnittene. Man kan intet begribe om centraliseringstendensen, hvis man ikke gør det, som HT afstår fra: at foretage den historiske analyse af den faglige kamps indhold og former. Kun her får analysen et materielt indhold, og HT taler da karakteristisk nok om »centraliseringstanken« og »centraliseringsideen«,[37] men hvorfor og hvornår er disse tanker og ideer opstået i dansk fagbevægelse? Klassekampsanalysen giver svaret, som i korthed går ud på, at det siden Septemberforligets indgåelse har været kapitalejernes faglige strategi at centralisere den faglige kamp så meget som overhovedet muligt (jvf. kritikken af HT's tidligere artikel). Men først i 1934 – altså længe efter at HT og andre mener at centraliseringen »indtræffer« – opnår LO kompetence til at afslutte overenskomster på de berørte forbunds vegne, hvis vel at mærke et flertal af forbundenes medlemmer godkender forhandlingsresultatet. Karakteristisk nok blev det statsmagten, der løste den årelange kompetencestrid inden for De samvirkende Fagforbund, med gennemtrumfningen af de berygtede sammenkædningsregler i forligsmandsloven, og kapitalejerne fik således støtte til deres mangeårige centraliseringsstrategi, men ud fra andre motiver end deres egne. Statsmagten ønskede en kontinuerlig produktion, men interesserede sig ikke i 30'erne for kapitalens profit- og valoriseringsbetingelser. Man ønskede at undgå produktionsstop, hvilket krævede, at enkelte fagforbund ikke kunne lamme hele arbejdsmarkedet ved at sige nej til et mæglingsforslag, som det f. eks. skete i 1931 med skotøjsarbejderne. Efter 1934 mistede de enkelte fagforbund deres hidtidige suveræne ret til at afslutte selvstændige overenskomster, og de senere forhandlingsregler og ændringer i forligsmandsloven understøttede tendensen til at lægge hovedvægten på hovedorganisationernes forhandlinger af de generelle spørgsmål og senere de specielle, hvis underorganisationerne ikke kunne blive enige. Først i 60'erne og 70'erne begynder statsmagten at interessere sig for profitindtjeningen, og dette betyder en yderligere tendens til underlæggelse af den faglige kamp under den politiske. Disse forskellige faser i udviklingen mellem fagbevægelse og stat kan man imidlertid kun begribe gennem omfattende historiestudier ud fra et materielt og historisk forudsætningsgrundlag,[38] og netop disse fundamentale forudsætninger mangler i HT's arbejde, hvorfor tesen om institutionalisering og centralisering ikke kan underbygges tilstrækkeligt. Det bliver idealistiske teser uden et materielt indhold.

Erik Christensens analyse af fire vestjyske fagforeninger[39] må siges at være det hidtil vel mest dybtgående og omfattende forskningsarbejde omkring fagforeningsproblemer, der er gennemført i Danmark. Hvad dataind-

samling og databearbejdning angår, er dette arbejde særdeles »bredt« anlagt, hvorfor det får en relativ indgående beskrivelse og kritik.

Undersøgelsens formål angives at være at undersøge 4 lokale fagforeninger i et lokalsamfund med hensyn til deres sociale struktur, relateret til den økonomiske struktur, der dominerer i de lokalsamfund, hvori afdelingerne er placeret.[40] Formålet med en sådan analyse er i følge EC, at sådanne analysers erkendelse er en nødvendig forudsætning for at kunne ændre samfundet gennem faglige og politiske handlinger. Overvindelse af modsætninger mellem grupper inden for arbejderklassen og enhed i aktionsgrundlaget skabes ikke blot ved at proklamere den, men gennem en aktiv handlen, byggende på forståelse af modsætningernes materielle grundlag. Undersøgelsens resultater vil således kunne bruges til at udbrede kendskabet til de små lokalsamfunds problemer og danne baggrund for forslag til en forbedring af deres faglige struktur, hvad EC da også afslutter hele projektet med. Det er tydeligt, at forfatteren har følt sig forpligtet til at understrege sit arbejdes faglige og politiske relevans, idet undersøgelsen blev udført i en periode, i 1973–74, hvor det ikke var særligt velset i universitetsmarxistiske kredse at beskæftige sig med empiriske analyser!

Denne ejendommelighed er sikkert også årsagen til – ud over dens helt nødvendige forskningsmetodiske tilstedeværelse – at EC inden den egentlige undersøgelses påbegyndelse præsenterer os for en meget detaljeret gennemgang af organisationssociologiens forskellige analyseobjekter og analyseniveauer, og desuden gennemgår borgerlige og marxistiske indfaldsvinkler til fagforeningsstudier, afsluttende med en gennemgang og kritik af Sunessons og Berntsons arbejder. Disse teoretiske og metodiske overvejelser er nødvendige og nyttige, men det havde i forhold til projektets problemstilling: lokalsamfundsanalysen og dens relationer til omgivelserne, været mere givtigt om EC havde gjort noget mere ud af diskussionen af hans eget analyseskemas indhold og specielt de opstillede hypoteser, end at koncentrere sig om en fremstilling og kritik af den kapitallogiske og strukturalistiske skoles forhold til fagforeningsstudier. Kritikken af Sunessons og Berntson har dog været givtige i forhold til fremstillingen af EC's eget analyseskema, hvis indhold delvis skal forstås i forhold til EC's kritik af de to nævnte forfattere, hvis fremstillinger er snævert knyttet til det politiske parti som organisationstype, og ikke kan overføres direkte på de faglige organisationer. Specielt er de økonomiske og klassemæssige forholds *direkte* indflydelse på fagforeningernes aktiviteter undervurderet, og tilskrives kun en indirekte betydning. Desuden er de to svenskeres analyseskemaer ikke beregnet til en analyse af forholdet mellem de enkelte niveauer i en hierarkisk opbygget organisation som fagbevægelsen, og EC har derfor selv udviklet et analyseskema til sin lokalsamfundsanalyse, som dog nok kunne have trængt til nogle uddybende kommentarer.[41] Man savner f. eks. en diskussion af forholdet mellem makrostrukturerne i det kapitalistiske samfund og deres fremtrædelsesformer i lokalsamfundet. Vi er her ved diskussionen af, hvad man overhovedet forstår ved et lokalsamfund, og det ville have været oply-

sende at få projektet placeret i denne større forskningsmæssige sammenhæng.[42]

Den centrale antagelse i EC's analyseskema er, at det er lokalsamfundets økonomiske og klassemæssige struktur, der er bestemmende for medlems- og arbejdspladsstrukturen, og dermed for lokalafdelingens rekrutteringsgrundlag og interne faglige struktur. Basisstrukturen bliver således også bestemmende for forholdet mellem ledelse og medlemmer, og denne interne faglige struktur virker på sin side tilbage på afdelingernes forhold til sine omgivelser: arbejdsgiverne, den øvrige fagbevægelse, de politiske partier o. s. v. Analyseskemaet indeholder således et dynamisk udviklingsperspektiv, og må siges at være i god overensstemmelse med den marxistiske forskningstradition, hvor hovedvægten lægges på omgivelsernes, specielt de økonomiske strukturers bestemmende indvirkning på gruppers organisering og handlinger. Vi får således her en helt anden forklaring på fagbevægelsens organisationsstruktur og interne problemer end i tidligere danske fagforeningsstudier.

EC's analyseskema indeholder *implicit* en teori om, hvad der bestemmer udviklingen i arbejdernes bevidsthed om deres gruppe- og klassetilhørsforhold, synet på omgivelserne, herunder specielt arbejdsgiverne, og samfundsudviklingen i øvrigt. En sådan *bevidsthedsteoretisk diskussion mangler* imidlertid i de indledende teoretiske afsnit, hvilket er en afgjort svaghed, idet både hypoteserne og de senere konklusioner bygger på den implicitte bevidsthedsteori. Dette forhold virker så meget mere overraskende, som EC sammen med Niels Mortensen har publiceret et arbejde om den bevidsthedsteoretiske diskussion, og vi må derfor stå over for en direkte forglemmelse.[43]

EC opstiller derefter *følgende hypoteser:*[44]

1. »Fagforeningsmedlemmernes aktivitet og deltagelse i fagforeningsarbejde vil stige, og deres holdning til fagforeningen vil blive mere positiv med stigende industrialiseringsgrad eller med en mere udviklet kapitalistisk produktionsmåde«.
2. »Tendensen til at medlemmernes aktivitet vil stige og deres holdning til fagforeningen bliver mere positiv med stigende industrialiseringsgrad, vil blive modificeret af en bureaukratisering af fagforeningen..«.
3. ».. der er en sammenhæng mellem de indre forhold i fagforeningen og dens relationer til omgivelserne på den måde, at jo større indre aktivitet og sammenhæng der eksisterer, desto mere aktiv og stærk vil den stå overfor forskellige instanser i omgivelserne.«
4. »Fagforeningens forhold til arbejdsgiverne vil med stigende industrialiseringsgrad ændres – fra at være tilbageholdende med at stille krav vil den stille stadig flere krav, hvorfor forholdet vil have en tendens til at blive mere konfliktfyldt.«
5. »Fagforeningen vil med stigende industrialiseringsgrad blive en større lokalpolitisk magtfaktor.«
6. »En fagforening i et stærkt industrialiseret område vil stå stærkere og mere kritisk overfor forbundsledelsen end fagforeninger i en landkommune.«

Disse seks delhypoteser udspringer af analyseskemaets basishypotese, som den er refereret ovenfor. Man kunne måske have ønsket sig en mere fyldig begrundelse for valget af netop disse delhypoteser, hvilket igen hæn-

ger sammen med den manglende diskussion af EC's eget analyseskema. Blandt andet ville det have været en god ide at diskutere brancheanalysens status i den behandlede problemstilling. I hvilken udstrækning ville det være givtigt at gå i dybden med en analyse af de forskellige branchers udviklingstræk, herunder deres teknologiudvikling og arbejdsdeling, og disses indvirkning på arbejdsvilkår, lønsystemer o. s. v. Denne fokuseren på arbejdsprocessen er en integreret del af en marxistisk analyse, og kunne have givet EC en del oplysninger, som ville have bidraget til en større erkendelse. EC behandler nok disse forhold, men dog mest på arbejdspladsniveau, uden at relatere dem til den samlede branches udvikling, jvf. senere.

Gangen i EC's analyse af de enkelte lokalsamfund og afdelinger er den, at først undersøges de økonomiske, klassemæssige og politiske strukturer i de tre kommuner, derefter undersøges afdelingernes interne sociale organisationsstruktur, med hensyn til medlemsstruktur, bestyrelsens sammensætning og mødeaktivitet, generalforsamlingerne o. s. v. og arbejdet sluttes af med en analyse af lokalafdelingernes relationer til omverdenen: arbejdsgiverne og arbejdspladserne, forbundet, kongresserne, urafstemningerne, de politiske partier og kommunen. Endeligt foretages en sammenligning af analyseresultaterne i de tre lokalsamfund, og der konkluderes i forhold til de opstillede hypoteser. Rent metodisk har EC i sin analyse af de enkelte afdelingers interne struktur og aktiviteter benyttet sig af intensive interviews, deltagerobservation ved generalforsamlingerne, uddeling af spørgeskemaer til generalforsamlingsdeltagerne og bearbejdning af foreliggende statistiske data. Denne kombination har været nødvendig for at skaffe de relevante data, men man kunne have ønsket sig nogle interviews i enkelt- eller gruppeform med afdelingens medlemmer. *Vi bevæger os så godt som alene på bestyrelsesplanet*, og det tætteste vi kommer på arbejdspladsen er interviews med tillidsmænd, samt de udsendte spørgeskemaer. Det ville f. eks. have været spændende at høre, hvad 1. generationsarbejdere mente om en række samfunds- og fagforeningsspørgsmål. I et lille spørgeskema får vi ganske vist pejlet os frem til medlemmernes holdning til overenskomstsituationen i 1973 og den efterfølgende storkonflikt, men intensive interviews med udvalgte grupper ville have givet betydeligt mere.

EC får bekræftet sin antagelse om, at den interne faglige struktur smitter af på afdelingens forhold til sine omgivelser, d. v. s. specielt arbejdsgiverne og forbundet. Vi præsenteres for et illustrativt eksempel. Medens undersøgelsen stod på, kom alle fire afdelinger til at stå over for problemer med uorganiserede arbejdspladser, hvor arbejdsgiveren nægtede at skrive under på en overenskomst. Med afdelingerne løste problemet på vidt forskellig måde. I den lille Tarm-afdeling prøvede formanden gentagne gange at tale arbejdsgiveren til fornuft, men da han stadig nægtede, opgav man stille og roligt kampen, uden at have kontaktet forbundet af hensyn til det rolige samarbejde. I den lidt større Varde-afdeling prøvede man først samme fremgangsmåde som i Tarm, men da den ikke virkede, kontaktede man forbundet og overenskomsten kom i hus, takket være forbundets bistand. I

Esbjergs fabriksafdeling nedsatte afdelingen imidlertid et agitationsudvalg til at køre sagen i offentligheden, blandt andet i den lokale presse, hvor man truede arbejdsgiveren med at starte en ny Hope-Computer-sag. Man kontaktede også forbundet og i et samarbejde med dette fik man overenskomsten i hus.

Derimod kan EC ikke entydigt bekræfte sammenhængen mellem industrialiseringsgrad og den positive holdning til fagforeningsarbejde. De traditionelle aktiviteter, generalforsamlingen og urafstemninger indeholdt ingen forskelle i henseende til deltagelse, men der var derimod en tydelig sammenhæng mellem industrialiseringsgrad og etableringen af klubber og valg af tillidsmænd. Hypotesen om at stigende industrialiseringsgrad ville føre til en mere aggressiv holdning i forhold til arbejdsgiverne mener EC at kunne bekræfte entydigt, medens hypotesen om, at større industrialiseringsgrad ville føre til, at afdelingen fik en større lokalpolitisk magtposition ikke kan bekræftes direkte. I den store Esbjerg-afdeling var der tværtimod tradition for at holde sig væk fra kommunalpolitik, men man er dog politisk aktive i bestyrelsen, og via arbejdet i fællesorganisationen har man indflydelse på den lokale arbejderpolitik.

Endeligt bekræftes hypotesen om, at større industrialiseringsgrad vil føre til en mere aktiv og kritisk holdning til forbundsledelsen.

Vi er dermed nået til vejs ende i en meget omfattende analyse, hvis mest interessante aspekt er dens levendegørelse af det faglige arbejde på lokalt plan, som alt for ofte er forsømt til fordel for slagordsprægede »analyser« af »LO-toppens« fejltrin. Vi får desuden demonstreret fagbevægelsens stærke binding til det kapitalistiske samfunds materielle grundstrukturer, og ikke mindst de forskellige arbejdsbetingelser, som lokalafdelingerne arbejder under i udkantområderne. Man får en stærk fornemmelse af, at fagbevægelsesdiskussionen for meget er en »København-diskussion« og at hovedparten af dansk fagbevægelses medlemmer arbejder under betingelser, der så langt fra er fremmende for udviklingen af bevidsthedsformer og faglige strukturer, der kunne give basis for slagordet om »at gøre fagbevægelsen til en kamporganisation«.

Erik Christensen har senere udsendt arbejdet »*Konflikter mellem faglærte og ufaglærte arbejdere*«,[45] hvor han har gennemført en undersøgelse af forholdet og konflikterne mellem Specialarbejderforbundet og Dansk Metalarbejderforbund. EC vil både belyse, hvorledes konflikterne mellem faglærte og ufaglærte har givet sig udtryk, og vil søge at give »en historisk materialistisk« forklaring af disse konflikter. Hovedanalysen rettes dog mod den betydning, konflikterne mellem faglærte og ufaglærte har haft for fagbevægelsens problemer med at få udformet en erhvervsuddannelsespolitik. Ligeledes ligger der en nærmere afgrænsning i arbejdet ved, at EC specielt har undersøgt de nævnte problematikker inden for *jern- og metalindustrien*, hvad der naturligvis er begrundet i denne branches centrale økonomiske og faglige placering i den danske samfundsformation.

Arbejdet bygges op om det grundsynspunkt, at de behandlede konflikter har deres rod i den kapitalistiske samfundsstruktur (underforstået: den økonomiske struktur), der sætter arbejderne i indbyrdes konkurrence, og som fagforeningsdannelsen er et kollektivt svar på. Konflikterne efterspores så nærmere på følgende områder: 1) *faggrænser* (afgrænsningen af specielle arbejdsområder, 2) *lønformer og lønsystemer*, 3) *uddannelse* (erhvervelsen af særlige kvalifikationer) og endelig 4) *den faglige struktur* (spørgsmålet om industriforbunds eventuelle indførelse).

Erik Christensens analyser af de forskellige konkurrencefaktorer er empirisk grundige og informative med vægten lagt på et omfattende registreringsarbejde. Over for *afgrænsning af arbejdsmarkeder som konfliktfaktor* gives en generel historisk oversigt over fag- og organisationsgrænseproblemets udvikling og behandling i fagbevægelsen og som nævnt specielt inden for jern- og metalindustrien, og delkonklusionen bliver, at grænseaftaler sjældent løser konkurrenceproblemet, »fordi teknologiske ændringer bestandigt ændrer arbejdsfunktionerne og skaber nye, hvilket skaber nye konkonkurrencesituationer mellem arbejderne og behov for nye grænseaftaler.«[46]

Hvor vigtig behandlingen af *lønnen som konkurrencefaktor* må siges at være, burde fremgå af, at forskelle M.h.t. lønniveau og lønsystemer (normallønsystem kontra minimallønsystem og løfteparagraffen) afføder helt forskellig taktik fra forbundenes side i overenskomstforhandlingerne, og forskellene betyder også, at man ser ret så forskelligt på, hvad de vigtigste faglige krav burde være. Det kan derfor nok undre lidt, at problematikken kun vies 15 sider af analysens ialt 216. Erik Christensen når dog at få klargjort forbundenes forskellige synssæt og handlemåde siden år 1900. Betingelserne for og konsekvenserne af en eventuel (ønskelig) ændring af de nuværende lønsystemer bliver dog også givet en lidt stedfaderlig behandling.

Analysens hovedafsnit om *uddannelse som konkurrencefaktor* er til gengæld rig på grundige fremstillinger af ændringerne i de ufaglærte og de faglærtes erhvervsuddannelser i 1960'erne og 70'erne. Både *specialarbejderuddannelsens* indførelse og indhold og de erhvervsfaglige grunduddannelsers (EFGs) fremkomst og udvikling gennemgås, hvorefter interessemodsætninger og konflikter omkring uddannelsesspørgsmålet analyseres. På udmærket vis præciseres Metalforbundets og Specialarbejderforbundets forskellige opfattelser f. eks. af værdien af EFG og mesterlæren. De faglærte vil ikke have løst op for uddannelsesstrukturens deling mellem faglærte og ufaglærte, hvad der netop er et mål for SID. SID har derfor også gerne set en fjernelse af kontraktpligten i lærlingeloven, hvad håndværksfagene og HK er gået særlig hårdt imod; her har Metalforbundet indtaget en mere imødekommende holdning. Erik Christensen nøjes dog ikke med at fremholde de faglærtes og ufaglærtes holdninger til forskellige uddannelsesspørgsmål; LO's stillingtagen til stridighederne klargøres også (gerne v.h.a. uddannelsessekretærernes meninger, fremsendte breve fra LO etc.). – Man får en

detaljeret gennemgang af forskellige udvalgsbetænkninger, ligesom lovrevisionsbetænkninger og de endelige lovvedtagelser er støvsuget for oplysninger. Måske kunne man dog nok have diskuteret disse noget mere i forbindelse med spørgsmålet om virkningerne og konsekvenserne af de gennemførte foranstaltninger.

Et af de uddannelsesmæssige problemer ligger i, at uddannelsen af faglærte administrativt og bevillingsmæssigt er henlagt under undervisningsministeriet, medens uddannelsen af ikke-faglærte efter specialarbejderuddannelsesloven fra 1960 er underlagt arbejdsministeriet. Metalforbundet er gået ind for en administrativ og lovgivningsmæssig samling af de to uddannelser, fordi »det vil give forbundet indflydelse på specialarbejderuddannelsen, så de kan være med til at forhindre, at eleverne herfra udkonkurrerer de faglærte«,[47] hvorimod SID vægrer sig ved at få samlet uddannelserne. Dansk Arbejdsgiverforening har også meldt sig som modstander af en sammenkobling, fordi de nødig ser specialarbejderuddannelsen lagt ind under undervisningsministeriet, hvor DA's indflydelse ikke er så stor, og fordi de betragter uddannelsen som blot mobilitetsfremmende foranstaltning i stedet for som uddannelse. De faglærtes og ufaglærtes indbyrdes stridigheder og holdninger behandles altså ikke isolerede, men anskues i sammenhæng med, hvorledes modparten på arbejdsmarkedet, arbejdsgiverne og staten har forholdt sig og handlet over for stridsspørgsmålene. F. eks. over for EFG-problemerne konkluderer Erik Christensen rimeligt:

»5 år efter forsøgsuddannelserne blev sat igang, og efter at man nu har fået en permanent EFG-lov, må man imidlertid konstatere, at de ufaglærtes forhåbninger om fællesfagene, afstigningsmulighederne, kontraktpligten og den langsigtede målsætning, ikke synes at være indfriet. Det skyldes, at en række af de faglærte forbund i omstruktureringsprocessen af uddannelserne har forsøgt at fastholde træk fra den traditionelle mesterlære og udvande udmøntningen af de nye principper, de ufaglærte lagde så stor vægt på. Dette har imidlertid kun kunnet ske, fordi mange arbejdsgivere har haft sammenfaldende interesser med de faglærte arbejdere og har presset dem bort fra de oprindelige EFG-ideer. Netop fordi sammenholdet i fagbevægelsen ikke har været tilstrækkeligt stort, og man ikke har haft en fælles erhvervsuddannelsespolitik, har arbejdsgiverne haft let spil i undergravningen af de oprindelige EFG-ideer og kunnet udnytte den interne uenighed til egen fordel.«[48]

Endelig diskuterer Erik Christensen muligheder for strukturelle løsninger på konkurrenceforholdet (karteller, industriforbund eller eet stort forbund). Strukturdiskussionen inden for dansk fagbevægelse rekapituleres, inden smedenes og arbejdsmændenes strukturpolitik tages op. De faglærtes tro på industriforbundstanken sættes over for de ufaglærtes modstand herimod, og i forlængelse heraf gives en god tolkning af problematikken omkring Metals udmeldelse af LO i 1976 og de reaktioner, udmeldelsen affødte.

Sammenfattende vurderer Erik Christensen de behandlede konflikter og konkurrenceformer som skadelige for fagbevægelsen som helhed. Modsætningerne mellem faglærte og ufaglærte har svækket den faglige kamp, og arbejdsgiverne har kunnet spille de forskellige arbejdsgrupper ud mod hinanden (jvf. uddannelsesområdet). Men da konflikterne mellem forskellige arbejdergrupper ligger gemt i den kapitalistiske økonomistruktur, kan de

kun overvindes endegyldigt gennem afskaffelse af systemet (– og her synes Erik Christensen med Lenin at råbe på et politisk parti!). De mere kortsigtede, strategiske perspektiver trækkes dog også op: Metals industriforbundstanke kan måske styrke en »branchebevidsthed« men vil komme til at stå i vejen for udviklingen af »klassebevidstheden«.[49] Forfatteren kommer dog lidt for nemt til denne konklusion; det er ikke særlig reflekteret, at arbejderne selv skal *tilkæmpe* sig en klassebevidsthed – den bibringes ikke af den ene eller anden fagforeningsstruktur, men strukturen kan naturligvis stille sig delvis hindrende i vejen. – M. h. t. fagbevægelsens svar på forringelserne af EFG og eventuelle reaktioner heroverfor, konkluderer EC sluttelig, at »de faglærte i større udstrækning må opgive deres gruppeegoistiske synspunkter og i højere grad se på klassens interesser som sådan – uden at det behøver (og bør) føre til en forringelse af deres forhold«.[50] De faglærte har altså ikke udvist tilstrækkelig solidaritet med de ufaglærte, og det må de lære!

Det overordentlig omhyggelige registreringsarbejde i EC's arbejde står desværre noget i kontrast til det teoretiske forudsætningsgrundlag. Ikke sådan at forstå, at EC's studie mangler teoretiske forovervejelser eller beskæftiger sig med teoretisk uinteressante problemer. Men det teoretiske fundament finder vi alligevel mangelfuldt. Sagt helt firkantet sker der nok et for hurtigt spring ud i statistisk og empirisk materiale. Det annonceres, at studiet hviler på en historisk materialistisk forklaringsramme, men denne præciseres aldrig. Hvad består den af, og hvordan kan og skal den bruges? Hvilke grundpiller hviler fortolkningen og forklaringen af det analyserede materiale på.

Desuden savnes der en overordnet diskussion af arbejderklassens manglende homogenisering, dens *fraktioneringstendenser*. Denne interne differentiering måtte teoretisk fordøjes inden det statistiske og historiske materiale præsenteres. Man kunne her tage delingen af arbejdskræfterne op (produktive – uproduktive etc.), før begreberne »faglærte« og »ufaglærte« blev præsenteret og drøftet – hvad de ikke bliver hos EC! Herfra kunne man successivt nærme sig den danske, historiske virkelighed med specielle faglige traditioner og udviklinger, og de må med i analysen. Endelig er *kapitalsiden også fraktioneret* (– men det fortæller EC's analyse os først noget om i afslutningskapitlet!)

Sammenfattende om det teoretiske fundament vil vi således fastholde, at det er utilstrækkeligt udbygget, og en sådan udbygning ville først rigtig kunne demonstrere, hvorledes teori og empiri sættes på en fælles-nævner i analysen.

De konkrete konfliktundersøgelser finder vi ikke anledning til at gå nærmere ind i for at finde kritikpunkter. Dog mangler der behandling af forholdet mellem *beskæftigede og ubeskæftigede*, der er afgørende ikke blot for fagforeningsorganiseringen i det hele taget, men også for forholdet mellem faglærte og ufaglærte. Delingen herimellem og de differentierede arbejds- og livsbetingelser giver anledning til forskelle m. h. t. muligheden for at gøre sig

fri af kapitalens cyklus, d. v. s. kunne beholde sin arbejdsplads i konjunkturomslagsperioder eller finde den bedste arbejdsplads i prosperitetsperioder (p. g. a. en særlig kvalifikation). Det burde også diskuteres i analysen. Men ud over disse »hjertesuk« må Erik Christensens arbejde karakteriseres som informativt og udmærket.

Afslutningsvis om de *forklarende* fagforeningsanalyser kan siges, at denne type af undersøgelser efter vor opfattelse er langt den mest interessante, idet man her forsøger at placere fagbevægelsens funktion og virke i et dynamisk samspil med dens omgivelser. Fagbevægelsen er altså både bestemt af og i stand til at påvirke sine omgivelser, og specielt den første problemstilling: hvorledes de politisk-økonomiske omgivelser påvirker fagbevægelsens interne struktur og organisationen, har været genstand for de få forskeres interesse, der bevæger sig på dette analyseniveau.

Afslutning

Kendetegnende for den nyere danske fagforeningsforskning, vi har kommenteret her, er, at der tidsmæssigt har været en bevægelse *fra* politisk eller endog moralsk bestemt *afstandtagen* fra fagforeningsorganiseringen, over traditionelt anlagte, empiriske registreringsarbejder *til forklaringssøgende analyser* af fagorganiseringens baggrund og virke. Den tidligste »moralisme« i fagforeningssystemet var nøje sammenhørende med studenteroprørets obligate stemplinger af først hele arbejderklassen (Marcuse), så blot arbejderklassens organisationer som fuldt integrerede i det kapitalistiske system. Fagforeninger stod i vejen for spontane strejkebevægelser og selvorganiseringen i det hele taget. Derfor måtte de bekæmpes.

Først efter at have forladt dette grundlag for fagforeningssynet, og efter at have opgivet demokrati-problematikken som den væsentligste indfaldsvej til studierne, blev det muligt at undersøge den fagforeningsmæssige politik og praktik frugtbart og meningsfuldt.

»Statusopgørelsen« her synes dog også at vise, at man endnu ikke er kommet særlig langt herhjemme i forskningen. De seneste analyser bekræfter for så vidt dette, hvad enten det er konkret eller abstrakt tilskårne undersøgelser.[51] I denne sammenhæng er det ikke mindst slående, hvorledes historiske udviklinger, som på afgørende vis har ændret fagbevægelsens samfundsmæssige stilling – herunder ikke mindst forholdet til staten – lades upåagtet. I bogen »Fagbevægelse og Stat« har vi selv søgt at råde bod herpå ved at søge fagbevægelsens opståen i slutningen af forrige århundrede, udvikling i dette óg stilling under indkomstpolitikken klargjort med udgangspunkt i teoretiske antagelser over sammenhængen mellem fagforeningsvirket, konjunkturudviklingen og de statslig-politiske udviklinger.[52] Centralt i de historiske analyser står en gennemgang og tolkning af det kollektive overenskomstsystem og det fagretslige systems opkomst og udvikling. Men dette dækker også kun visse aspekter af fagforeningsproblematikkerne, ligesom man må være bevidste om forskellige niveauer og differentieringer i fagforeningsanalysen.

Fagforeningsforskningen herhjemme kan vist siges kun med besvær at være kommet ud af starthullerne.

Noter:

1 *Michael Vester:* Die Entstehung des Proletariats als Lernprozess. Die Entstehung antikapitalistischer Theorie und Praxis in England 1792–1848, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt, 1970. Nu oversat til dansk under titlen: Proletariatets opståen som læreproces, GMT, Kongerslev, 1978.
2 *A. Krozova og Th. Leithäuser:* »Forord« til M. Vester: Proletariatets opståen som læreproces, op. citat, p. 13.
3 Jvf. dog også *Iver Hornemann Møller:* Tillidsmænd i industrivirksomheder, Socialforskningsinstituttet, København 1968 og samme: Arbejdspladsens tillidsmænd, Socialforskningsinstituttet, København, 1970.
4 *Rasmussen m. fl.:* En fagforeningsundersøgelse – Foreløbig rapport om faglig aktivitet, kommunikation og holdninger i Lager- og Handelsarbejdernes Forbund i København, Lager- og Handelsarbejdernes Forbund, København, 1971, p. 38.
5 *Helge Tetzschner:* »Beslutningstagen i faglige organisationer« (pp. 103–120) i R. Lund (red.): Beslutningsprocesser, Fremad, København, 1971, pp. 112–122.
6 *Rasmussen m. fl.:* En fagforeningsundersøgelse, op. citat, p. 38.
7 *Helge Tetzschner:* »Beslutningstagen i faglige organisationer« op. citat og samme: Institutionalisering, Sociologisk Institut, København, 1976.
8 *Erik Christensen:* Fagforeninger og lokalsamfund, Sydjysk Universitetscenter, Esbjerg, 1976, p. 39.
9 *Mogens N. Pedersen:* Metalopinion/1 – Foreløbig rapport over en undersøgelse blandt medlemmerne af DS & MF's Odense afdeling, Odense Universitets Skriftserie, Odense, september, 1974.
10 *Kjeld Schmidt og Ilja Wechselmann:* Den danske fagforstening, Røde Hane, København, 1970, pp. 16–17.
11 Ibid. p. 23.
12 *Jens Brinch og Kjeld Schmidt:* »Revolution og kontrarevolution i Danmark, Kurasje nr. 2–3, København 1971, p. 53.
13 *Jesper Due og Jørgen Steen Madsen:* »Fra folket de gik« i J. Mølgaard, J. Due og J. Steen Madsen (red.): LO – magt eller afmagt?, Spektrum, København, 1972, p. 25.
14 *Lauritsen og Rasmussen:* Derfor svigter LO, Sorte Fane, København, 1970, p. 165.
15 *Ilja Wechselmann:* Klassekamp-kontrol, RUC, Roskilde, 1975, p. 225.
16 Ibid. p. 237.
17 For en sådan mere omfattende kritik kan henvises til *Henning Jørgensen:* »Om udgangspunkter i fagforeningsanalysen – Forsøg på anmeldelse af Ilja Wechselmanns bog: »Klassekamp-kontrol«, pp. 101–116 i Politica, 8. årgang nr. 4, Århus, 1976.
18 *Kjeld Schmidt og Ilja Wechselmann:* Den danske fagforstening, op. citat, p. 17.
19 *Lauritzen og Rasmussen:* Derfor svigter LO, op. citat, p. 167.
20 *Kjeld Schmidt og Ilja Wechselmann:* Den danske fagforstening, op. citat, p. 116.
21 *Henning Jørgensen:* »Om udgangspunkter i fagforeningsanalysen...«. Op. citat. p. 116.
22 Optrykt i »»Beslutningsprocesser« redigeret af R. Lund, Fremads fokusbøger, København, 1971.
23 Ibid. p. 103.
24 Ibid. p. 113.
25 Ibid. p. 115.
26 Ibid. p. 116.
27 Ibid. p. 118.
28 Se f. eks. *Flemming Ibsen og Henning Jørgensen:* »Fagbevægelse og Stat« Bind 1, Aalborg Universitetscenter, Aalborg 1978.

29 »Beslutningstagen i faglige organisationer«, op. citat. p. 118.
30 *H. Tetzschner:* »Industrialisering – en organisationssociologisk skitse af fagforeningens strukturelle udvikling«, Københavns Universitet 1976, Sociologisk Institut.
31 *H. Tetzschner:* »Institutionalisering«, p. 39–40.
32 For en gennemgang af Bruuns standpunkt, se f. eks. »Fagbevægelse og Stat«, Bind I, op. citat. kap. 3.
33 *HT:* »Institutionalisering«, op. citat. p. 57.
34 *Sv. Å. Hansen:* »Økonomisk vækst i Danmark«, bind I og II, Akademisk forlag, København 1974 og *R. Willerslev:* »Træk af den industrielle udvikling 1850–1914«, Nat. Øk. Tidsk. 1954, p. 252–262.
35 »Institutionalisering«, op. citat. p. 75.
36 Ibid. p. 75.
37 Ibid. op. citat. p. 85.
38 Jvf. *Flemming Ibsen og Henning Jørgensen:* Fagbevægelse og Stat, op. citat. bind II, kap. 24.
39 *Erik Christensen:* »Fagforeninger og lokalsamfund«, en beskrivelse og analyse af 4 vestjyske fagforeninger, SUC 1976.
40 Ibid. p. 20.
41 Ibid. p. 63–69.
42 Se forordet til »Fagforeninger og lokalsamfund«, op. citat. p. 13.
43 Se diskussionen mellem W. Borg, Kjeld Schmidt og E. Christensen og Niels Mortensen i *Borg:* Industriarbejder/arbejderbevidsthed, 2. rev. udg., Røde Hane, 1976.
44 Fagforeninger og lokalsamfund, op. citat. p. 70–72.
45 *Erik Christensen:* Konflikter mellem faglærte og ufaglærte arbejdere. Institut for uddannelse og socialisering, AUC, Aalborg, 1978.
46 Ibid. p. 73.
47 Ibid. p. 159.
48 Ibid. p. 176.
49 Ibid. p. 212.
50 Ibid. p. 215.
51 Se eksempelvis *Bo Elling Nielsen:* Stat og arbejdsmarked 1959–1974, Kurasje, København, 1977.
52 Diskussion af sammenhængen findes også i *Peter Dencik/Per Kongshøj Madsen:* »Faggoreninger, stat og politiske konjunkturcykler« (pp. 44–59) og *Tage Bild:* »Udviklingstendenser i forholdet mellem stat og arbejderklasse« (pp. 60–79) i Nordisk Tidsskrift for Politisk Økonomi, nr. 5, Lund, 1977.

Litteraturfortegnelse

Tage Bild: »Udviklingstendenser i forholdet mellem stat og arbejderklasse«, pp. 60–79 i Nordisk Tidsskrift for Politisk Økonomi, nr. 5, 1977.

Jens Brinch og Kjeld Schmidt: »Revolution og kontrarevolution i Danmark«, pp. 53–81 i Kurasje nr. 2–3, København, 1970.

Henry Bruun: »Den faglige arbejderbevægelse i Danmark indtil år 1900«. Første del til ca. 1880, København 1938 (1977).

Erik Christensen: »Fagforeninger og lokalsamfund – En beskrivelse og analyse af 4 vestjyske fagforeninger«, Sydjysk universitetsforlag, Esbjerg, 1976.

Erik Christensen: »Konflikter mellem faglærte og ufaglærte arbejdere – En analyse af forholdet mellem specialarbejderforbundet i Danmark og Dansk Metalarbejderforbund med specielt henblik på en belysning af fagbevægelsens erhvervsuddannelsespolitik«, Institut for uddannelse og socialisering, Aalborg universitetscenter, 1978.

Peter Dencik/Per Kongshøj Madsen: »Fagforeninger, stat og politiske konjunkturcykler«, pp. 44–59 i Nordisk Tidsskrift for Politisk Økonomi, nr. 5, 1977.

Jesper Due og Jørgen Steen Madsen: »Fra folket der gik«, pp. 9–29 i Mølgaard, Due og Madsen (red.): LO – magt eller afmagt?, Spektrum, København, 1972.
Svend Åge Hansen: »Økonomisk vækst i Danmark«, Bind I-II, Akademisk Forlag, København, 1974.
Flemming Ibsen og Henning Jørgensen: »Fagbevægelse og stat«, Bind I-II, Aalborg universitetsforlag, Aalborg, 1978.
Lars Nørby Johansen: »Samfundsfaglig metodebog«, Gyldendal, København, 1977.
Henning Jørgensen: »Om udgangspunkter i fagforeningsanalysen – Forsøg på anmeldelse af Ilja Wechselmanns bog: Klassekamp-kontrol«, pp. 101–116 i POLITICA, 8. årg. nr. 4, Århus, 1976.
Henning Jørgensen og Jens Lind: Fagforeningen set af medlemmerne – En meningsundersøgelse blandt medlemmerne af Fabrik- og Specialarbejdernes Fagforening i Odense, Fabrik- og Specialarbejdernes Fagforening, Odense, 1975.
W. Lauritzen og Hans-Erik Rasmussen: »Derfor svigter LO«, Sorte Fane, København, 1970.
Reinhard Lund: »Sammenslutningen og Centralorganisationen – Tilblivelse og udvikling«, Socialforskningsinstituttets publikationer nr. 54, Teknisk Forlag, København, 1972.
Reinhard Lund: »Organisationsstrukturens centralisering inden for jern og metal«, Socialforskningsinstituttets pjece 4, Teknisk Forlag, København, 1974.
Iver Hornemann Møller: »Arbejdspladsens tillidsmænd«, Socialforskningsinstituttet, København, 1970.
Bo Elling Nielsen: »Stat og arbejdsmarked«, Kurasje, København, 1977.
Mogens N. Pedersen: Metalopinion/1 – Foreløbig rapport over en undersøgelse blandt medlemmerne af DS & MF's Odense afdeling, Odense Universitets skriftserie, Odense, 1974.
N. Rasmussen, O. Rieper, J. S. Sørensen og H. Tetzschner: »En fagforeningsundersøgelse – Foreløbig rapport om faglig aktivitet, kommunikation og holdninger i Lager- og Handelsarbejdernes Forbund i København«, Lager- og Handelsarbejdernes Forbund, København, 1971.
Kjeld Schmidt og Ilja Wechselmann: »Den danske fagforstening«, Røde Hane, København, 1970.
Helge Tetzschner: »Beslutningstagen i faglige organisationer – fagforening eller fagforstening?«, pp. 103–120 i R. Lund (red.): Beslutningsprocesser, Fremad, København, 1971.
Helge Tetzschner: »Institutionalisering – en organisationssociologisk skitse af fagbevægelsens strukturelle udvikling«, Sociologisk Institut, København, 1976.
Ilja Wechselmann: »Fagforsteningens opståen«, pp. 114–120 i Kurasje nr. 2–3, København, 1970.
Ilja Wechselmann: »Klassekamp-kontrol«, RUC's Forlag, Roskilde, 1975.
Mark van de Vall: Labor Organizations, Cambridge, 1970.
Michael Vester: Die Entstehung des Proletariats als Lernprozess. Die Entstehung antikapitalistischer Theorie und Praxis in England 1792–1848, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt, 1970. Oversat til dansk under titlen: Proletariatets opståen som læreproces, GMT, Kongerslev, 1978.

NORGE

Fagbevegelsens historie i Norge – en litteraturveiledning

Af Knut Kjeldstadli

Litteraturen om norsk fagbevegelse fyller flere hyllemeter. Men historikker for lokale foreninger og klubber – med nokså liten allmenn interesse – utgjør brorparten. Det pågår også en omfattende forskning. Men det aller meste utføres som hovedoppgaver i historie ved universitetene. Sjøl om disse oppgavene yter viktige forskningsbidrag, blir få publisert. Da hensikten her er å gi danske lesere en veiledning i den foreliggende litteraturen, er artikkelen begrenset til bøker og artikler av allmenn interesse og lett tilgjengelige.

Oversiktsverk

Norsk LOs offisielle historie, *Fagorganisasjonen i Norge* (1949, ny utgave Tiden 1973), er et verk på tilsammen 3000 sider, i fire bind, gjennomillustrert. Gunnar Ousland er forfatter av de tre første bindene, fra forhistorien og stiftelsen i 1899 til utbruddet av andre verdenskrig. Alfred Skar står for bindet om krigstida. Begge er veteraner fra arbeiderbevegelsen, journalister med nære forbindelser til ledelsen i LO. Og verket er merket av opphavsmennene. Det begrunner og legitimerer den rådende politikken. Motstanderne innen fagbevegelsen behandles polemisk, stundom usaklig. Kommunistene »måtte... settes på plass for sitt desperate forsøk på å ta ledelsen av konfliktene ut av fagorganisasjonens hender«, heter det f. eks. i omtalen av den såkalte Jernstreiken i 1923.[1] Trass i den tendensiøse framstillingen er verket uunnværlig som oversikts- og oppslagsverk. Jevnt over er det også pålitelig m. h. t. konkrete opplysninger. Bøkene er utstyrt med et godt stikkordsregister.

Langt mindre omfangsrik, men tett og perspektivrik, er *Norsk Fagbevegelse* (Tiden 1968) av Edvard Bull, nestor blant norske arbeiderbevegelses- og sosialhistorikere. Bull karakteriserer i dag boka som partilojal og sosialdemokratisk.[2] Uansett er dette den beste innføringsboka. Den nyttes mye i skoleringsarbeid innen fagbevegelsen og er ikke minst egnet som introduksjon for utenlandske leser. Opprinnelig ble den også utarbeidet for et internasjonalt publikum.

Boka gir en mengde data, men er likevel både analytisk og sammenfattende gjennom sin dels tematiske, dels kronologiske oppbygning. Andre norske oversiktsverk behandler først og fremst den *politiske* arbeiderbevegelsens historie.[3]

Forbunds- og foreningshistorie

De aller fleste forbund har latt utarbeide jubileumsbøker.[4] Kvaliteten veksler sterkt, fra nokså tynne historikker eller velskrevne, men lite analytiske beretninger til arbeider med vitenskapelig standard. Preget av festskrift er naturlig nok framtredende. De fleste er skrevet i etterkrigstida, og de ruller gjerne opp følgende politisk-ideologiske bilde av historien: Fra en uorganisert og undertrykt stilling – gjennom kampår – fram til samarbeid og fellesskap mellom alle parter – ennå er det likevel oppgaver å løse. Den politiske funksjonen er åpenbar og i og for seg legitim nok, den vitenskapelige gehalten lav.

Forfatterne er ofte funksjonærer i organisasjonen eller publisister/veteraner knyttet til den sosialdemokratiske arbeiderbevegelsen. En sentral skikkelse blant disse er Aksel Zachariassen, som trass i sin sterkt ideologiserende tilnærming, har levert bidrag som også er av faglig interesse.[5]

Enkelte forbundshistorier er skrevet av faghistorikere. Det gjelder Kåre Odlaugs to bind om Arbeidsmandsforbundet, dvs. det forbundet som var samleforbund for de ufaglærte arbeidere, anlegg- og gruvearbeidernes forbund. Odlaugs framstilling utmerker seg ved en levende bruk av tradisjonsstoff, anekdoter, sanger m. v. Margit Thoruds bok om Jern- og Metallarbeiderforbundet er oversiktlig og grei. Det nyeste faghistoriske bidraget er Jorunn Bjørgums bok om Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund. Foruten å være en god forbundshistorie, gir den også viktige synspunkter på utviklingen i norsk fagbevegelse som helhet.[6]

De lokale forenings- og klubbhistorikkene er jevnt over snaue. En som kan leses med utbytte av andre enn foreningens medlemmer, er Trond Hegna: *Oslo typografiske forening 100 år* (Oslo 1972), med bl. a. et tillegg om utviklingen av produksjonsteknikken i faget.

Monografier og artikler

Som nevnt utføres storparten av forskningen i form av hovedoppgaver. 1970-åra har vært en høykonjunkturell periode for studiet av arbeiderbevegelsens historie. Motivasjonen for å velge dette emnet har for de fleste vært sympati for eller deltakelse i arbeiderbevegelsen og den sosialistiske venstresida.

Noen sammenfatning av denne nye forskningen er ikke foretatt. Den fremste kanalen for publisering av forskningsresultatene er *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* (TFAH). Bladet har fått økonomisk støtte fra flere fagforbund. Enkelte av bidragene i TFAH vil bli omtalt nedenfor. TFAH bringer også jevnlig oversikter over ferdige hovedoppgaver og over forskningsprosjekter. En annen kilde til informasjon er de årlige bibliografiene som utgis av *Arbeiderbevegelsens Arkiv*.

Et særtrekk ved norsk arbeiderbevegelse er dens radikale fase: Fra slutten av første verdenskrig og utover i 20-åra stod flertallet i bevegelsen på en særegen »sentristisk« linje, med delvis revolusjonære trekk. Radikaliserin-

gen av arbeiderbevegelsen har blitt viet stor oppmerksomhet i forskningen i Norge.[7] I framveksten av denne »nye retning« utgjorde *Fagopposisjonen* av 1911 en vesentlig islett. Dette var en radikal, faglig opposisjon innen den eksisterende landsorganisasjonen, som vant flertall i sekretariatet i 1920. Programmet var dels en mer pågående økonomisk klassekamp, med mer aktive kampformer, dels en omorganisering af LO, vekk fra *fag*forbundsformen over til industriforbund og makt til de lokale organisasjonene. Om Fagopposisjonen særskilt er det etter hvert kommet flere bidrag. Edvard Bull har skrevet om framveksten i *Trønderne i norsk arbeiderbevegelse før 1914* (opprinnelig 1939, ny utgave TFAH 2/1976). Han viser bl. a. hvilken sentral rolle den ledende mann innen retningen, Martin Tranmæl, spilte. Jorunn Bjørgum har i en større artikkel vist hvilken rasjonalitet som lå bak ulike arbeidergruppers tilslutning til Fagopposisjonens program. Særlig omreisende anleggsarbeidere var nødt til å gripe til direkte metoder, satt i verk av lokale organisasjoner. Dette stilte dem i motsetning til den forsiktige politikken og den sentralistiske praksisen i LO.[8] Den »nye retning« og Fagopposisjonens politiske karakter er forøvrig et stridsemne i norsk historieforskning. Et av de nyeste bidragene kommer fra Nils Henrik Fuglestad, som har vist at den nye radikale faglige ledelsen som overtok i 1920 i praksis kom til å føre en samarbeidsorientert politikk allerede på 20-tallet, ikke først på 30-tallet, slik det oftest er blitt hevdet.[9]

Samarbeidslinja ble iallfall klar på 30-tallet. Og et av de mest substansielle bidragene til norsk fagbevegelses historie handler nettopp om dette, Jardar Seims *Hvordan Hovedavtalen av 1935 ble til* (Tiden 1972). Hovedavtalen mellom LO og Norsk Arbeidsgiverforening, NAF, er blitt kalt »arbeidslivets grunnlov«. Seims bok er en studie av hvordan denne institusjonaliseringen og reguleringen av forholdet mellom arbeid og kapital vokste fram. Han gir dels en oversikt over utviklingen av avtaleverket i Norge. Men det sentrale er studiet av hvordan ledelsen innen LO og Arbeiderpartiet kom til å se seg tjent med et slikt organisert uttrykk for klassesamarbeid. En hovedavtale mellom organisasjonene ble dels inngått for å unngå en restriktiv, reaksjonær lovgivning fra den borgerlige staten. Men sosialdemokratiet ønsket også selv en tøyling av arbeidskonflikter, i og med at det satset på å vinne regjeringsmakt. I 1935 ble da også Arbeiderpartiregjeringen Nygaardsvold dannet, og hensynet til økt produksjon og krisepolitikk ble overordnet. Seim viser også hvilke taktiske manøvre som ble utført før inngåelsen af Hovedavtalen. PÅ LOs kongress i 1934 ble det sittende sekretariatet kastet fordi det hadde inngått forhandlinger om en slik avtale. Men den nye ledelsen fortsatte samme politikk. Personene ble ofret som en konsesjon til motviljen mot Hovedavtalen blant LOs medlemmer, mens innholdet i politikken forble uendret. I forlengelsen av denne arbeidsfredslinja kom bl. a. den såkalte solidariske lønnspolitikken mot slutten av 30-tallet, dvs. tilbakeholdenhet fra høytlønnsgrupper for at lavtlønte skulle vinne påstått fordeler. Jon Amundsen har i en artikkel klarlagt striden om denne politikken.[10]

Også om *etterkrigstida* begynner en del resultater å bli publisert. Tyngden

av forskningen er her blitt satt inn på forholdet mellom de faglige linjene og den statslige økonomiske politikken som Arbeiderpartiet førte. Øivind Stenersen har studert LOs planleggingsvirksomhet under krigen og vist bl. a. hvordan produksjonsutvalgene, dvs. samarbeidsorganer på bedriftene, var inspirert av amerikanske og britiske forbilder. Trond Bergh har arbeidet med framveksten av økonomisk planlegging under og etter krigen og har også berørt fagbevegelsens rolle i denne. Og Tore Grønlie har sett spesielt på industripolitikken. Deres resultater er lagt fram dels i artikler og antologier,[11] dels i et samleverk, *Vekst og velstand* (Universitetsforlaget 1977), som er den første sammenfattende framstilling av norsk politikk i etterkrigstida. En fjerde yngre historiker som har arbeidet med fagbevegelsen i den første etterkrigstida er Paul Knutsen. Han skiller seg fra de øvrige i emnevalg og tilnærming, som den eneste erklærte marxisten. En omfattende artikkel om de faglige linjene i sosialdemokratiet og kommunistpartiet er offentliggjort.[12] Her settes bl. a. fram den tesen at kommunistpartiet egentlig stod for en venstre-sosialdemokratisk politikk trass i revolusjonær retorikk. Den faglige politikken i de siste tiåra er mest studert av arbeidssosiologer. Et interessant bidrag i grenselandet mellem historie og sosiologi er levert av Erling Sørli, som analyserer framveksten av ulike samarbeidstiltak på et større skipsverft på 1960-tallet.[13]

Som resultat av en fornyet streikebølge på 1960- og 70-tallet har *arbeidskonflikter* blitt viet stor interesse. TFAF 1/1977 bringer artikler om fire kjente norske konflikter.[14] En handler om Storstreiken i 1921, som omfattet 120 000 fagorganiserte og varte i to uker, en konflikt som er det nærmeste norsk fagbevegelse har kommet generalstreiken. En annen tar for seg Storlockouten i 1931, den mest omfattende og den siste store arbeidskonflikt i Norge, et sentralt punkt i utviklinga av reformismen innen norsk arbeiderbevegelse. En tredje sentral konflikt er Jernstreiken i 1923 – en av de bitreste klassestrider i fagbevegelsens historie som kom til å bli et vannskille i hele arbeiderbevegelsens utvikling. Konflikten er analysert av Inger Bjørnhaug.[15] Det såkalte Menstadslaget i 1931 var en utløper av Storlockouten. Det er blitt stående som eksempel på den borgerlige stats voldskarakter. Den sittende Bondepartiregjeringen sendte statspoliti, hær- og flåteavdelinger for å beskytte streikebrytere. Konflikten spilte seg dessuten ut under innflytelse av Strassburger-tesene til Komintern. NKP søkte å utvide konflikten til en mer omfattende revolusjonær kamp, men forsøket mislyktes. Dette emnet er blitt grundig studert av kriminologen Per Ole Johansen i boka *Menstadkonflikten* 1931 (Tiden 1977). Med et sosiologisk utgangspunkt studerer han striden mellom arbeidskjøpere, arbeidere og statsmakt, ser hvilke kamp- og kontrollmidler de nyttet, hvilke allianser de inngikk og hvordan partene søkte å legitimere sin opptreden. Arbeidskonflikter er ellers et av de få feltene innen studiet av arbeiderbevegelsen der en kan håpe på større systematikk framover. I TFAH 1/1977 presenterer Per Maurseth et bidrag som dels er en oppsummering av det vi *vet* om emnet, dels er et oppslag til et samlende forskningsprosjekt om arbeidskamper.[16] Den sen-

trale antakelsen er her at ved å studere arbeidskonflikter kan en både overskride den tradisjonelle elite-orienterte forskningen i arbeiderbevegelsen og en reint sosialhistorisk tilnærming hvor politikken er ute av bildet. Trolig vil kunnskapen om arbeidskamper vokse framover. TFAH planlegger bl. a. et nytt nummer om dette, med hovedvekt på klassekampen på landsbygda, blant skog- og landarbeidere.

Et annet forholdsvis nytt emne som er sprunget ut av politisk interesse, er *kvinnehistorie*. Lite er foreløpig publisert, det viktigste finnes i en antologi, *Kvinner selv...* (Aschehoug 1977). Her behandles bl. a. motsetninger *innad* i fagbevegelsen mellom kvinner og menn pga. konkurransen om arbeidet. Ingrid Andersgaard skriver om strid mellom settersker og typografer i den tidlige fagbevegelsen. Elisabeth Lønnå behandler gifte kvinners rett til lønnet arbeid og viser hvordan arbeiderbevegelsen i perioder har gått inn for å skyve dem ut av arbeidsmarkedet, som et svar på arbeidsledighetsproblemer. Debatten om hvorvidt særlig vern for kvinner på arbeidsplassene var arbeidervern eller kvinnediskriminering framstilles av Gro Hagemann. Vera Espland Etresvaag skriver om arbeiderkvinnenes faglige organisering før århundreskiftet.[17]

Til slutt i denne litteraturoversikten bør nevnes at det foreligger en del *memoarlitteratur* og bøker av halvdokumentarisk, journalistisk art. Konrad Nordahl, LO-formann fra 1939 til 1965 har gitt ut erindringer i tre bind.[18] Om faglige kamper i Nord-Norge til slutten av første verdenskrig finnes en dokumentarberetning av Dag Skogheim, om skogsarbeiderne i mellomkrigstida en av Stein Tønnesson.[19]

Noen synspunkter på forskningssituasjonen

Som nevnt har det vært et problem at såvidt mye av forskningen er upublisert. Som det framgår av referanser og fotnoter i denne artikkelen er *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* blitt et svar på dette, sjøl om to nummer i året ikke kan rekke over alt. En oppgave som vil presse seg fram innen få år, er å *sammenfatte* de nye resultatene. På ulikt forlagshold arbeides det med planer om samleverk om arbeiderbevegelsens historie. Hittil er imidlertid ikke noe satt ut i livet.

Den sterke veksten i forskningen av arbeiderbevegelsen har skjedd uten noen form for koordinering og plan. Dette har sine positive sider ved at folk velger emner de er interessert i. Men forskningsøkonomisk er dette ineffektivt, og for den enkelte kan det være tungt å arbeide aleine. Det arbeides derfor, som nevnt, med et mer *samlende prosjekt* omkring arbeidskonflikter ved Historisk Institutt ved Universitetet i Oslo. Erfaringene fra andre slike historiske prosjekter tilsier at dette er en viktig vei å gå også når det gjelder arbeiderbevegelsens historie.

Foruten slike teknisk-organisatoriske tiltak, er det to forhold av mer faglig art som presser på. For det første begynner muligheten i studiet av toppplanet i fagbevegelsen å bli uttømt. En forsterket orientering mot *lokal- og*

grunnplanet er begynt å komme og må og vil trolig vokse. Men dernest, om slik forskning ikke skal bli litt tilfeldige historikker, er det i Norge behov for et mer bevisst *teoretisk og metodisk* arbeid i studiet av arbeiderbevegelsen allment og fagbevegelsen spesielt. Den historie-teoretiske debatten omkring arbeiderbevegelsen er, med enkelte unntak,[20] mindre utviklet enn f. eks. i Danmark og Finland. Det er få av de arbeidene som her er blitt nevnt, som går ut over en nokså tradisjonell, empiristisk tilnærming. Allment er det behov for å bringe mer av nyere marxistisk teoridanning på feltet inn også i den akademiske forskningen. I studiet av fagbevegelsen spesielt burde det ligge muligheter i et nærere samarbeid mellom enkelte skoler innen arbeidssosiologien og historieforskningen.

Den eneste motforestillingen mot en slik teoretisk opprustning kan ligge i kravet til *leseligheten* av historiske framstillinger. Norsk historieforskning og -skrivning har stått innenfor en folkeopplysningstradisjon og ikke sett seg som en sjøltilstrekkelig akademisk disiplin. Dette har bl. a. ytret seg i liten bruk av en særegen fagterminologi og stor vekt på formidling, på et greitt og tilgjengelig språk. Et synlig resultat er at historiske arbeider har nådd til dels store opplagstall. Ikke minst for dem som arbeider med arbeiderbevegelsens historie, er det viktig å ta vare på denne tradisjonen. En historieforskning om dette emnet som fungerer internt på universitetene, løsrevet fra arbeiderbevegelsen og uforståelig for dens medlemmer, har mistet mye av sin eksistensberettigelse.

Noter

1 Ousland, 1949, bd. 2, s. 110.
2 Intervju i *Praxis*, 3/1978.
3 Det gjelder f. eks. Halvdan Koht og Halvard M. Lange: *Arbeiderreisning*, bd. 1–3, utgitt på 30-tallet og Einhart Lorenz: *Arbeiderbevegelsens historie*, bd. 1–2, Pax 1972 og 1974.
4 Følgende forbund har utgitt jubileumsskrifter: DNAs presseforbund, Arbeidsledere og Tekniske funksjonærer, Baker og Konditor, Bokbinder, Arbeidsmand, Bekledning, Gullsmed, Handel og Kontor, Hotell og Restaurant, Jern og Metall, Jernbane, Kjemisk, Kjøttindustri, Kommune, Litograf/Kjemigraf, Lokomotivmand, Maler, Maskinist, Murer, Næring og Nytelse, Papir, Politi, Post, Sjømann, Skinn og Lær, Skog og Land, Skotøy, Støperi, Telegraf, Tobakk, Toll, Transport, Treindustri.
5 Aksel Zachariassen: *Norsk Bekledningsarbeiderforbund gjennom 75 år*, Oslo 1967. *Fra trellekår til frie menn. Norsk Sjømannsforbund gjennom 40 år, Tiden 1950* og *Ved vinsj og ratt. Norsk Transportarbeiderforbund*, Oslo 1971.
6 Kåre Odlaug: *Norsk Arbeidsmandsforbund gjennom 60 år*, bd. 1 og 2, Tiden 1955 og 1956. Margit Thorud: *Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund 1891–1951*, Oslo 1951 og Jørunn Bjørgum: *Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund gjennom 50 år*, Oslo 1973.
7 En historiografisk oversikt gis av Odd-Bjørn Fure i »Synspunkter og historieteoretiske tendenser i forskningen om den norske arbeiderklasse og -bevegelse i den radikale fase 1918–1933«, *TFAH* 1/1976. Sentralt i forskningen står to bøker av William M. Lafferty: *Economic Development and the Response of Labor in Scandinavia. A multi-level analysis*, Universitetsforlaget 1971, og *Industrialization, Community Structure and Socialism*, Universitetsforlaget 1974.
8 Jørunn Bjørgum: »Fagopposisjonen av 1911«, *TFAH* 1/1976.

9 Nils Henrik Fuglestad: »Noen synspunkter på norsk fagbevegelses politiske og ideologiske utvikling i mellomkrigstida«, *TFAH* 1/1977.

10. Jon Amundsen: »Solidarisk lønnspolitikk – solidaritet med hvem?« *TFAH* 1/1978.

11 Øivind Stenersen: »Framtidens Norge« – et ledd i planleggingsvirksomheten innenfor eksil-LO 1942–1945« og Trond Bergh: »Bransjerådene – fellesskap i krig og fred?«, begge i *Etterkrigshistorie 4*, Universitetsforlaget 1973. Øivind Stenersen: »Samarbeidslinjen blir til«, *TFAH* 2/1977, og ellers *Vekst og velstand*.

12 Paul Knutsen: »Statsbærende og opposisjonell reformisme«, *TFAH* 2/1977.

13 Erling Sørli: »Bedriftsdemokratiet som tiltak mot arbeiderkollektivet«, *TFAH* 2/1977. Sørli støtter seg her på et sentralt arbeid av den norske arbeidssosiologen Sverre Lysgard: *Arbeiderkollektivet. En studie i underordnedes sosiologi*, (ny utgave Oslo 1972).

14 Synnøve Aarseth: »Storstreiken i 1921«. Trond Hansen: »Kirkenes-konflikten 1928–1929«. Terje Bekken: »Folldalskonflikten 1929–1931« og Tore Arvid Pedersen: »Tariffoppgjøret 1931. Fagorganisasjonen og storlockouten«.

15 Hennes arbeid er bare lagt fram i fragmenter i »1923 – Tranmæl eller NKP«, *Røde Fane*, 6/1973.

16 Per Maurseth: »Arbeidskonflikter i Norge«, *TFAH* 1/1977.

17 Ingrid Andersgaard: »Settersker og typografer – splittelse mellom menn og kvinner«. Vera Espeland Etresvaag: »Arbeiderkvinnenes faglige og politiske organisering 1899–1901«. Gro Hagemann: »Særvern av kvinner – arbeidervern eller diskriminering« og Elisabeth Lønnå: »LO, DNA og striden om gifte kvinner i arbeidslivet«.

18 Konrad Nordahl: *Minner og meninger*, Tiden 1967. *Med LO for friheten*, Tiden 1969 og *Gode arbeidsår*, Tiden 1973.

19 Dag Skogheim: *Klassekamp under nordlysflammer*, Pax 1973. Stein Tønnesson: *Røde skoger*, Pax, 1976.

20 Se Fure, *TFAH* 1/1976, *Maurseth*, TFAH 1/1977 og Ingar Holm: »Arbeiderklassens historie og den historiske materialisme«, *Kontrast* 8/1976.

ENGLAND

Resignation og oprør i arbejdertilværelsen

Af Herman Knudsen

En præsentation af:
- Huw Beynon: *Working for Ford,* Allen Lane 1973,
- Theo Nichols & Peter Armstrong: *Workers Divided. A Study in Shopfloor Politics.* Fontana 1976.
- Theo Nichols & Huw Beynon: *Living With Capitalism. Class Relations and the Modern Factory.* Routledge & Kegan Paul 1977.

Working for Ford, Workers Divided og *Living with Capitalism* handler om engelske industriarbejdere i slutningen af 60'erne og begyndelsen af 70'erne – om, hvordan de »klarer« tilværelsen og forsøger at finde mening i den, om deres individuelle og kollektive handlinger og bevidsthed.

Bøgerne er skrevet på grundlag af langvarige ophold på henholdsvis Ford-fabrikken i Halewood ved Liverpool og ChemCo, en stor, automatiseret kemisk fabrik i Sydengland, og på grundlag af intensive interviews med arbejdere, tillidsmænd og ledelsesrepræsentanter på disse virksomheder.

Forfatterne er unge sociologer – generation 1968. Deres analyser er materialistiske og empiriske – arbejdernes situation forstås og forklares ud fra arbejdernes egne ytringer, men formidlet af den marxistiske teori om kapitalismen og det marxistiske begreb om frigørelse. Den dobbelte bestemmelse af arbejderen – og arbejderklassen – som både objekt for kapitalen og subjekt med egen vilje og egne mål fastholdes hele vejen igennem og udfoldes til et facetteret, men dog klart, billede af arbejdernes eksistensvilkår i den moderne kapitalisme:

Huw Beynon skriver i indledningen til *Working for Ford:*

»(Bogen) forsøger at tegne et billede af, hvorledes de arbejdere, der arbejdede for Ford i Liverpool i 1960'erne oplevede at stå ved samlebåndet, hvorledes de fik deres tilværelse og de videre kræfter, der fungerer i samfundet, til at give mening. Billedet er tegnet med deres egne ord, og dynamikken i historien er taget fra deres egne handlinger. For jeg har lagt vægt på ikke at skrive om disse mennesker, som om de var mekaniske produkter af økonomiske og teknologiske kræfter. Jeg har forsøgt at vise, hvorledes sådanne kræfter begrænser og indsnævrer menneskers tilværelse, men også hvorledes de netop ved deres indsnævring afslører kimene til et alternativ. For selv om klasser er afhængige af økonomiske kræfter, så finder de deres udtryk i virkelige situationer gennem virkelige menneskers tilværelse.« (s. 14).

I indledningen til *Living with Capitalism* skriver Beynon og Nichols, at analysen af Chem Co har bestyrket dem i deres overbevisning om, »at analysen af Chem Co har bestyrket dem i deres overbevisning om, »at behovet for en fundamental omformning af det britiske samfund er både ønskværdig og presserende« – ikke mindst på grund af det »umådelige spild af menneskelige muligheder«, som er en konsekvens af den kapitalistiske fabriksproduktion. Og de fortsætter:

»I forsøget på at dokumentere det spild, der finder sted i det kapitalistiske samfund, har vi også søgt at give nogle forklaringer på, hvorfor det finder sted – at pege på den kapitalistiske produktions mekanismer. Vi har ikke fundet denne opgave nem, for meget af det, der går for at være »teori« (selv marxistisk teori) formår ikke at relatere sig til den tilværelse, som folk lever, medens de fleste deskriptive samfundsvidenskabelige undersøgelser ikke forstår strukturen i de samfundsmæssige forhold og den mening, mennesker giver dem. Det er næsten som om der skal udvikles en anden måde at skrive på; der »fortæller det som det er«, selv om dette ikke er muligt på nogen enkelt måde; noget, som er teoretisk oplyst, men alligevel fri for teoretisk prætentiøshed, og som fjerner svælget mellem det abstrakte og det konkrete. Vi tror ikke et øjeblik på, at dette er lykkedes for os«. (s. VIII).

Men de har forsøgt, og forsøgene må siges at være meget lærerige, både hvad angår det metodiske og hvad angår undersøgelsesresultaterne. Den knappe og stilfærdige beskrivelse af det metodiske ståsted står i skærende kontrast til den rigdom af erkendelse, der ligger i de konkrete analyser. Den står også i kontrast til de åndrige, teori-immanente diskussioner om »realanalyseproblemet« m. v., som har præget den akademiske marxisme i Danmark, og som langt hen har blokeret for udviklingen af materialistiske empiriske undersøgelser herhjemme. Ve den, der begyndte at bruge de forhåndenværende søm, inden man på bjerget var nået til afklaring af, hvorledes en hammer anvendes korrekt!

Skal man placere forfatternes metode i relation til den hjemlige debat (som i høj grad har været præget af den *tyske* debat), så kommer den tæt op af det, der er blevet formuleret som arbejderstandpunktet.[1] Det konsekvente udgangspunkt er arbejderklassens position som udbyttet og undertrykt klasse, og pointen er, at arbejderklassen som subjekt ikke kan forstås ud fra logiske udledninger fra det almene kapitalbegreb, men kun ud fra de konkrete former, som udbytningen og undertrykkelsen har, *og* ud fra arbejdernes måde at forholde sig til disse på: deres egne ytringer, som de kommer til udtryk i tanke og handling.

Med denne position repræsenterer Beynon, Nichols og Armstrong en ny strømning inden for britisk arbejdssociologi.[2] Udgangspunktet i kapital-lønarbejdeforholdet og i et konsekvent arbejderstandpunkt betegner et opgør med den dominerende empirisk-pluralistiske tradition i britisk arbejdsmarkedsforskning.[3] Opgøret er ikke absolut, for den nye strømning bygger i høj grad videre på de ophobede empiriske forskningsresultater på forskellige delområder, men der er tale om et klart brud med den traditionelle forsk-

nings teori- og historieløshed, og dermed et brud med en forskningstradition, der fremstiller det givne i naturlovsagtige kategorier og som sådan virker systembekræftende (for slet ikke at tale om den store del af forskningen, der direkte er knyttet til arbejdsgiverinteresser).

Beynon, Nichols og Armstrong's position kan ses som et teoretisk udtryk for den type arbejderorganisering og -bevidsthed, der var et resultat af efterkrigstidens lange højkonjunktur, hvor gunstige beskæftigelsesforhold befordrede en opbygning af styrkepositioner gennem lokale kampe om løn og arbejdsforhold og gennem en kraftig vækst i tillidsmandsorganisationerne. Efter 20'ernes klassekampsnederlag, 30'ernes krise og 40'ernes krig begyndte man nu igen at kunne skimte en reel bevægelse for arbejderkontrol – eller man kunne i det mindste iagttage tusindvis af decentrale aktioner, initiativer og debatter, hvor arbejdsgivernes ret til uindskrænket at lede og fordele arbejdet blev antastet.

På den politiske og akademiske venstrefløj gav denne udvikling også anledning til en fornyet interesse for den britiske arbejderbevægelses offensive periode omkring 1. verdenskrig, hvor »Bevægelsen af tillidsmænd og arbejderkomiteer« og andre lignende organisationer udgjorde en magtfuld faktor i den britiske industri og opfattedes som en alvorlig trusel af det britiske borgerskab. Bevægelsen havde sit tyngdepunkt blandt de faglærte arbejdere i metalindustrien og et af dens centrale begreber var *arbejderkontrol* – spændende fra defensive træk mod arbejdsgivernes dispositioner til overtagelse af produktionsmidlerne, ikke via statslig ekspropriation, men gennem overtagelsen af den faktiske kontrol over arbejdet og produktionen på de enkelte arbejdspladser og en koordination herudfra. Der var forskellige politiske linier i bevægelsen, men det fælles og det sammenknyttende var klart nok kampen for kontrollen over arbejdet ud fra de enkelte arbejdspladser. Denne bevægelse havde sine egne teoretikere i ledere som J. T. Murphy, W. Gallacher og J. R. Campbell,[4] og dens fornemste akademiske udforsker blev amerikaneren Carter L. Goodrich, der i 1920 fik udgivet *The Frontier of Control*, som er en analyse af datidens voldsomme magtkampe i den britiske industri.[5]

Mange af de bøger og pjecer, der politisk og teoretisk udtrykte bevægelsen for arbejderkontrol, er siden slutningen af 1960'erne blevet genudgivet,[6] og en del af dem har tydeligvis virket inspirerende for den nye marxistiske strømning i arbejdssociologien. Der er klare ligheder i hovedsynspunkter og angrebsvinkel, og som et eksempel på en direkte forbindelse kan nævnes, at Nichols og Armstrong i *Workers Divided* anvender Goodrich's begrebsapparat som ledetråd for deres analyse af kontrollen over arbejdsbetingelserne på Chem Co.

Working for Ford

Ford-fabrikken i Halewood blev anlagt omkring 1960 som et led i Ford Motor Company's internationale ekspansion. Den blev anlagt i et område

med relativ høj arbejdsløshed, men samtidig et område (Lancashire) med lange traditioner for industriarbejde og faglig kamp. Men i rekrutteringen af de arbejdere, som Ford skulle bruge, søgte ledelsen både at undgå de arbejdsløse og de fagligt aktive. Man søgte efter folk mellem 20 og 40 år, som havde kone og børn og eget hus. Lederen af personaleafdelingen udtrykte det således: »Vi kom her med den idé, at vi skulle have en god arbejdsplads med et godt forhold mellem ledelse og arbejdere. Vi ønskede at få en arbejdsplads, hvor vi var fri for ballade... Men sådan blev det jo ikke« (s. 65–66).

Sådan blev det ikke, fordi de arbejdsforhold, som Ford bød på, ikke kunne accepteres af arbejderne. Temmelig mange rejste igen – i samleafdelingen var der således hvert år mellem 1/4 og halvdelen af de ca. 3200 ansatte, som holdt op. Og de, der blev, kæmpede for at ændre deres løn- og arbejdsforhold til det bedre. Det er deres historie, bogen fortæller. Det er historien om, hvordan de »overlever« ved at fravriste ledelsen en del af kontrollen over arbejdet, hvad angår tempo, bemandingsnormer og arbejdsfordeling o. s. v. og ved at opbygge en stærk faglig organisation af tillidsmænd.

Ledelsen hævdede fra starten sin eneret til at lede og fordele arbejdet, og man forsøgte at få arbejderne ind i samarbejdsfremmende organisationsformer. Man indgik en aftale med to moderate fagforbund, som gav disse eksklusiv forhandlingsret for alle tillærte og ufaglærte arbejdere på fabrikken, og man gjorde meget ud af at hæmme en direkte organisering på arbejdspladsen – dels ved at præcisere, at tillidsmænd ikke måtte bruge arbejdstiden til at fremføre krav og klager fra arbejderne, og dels ved at stimulere de mere moderate til at stille op til tillidsmandsvalgene, med udsigt til forfremmelse i jobhierarkiet.

»Kun streng kontrol fra begyndelsen kan forebygge de misbrug, (af tillidsmandsjobbet, HK), som er almindelige i andre af selskabets fabrikker«, hed det i en skrivelse fra personaleafdelingens leder til alle formænd.

Men det blev et mere militant forbund, »Transport & General Workers Union«, der kom til at rekruttere langt de fleste af arbejderne på Ford-fabrikken, og det blev de mere radikale arbejdere, der i løbet af få år kom til at dominere den lokale organisering i tillidsmandsudvalgene.[7] Denne proces viser Beynon ved i detaljer at skildre de personer og aktiviteter, der skabte den. Som fx. Sammy Gladstone, den lokale distriktsekretær i Transport & General. Mens dele af fabrikken endnu var under opførelse, kunne man se ham gå rundt med et vatterpas i hånden og agere bygherre. For hver nyansat Ford-arbejder han stødte på, hviskede han: »Er du medlem af fagforeningen? Der er kun én fagforening, der er noget værd, og det er Transport & General« (s. 80).

Den faglige aktivitet udefra kom ikke til at stå alene. Der var folk blandt de nyansatte arbejdere, som *måtte* gøre en indsats for at forbedre arbejdsforholdene. Her er en af dem:

»For tre år siden var dette sted i en meget dårlig forfatning. Ford kontrol-

lerede alt. Vi havde ingen tillidsmand ved det her bånd på det tidspunkt. Den fyr, der havde påtaget sig jobbet, brød sammen. Skuffelserne og presset var for meget for ham. På opfordring af fællestillidsmanden stillede jeg så op. Nogen måtte jo gøre det. Jeg ønskede ellers ikke at blive tillidsmand. Det var det sidste, jeg ønskede, da jeg kom til det her sted. Jeg ønskede at finde mig lidt tilrette. Men jeg kunne se alle de uretfærdigheder, der blev gjort hver dag, så jeg syntes, at jeg var nødt til at prøve. Det var ikke rigtigt, at de skulle tage imod alt det lort, som Ford kastede«.(s. 189).

Dette citat er meget dækkende for den opfattelse, som Ford-arbejderne har af deres egen faglige aktivitet og organisering: Det var en simpel nødvendighed, hvis de skulle overleve hos Ford. På et spørgsmål om, hvad de ville gøre, hvis der ikke var nogen faglig organisering på fabrikken, svarede to trediedele af de adspurgte arbejdere, at de ville forlade stedet, mens tillidsmændene ikke var i tvivl om, at de ville blive fyret. Men flere bemærkede også, at det var et dumt spørgsmål, for »Hvis de fyrer alle tillidsmændene, så ville der blot komme nye i deres sted. Den eneste måde, man kan slippe af med fagforeningen på, er at slippe af med arbejderne. Når alt kommer til alt, så er det arbejderne, der er fagforeningen, ikke?« (s. 191).

Beynon gør meget ud af at vise, hvad det er, der gør den faglige organisering så nødvendig i arbejdernes øjne. Det er for det første de konkrete forbedringer, der er opnået igennem den: kontrol med arbejdstempoet, hvor ledelsen i starten brugte at skrue båndhastigheden op efter forgodtbefindende, forbedringer af bemandingsnormerne for de enkelte arbejdsopgaver, kontrol med fordelingen af overarbejde, hvor ledelsen yndede at bruge dette som et privilegium til de mest »blåøjede«, og det er naturligvis også forbedringer i lønnen. Men derudover er selve følelsen af samhørighed også vigtig. Udgangspunktet er et arbejde, som ingen bryder sig om, og som de straks ville skippe, hvis de kunne finde kvalitativt bedre eksistensmuligheder. En tillidsmand udtrykker det således: »Sagen er, at det her sted ødelægger én. Det ødelægger én fysisk og åndeligt. Det største problem for folk er at acceptere at være her dag ind og dag ud... Men det kan man bygge noget op på.. Vi er allesammen i helvede, og det kan man få en samhørighed ud af. Vi er alle i samme båd. Det er dér fagforeningen kommer ind« (s. 188).

Gennem samhørigheden og kollektiviteten i den faglige organisation ophører den enkelte arbejder med kun at være et udskifteligt tilbehør til kapitalen. Det bliver »os« mod »dem«, og *»vi«* kan ikke udskiftes! Denne bevidsthed er stærkest til stede hos tillidsmændene. Hos en del af arbejderne er det en mere defensiv fagforeningsbevidsthed, der er fremherskende:

»Jeg har været medlem af fagforeningen i ni år. Det er en god ting at være medlem. Det er godt, fordi man så har et talerør. Man tilkalder tillidsmanden. Man behøver ikke argumentere. Hvis man synes noget er forkert, så tilkalder man tillidsmanden.« (s. 200).

Her opfattes fagforeningen først og fremmest som et serviceorgan, der varetager ens interesser – i modsætning til, at man selv er medsubjekt i denne interessevaretagelse. Mens denne fagforeningsopfattelse er »i mind-

retal« blandt Ford-arbejderne, er den helt dominerende hos arbejderne på ChemCo, og det betyder, at mens Ford-fabrikken er præget af arbejdernes permanente kamp for større kollektiv kontrol over arbejdspladserne, så er arbejdernes modstand på ChemCo i langt højere grad individualistisk og sporadisk.Det er Beynon's konklusion, at Ford-arbejderne, specielt tillidsmandsgruppen, har udviklet en solid »*fabriksklassebevidsthed*«. Denne »forstår klasseforholdene som de direkte kommer til udtryk i konflikter mellem ledelsen og arbejderne i fabrikken. Den er rodfæstet på arbejdspladserne, hvor kampe udkæmpes om kontrollen over arbejdet og om ledelsens og arbejderens »rettigheder«. For så vidt som den drejer sig om udbytning og magt, indeholder den bestemte politiske elementer. Men det er en fabrikkens politik. Som implicit er knyttet til den daglige kamp mod ledelsen« (s. 98). I et videre perspektiv – fx. over for det faktum, at Ford Motor Company er en multinational koncern, der åbner og lukker virksomheder ud fra profithensyn – er en kamp på dette grundlag utilstrækkelig. Her ligger grænsen for deres kamp. Og de ser ikke, hvorledes de selv skulle kunne spille en rolle i en fundamental politisk ændring:

»Hvad angår en ændring af samfundets struktur, eller blot af industriens organisering, så ved de ikke: »Hvis vi tænkte over det, ville vi blive tossede. Jeg har simpelthen ikke råd til at tænke på den slags. Nogen gange spørger jeg mig selv: Hvor går vi hen? Hvor ender det alt sammen? Så er jeg i gang med det næste møde eller den næste sag. Den slags overlader vi til folk som jer. Ideer om et nyt samfund og den slags.«« (s. 319).

Beynon slutter med at bemærke, at folk som ham ikke har udrettet ret meget – og imens arbejder de videre på Ford og fortsætter med at føre de daglige guerilla-kampe med ledelsen.

En talsmand for Fordledelsen har givet bogen disse ord med på vejen: »Det er ekstremt venstrefløjspropaganda... vi synes ikke, at den fortjener seriøs diskussion, da den ikke er noget seriøst forsøg på sociologi eller uddannelse.«

Workers Divided

Mens Ford-fabrikken var et eksempel på en arbejdsplads, hvor arbejderne gennem deres tillidsmandsorganisering og den lokale fagforening havde tilkæmpet sig en betydelig grad af kollektiv kontrol over de umiddelbare arbejdsbetingelser, så er ChemCo-fabrikken til gengæld et eksempel på en arbejdsplads, hvor arbejderne står svagt. Og mens hovedsynspunktet i Ford-bogen var at vise de kamp- og organiseringsprocesser, hvorved arbejderne delvist overvinder deres objektivt svage position over for ledelse og maskinsystem, så er det så at sige den modsatte proces, der står i fokcus i *Workers Divided:* Den drejer sig først og fremmest om, hvorledes arbejdere gøres svage og indbyrdes splittede. Den viser arbejdernes afmagt over for kapital, ledelse, stat og borgerlig ideologi, og hvorledes denne afmagt skabes og fastholdes i den konkrete reproduktion af kapital-lønarbejdeforholdet.

Det er dette tema, der forfølges gennem bogens tre hovedafsnit, som handler om henholdsvis kontrol, solidaritet og ideologi.

Chem Co arbejdernes kontrol over de umiddelbare arbejdsbetingelser er meget begrænset. Arbejdsbetingelserne er først og fremmest fastlagt gennem det fuldautomatiserede anlæg og gennem det produktivitetsfremmende lønsystem, som er aftalt mellm ledelsen og fagforbundet. I mangel på en stærk lokal organisering antager arbejdernes modstand form af individuelle oprørshandlinger: sporadiske lydighedsnægtelser, sabotage og tyveri af materialer. Mens sabotage hos Ford-arbejderne blev anvendt som et delmiddel i en kollektiv kamp, så anvendes den som regel helt individualistisk af Chem Co arbejderne: den er det helt spontane svar på, at en formand har været *for* grov eller den konkrete arbejdsbyrde er blevet *for* anstrengende. Selv om den således er rettet mod arbejdsgiversiden, så går den i sin konsekvens ofte ud over arbejdskammeraterne – den kan være forbundet med fare, give ekstra arbejde til andre, etc. Forfatterne vender sig mod det synspunkt, at sabotage generelt er et godt kampmiddel, bare fordi det udtrykker oprør mod ledelsen. Ganske vist er sabotage oprør, men det er i Chem Co-tilfældet netop samtidig et udtryk for manglen på mere kollektive og langsigtede kampmidler. Dette synspunkt gøres klart ved at sammenligne med de ofte forekommende brud på sikkerhedsreglerne. Arbejderne bryder disse for hurtigere at kunne udføre arbejdet, og formændene ser gennem fingrene med det, men konsekvensen er flere arbejdsulykker og større sundhedsfare. Både sabotagen og den manglende overholdelse af sikkerhedsreglerne er udtryk for, at arbejderne mangler den kollektive styrke til at garantere tålelige og sikre arbejdsforhold.

Arbejdernes svaghed begrundes materielt: de bor geografisk meget spredt, og det eneste, der har bragt dem sammen, er, at de hver især er tvunget til at sælge deres arbejdskraft. De arbejder på skift, og fabrikkens afdelinger er fysisk placeret så langt fra hinanden, at man ikke lige kan rende sammen. Lønsystemet er baseret på en vurdering af de individuelle jobs, og opdeler dem i 7 lønkategorier. Ændringer kan lokalt kun forhandles for den individuelle arbejder, større ændringer og ændringer i lønnen skal forhandles af forbundets ledelse.

Men disse strukturelle omstændigheder giver naturligvis ikke i sig selv en forklaring på, hvorfor arbejderne ikke udvikler en stærkere kollektiv modmagt mod ledelsen endsige mod lønarbejdet som sådan. Afsnittene om solidaritet og ideologi søger at give nogle brikker til en forklaring.

I disse afsnit påviser Nichols og Armstrong i detaljer, hvorledes de konkrete modsætningsforhold mellem forskellige arbejdergrupper på virksomheden som regel kan analyseres tilbage til ledelsessystemet – og undertiden til en helt bevidst del og hersk-politik fra ledelsens side. Tag for eksempel modsætningen mellem mænd og kvinder i den afdeling, der producerer cement. Da afdelingen åbnede i 1964, blev der ansat (lavtlønnede) kvinder til at gøre det lettere arbejde såsom at lukke sække. Men produktivitetsaftalen, som blev indført i 1970, indeholdt en paragraf om fleksibilitet: arbejdere,

som i kortere tidsrum ikke havde noget at lave i deres »egen« arbejdsfunktion, skulle midlertidigt overflyttes til andet arbejde – dette skulle forhindre spild af arbejdstid. Det betød principielt, at alle kunne sættes til alt, men der var bare den hage ved det, at kvinderne (og nogle af de ældre mænd) rent fysisk ikke kunne klare de hårde arbejdsfunktioner som fx. at bære sække. Dette førte til, at mændene blev sure på kvinderne, fordi »de ikke kunne tage deres del af arbejdet«. Modsætningen førte blandt andet til, at mændene på et bestemt tidspunkt modsatte sig og forhindrede, at kvinderne fik en lønforhøjelse!

»Det fremgår klart af alt dette, at selv om mændenes fjendskab mod kvinderne havde et faktisk grundlag, så ville en dybere analyse have ført dem frem til den konklusion, at deres virkelige interessekonflikt lå i forholdet til deres arbejdsgivere. Når kvinderne forekommer at være en belastning, så er det fordi ledelsen har lovet nogle fordele og lavet nogle regler, som *får dem til* at forekomme som en belastning. Hvis mændene havde været bevidste om dette – om den omstændighed, at ligegyldigt hvor lidt ledelsen synes at være indblandet, har den en finger med i spillet i praktisk talt alt, hvad der sker på arbejdspladsen – så behøvede ingen af de her omtalte sager at have ført til et sammenbrud i solidariteten, og da slet ikke den slags modsætninger, som eksisterer i Chem Co's cementafdeling.« (s. 97).

Men den mangel på indsigt, som sætter arbejder op mod arbejder, er strukturelt indbygget i systemet – i skolernes undervisning, i massemedierne og også i arbejdsgivernes måde at lede og fordele arbejdet på. Således er produktivitetsaftalen på Chem Co helt i tråd med det, Braverman kalder det første princip for tayloristisk arbejdsledelse:

»Dette første princip kan vi kalde *arbejdsprocessens løsrivelse fra arbejdernes færdigheder*. Arbejdsprocessen skal gøres uafhængig af fag, tradition og arbejdernes viden. Derefter skal den overhovedet ikke afhænge af arbejdernes evner, men udelukkende af ledelsens praksis.«[8]

Som grundlag for jobkategoriseringen på Chem Co skulle arbejderne omhyggeligt redegøre for hvert jobs indhold. Et panel bestående af ingeniører og arbejdsledere fra Chem Co behandlede oplysningerne, tildelte points for de fysiske og psykiske krav, som de forskellige jobs stillede, lagde pointene sammen, og placerede de enkelte jobs inden for 7 forskellige jobkategorier.

Men arbejderne fik ikke kendskab til kriterierne for pointgivningen – de prøvede at få det, men blev afvist. De individuelle arbejderes viden opsamles og »kollektiviseres« af ledelsen, som bruger den til at effektivisere udbytningen og til at skabe en jobkategorisering og et lønsystem, som arbejderne umuligt kan gennemskue!

Selv om der var utilfredshed blandt arbejderne over, at de ikke måtte kende kriterierne for jobkategoriseringen, gik de alligevel med til systemets indførelse. Når de gjorde det, skyldes det ikke bare, at ledelsen (og fagforbundet) var gode til at »sælge« aftalen, men først og fremmest, at dens indførelse var forbundet med en pæn lønforhøjelse. Og med lønnens betyd-

ning er vi så ovre i noget, som er centralt for at forstå disse arbejderes bevidsthed og handlinger.

Nichols og Armstrong analyserer arbejdernes bevidsthed som det krydsede produkt af i den ene ende deres egne umiddelbare og middelbare erfaringer og i den anden ende den dominerende ideologi i samfundet. Om sammenhængen mellem »erfaring« og »ideologi« siger de: »... umiddelbare og middelbare erfaringer finder sted i konteksten af et samfund, hvori der udsendes et helt sæt af »officielle« forudsætninger og antagelser, som definerer samfundets funktionsmåde samtidig med, og endda forud for, individets egen umiddelbare eller middelbare erfaring af den måde, denne berører ham og strukturerer hans tilværelse og hans klasses tilværelse.« (s. 128).

Mens selve ideologibegrebet ikke er særlig udviklet – det begrænser sig stort set til en konstatering af, at der i det kapitalistiske samfund er stærke institutioner, der formidler opfattelsen af, at vi alle er i samme båd, og at samfundets struktur er en naturlig orden – så er der til gengæld forsøgene på at analysere de konkrete »krydsninger« af erfaring og ideologi veludviklede. Men det er vanskeligt at generalisere Nichols og Armstrongs resultater på dette område. På mange måder er det anti-resultater, idet de lægger vægt på at vise forskelligheden i arbejdernes bevidsthed og inkonsistensen og modsætningsfyldtheden i de enkelte arbejderes bevidsthed (som konsekvens af den dobbelte konstituering i erfaring og ideologi). Herudfra kan de så kritisere og modificere andres konklusioner vedrørende arbejderbevidsthed. Det gælder ikke mindst de konklusioner, som Goldthorpe, Lockwood m. fl. når frem til i »The Affluent Worker«, hvor de hævder, at den dominerende holdning til arbejdet er »instrumentel privatisering«, d. v. s. en lægget vægt på lønnen og privatlivet i fritiden frem for arbejdets indhold. I modsætning til Goldthorpe m. fl. ser Nichols & Armstrong ikke den »instrumentelle privatisering« som et *alternativ* til klassebevidsthed, men som noget, der sameksisterer med og endda udspringer af en form for klassebevidsthed.

De illustrerer det bl. a. med dette udpluk af et interview med Fred, en arbejder, der er kendt for at tage så meget overarbejde, som han kan få. Fred blev spurgt om, hvad han tror ledelsen vil gøre ved ham, hvis hans job bliver gjort overflødigt på grund af rationalisering:

»Jeg *tror* de ville tage hensyn til én, hvis afdelingen lukkede. Det ville de, hvis de havde brug for mig til et andet job. Hvis de kan få et overskud ud af mig, vil de finde et andet job til mig. Hvis de ikke kan få et overskud, så vil de ikke...

– Tror du, de bekymrer sig om, hvad der så sker med arbejderne?

– Det gør de, hvis de kan få et overskud ud af det.

– Synes du, det er rigtigt?

– På en måde ikke. Men hvad kan man gøre? Hvis man selv havde en lille forretning; hvis den ikke gav overskud, så kunne man ikke fortsætte.« (s. 158).

Freds »instrumentalitet« er således sammenhængende med arbejdsgivernes »instrumentalitet«. Det er kun for lønnens skyld, at Fred arbejder, men

han har også kun sit arbejde, så længe arbejdsgiveren kan bruge ham som et instrument til at få profit. Dette er en korrekt forståelse af den enkelte arbejders afhængighed af kapitalen – og denne »instrumentalitet« har ikke noget at gøre med, at arbejderne er blevet mere »velstående« eller mere »privatiserede« som Goldthorpe m. fl. vil have det. Når man må afhænde bestemmelsesretten over sin arbejdskraft, hvad er så mere nærliggende end at søge så høj en pris som muligt, så man kan leve så godt som muligt uden for arbejdet?

Men trods denne klasseerkendelse er det også typisk for Fred og for de fleste ChemCo arbejdere, at de anser arbejdsgiverne for at være nødvendige i naturlovsmæssig forstand: uden arbejdsgiver, intet arbejde, og uden arbejde intet eksistensgrundlag – sådan er samfundet nu engang, måske er det ikke helt retfærdigt, *men hvad kan man gøre ved det?* Det er det fatalistiske modspørgsmål, som Nichols og Armstrong gang på gang støder ind i, når de forsøger at diskutere samfundets indretning med arbejderne.

Denne resignation bunder fundamentalt i en manglende tro på egne evner: Det er på grund af arbejdernes manglende evner, at det er rimeligt, at samfundet er delt i »de andre«, som bestemmer, og »os«, der arbejder. »De andre« har nemlig talenter, som vi ikke har, de har forstand på alle de indviklede ting. Denne opfattelse stammer dels fra den borgerlige ideologis måde at legitimere klasseforskellene på, men dels også fra de erfaringer, arbejderne har ud fra deres egen placering i den kapitalistiske arbejdsdeling:

– »Er du tilhænger af ideen om arbejderdirektører?

– Nej. De har ikke nogen uddannelse. De har ikke den viden og de færdigheder, der kræves. Jeg mener, det er ikke noget for folk som mig – jeg kunne ikke gøre det, de gør. Hvis du spørger mig om arbejderdirektører, kan jeg kun tale om de folk, jeg arbejder sammen med: ingen af dem ved nok.« (s. 169)

Men heller ikke de af arbejderne, der mener, at samfundet *ikke* er retfærdigt indrettet, tror på, at det kan være anderledes, endsige at arbejderne kunne være drivkraften i skabelsen af et andet samfund:

»Ja, sådan er det kapitalistiske system... Jeg synes ikke det er rigtigt, at nogle skal være flere millioner værd, mens andre er så fattige, at de ikke har en krone til at klø sig på ryggen med, jeg synes det er forkert. Jeg synes, der skulle være en vej ud af det, men ærlig talt så ved jeg ikke hvilken vej – bortset fra at lave en kommunistisk stat, og jeg tror ikke, det er svaret. Men jeg kan ikke se nogen anden vej. De har ikke løst problemet i Rusland, så jeg er sikker på, at *de* heller ikke kan løse det her« (forfatternes kursivering) (s. 55). (s. 55).

Når det eksisterende er naturligt og alternativet umuligt, hvad andet er der så at gøre end: »at finde en måde at »klare sig« på – i nogle få tilfælde ved at fedte for formanden, oftere ved at spille dum, til tider ved at slå fra sig, når det hele bliver for meget, til tider ved at gribe til sabotage og tyveri. Men mest almindeligt ved at gøre, hvad der bliver sagt – og ikke mere.« (s. 82)

Living with Capitalism

Living with Capitalism er også baseret på interviews med arbejdere og ledelsesrepræsentanter på ChemCo. Det er den af de tre bøger, som går længst med hensyn til at drage generaliseringer omkring arbejde, arbejderbevidsthed, fagforenings- og ledelsespolitik.

Bogen er inddelt i fire hovedafsnit. Det første hedder »Arbejde for kapitalen« og analyserer arbejdsforholdene for henholdsvis arbejdere, formænd og driftsledere. Det andet afsnit hedder »Individer i et klassesamfund« og giver analyserede portrætter af tre arbejdere, en formand og en driftsleder. Det tredie afsnit hedder »Fabrikkens politik« og drejer sig om ledelsens strategi, arbejdernes kampformer og fagforeningspolitikken. Endelig forsøger det fjerde afsnit, som hedder »At leve med kapitalismen«, at placere og diskutere arbejdertilværelsen i en bredere samfundsmæssig sammenhæng, hvor det økonomiske og politiske system, uddannelsessystemet og familien inddrages.

Living with Capitalism er et stærkt opgør med alle teorier om automationens velsignelser for arbejderne.[9] Nichols & Beynon undersøger arbejdsforholdene og arbejdernes opfattelse af disse i en afdeling, der producerer kunstgødning – ChemCo's hovedprodukt. Skønt produktionen er fuldautomatiseret, er arbejdet præget af gentagelser, monotoni og bundethed i forhold til det tekniske system. Halvdelen af arbejderne i afdelingen er beskæftiget med at bære sække fra transportbånd til lastbiler, en fjerdedel kører truck eller lastbil, og en fjerdedel har overvågningsfunktioner ved kontrolpaneler. De arbejdere, der bærer sække, beskriver deres job som fysisk hårdt og monotont, den ene sæk på ryggen efter den anden – det er en dags arbejde. Og de er klar over, at når de er 40, vil de ikke længere kunne klare jobbet. De arbejdere, der er beskæftiget i kontrolrummene med overvågning og aflæsning af kontrolpaneler, finder deres arbejde kedeligt, isoleret og ofte psykisk belastende:

»Det er mit arbejde at være fanget i det kontrolrum, som cirka er 3 gange 5 meter og godt 3 meter højt. Man er fanget derinde hele tiden, og hvis afdelingen kører godt, nogenlunde godt, så ser man bogstaveligt talt ikke nogen i timevis. Man begynder at kede sig.. Jeg tror, det er det gale ved den slags arbejde... Efter fire år i det kontrolrum – mest fordi jeg var fanget i den firkantede kasse i så lang tid, mens det ude i afdelingen gik op og ned, og der skete forskellige ting – begyndte anspændelsen at trænge sig ind på mig, og til sidst begyndte det at påvirke mig så meget, at jeg meget nemt blev hidsig. Meget nemt hidsig. Og jeg opdagede, at jeg lod det gå ud over min familie.« (s. 19)

En anden siger:

»Man er placeret der i otte timer, og alt kører perfekt. Man aflæser hver anden time, og ind imellem sidder man og trommer fingrene i bordet... Der er tidspunkter, hvor man begynder at håbe, at noget går skævt, så det kan bryde monotonien.« (s. 20)

Studiet af arbejdsprocessen og arbejderens opfattelse af deres arbejdsfunktioner leder forfatterne frem til følgende konklusion: »Disse menne-

sker... bliver betalt for at udfærdige tungt, repetetivt arbejde, »æselarbejde«.[10] Som arbejde er det kun lidt forskelligt i indhold fra det, der blev krævet af deres fædre, for teknologien og automationen har ikke produceret en kvalificeret arbejderklasse. Om noget er det modsatte tilfældet. Gennem dette århundrede er arbejderklasserne i Europa og Amerika blevet systematisk *dekvalificeret* af den kapitalistiske produktions »fremskridt«. Og med denne dekvalificering... er fulgt en foragt for arbejdet. Det eneste, der giver mening i arbejdet for disse mennesker, er arbejdsløshedens ikke-arbejde«. (s. 17–18)

Denne tendens til dekvalificering kan heller ikke vendes af det moderne ledelsessystem med »job-berigelse«, »job-rotation« og »fleksibilitet«, som ChemCo indførte i 1970. Trods alle gode ideer om »human relations« blev systemet først og fremmest indført for at effektivisere anvendelsen af arbejdskraften, af profithensyn, og de enkelte arbejdsfunktioner er fortsat fastlagt *af ledelsen* og lige indholdstomme:

»Man flytter fra et kedeligt, beskidt monotont job til et andet kedeligt, beskidt, monotont job. Og så til et tredie kedeligt, beskidt, monotont job. Og på en eller anden måde forventes det, at man bliver »beriget« af det alt sammen. Men jeg føler mig aldrig »beriget« – jeg føler mig bare smadret« (s. 16).

Nichols & Beynon gør grundigt op med den idé, at arbejdsforholdene og arbejdsdelingen er bestemt af en »ren« teknologisk udvikling. Den tekniske arbejdsdeling er bestemt af den samfundsmæssige arbejdsdeling, og denne er *kapitalens* arbejdsdeling:

»For det kan ikke forklares »teknisk«, hvorfor så mange mennesker på ChemCo arbejder som appendixer til maskiner; det er ikke et »teknisk koordinations-imperativ«, der forklarer de målsætninger, som ledelsen bliver betalt for at forfølge; det er heller ikke »tekniske« overvejelser, som udelukker muligheden for, at arbejderne organiserer arbejdet ud fra egne interesser. Og det er lige så lidt tilfældet, at bare fordi driftsledere har »teknisk« viden, så må sådanne evner altid være knyttet til kapitalens interesser... Sagen er, at arbejdsdelingen er kapitalens arbejdsdeling, og dette sætter effektive grænser for, hvor omfattende organiseringen af arbejderne og deres jobs kan ændres, og af hvem. Det sætter grænser for delagtiggørelse i økonomiske og tekniske oplysninger. Men først og fremmest sætter det grænser for, hvem det er sikkert at overlade beslutninger til, for hvis ledelsen tillader, at magtbalancen tipper til arbejdernes fordel, vil det være en trussel mod hele virksomhedens formål«. (s. 69).

Denne radikale kapitalisme-kritik følges op af en skitsering af, hvorledes det *kunne* være anderledes. Det kan stå som eksempel på, hvorledes forfatterne forsøger at forbinde deres – ofte nedslående – konkrete analyser med en fremadrettet kritik af kapitalismen som system – helt i tråd med de bedste traditioner i marxismen. Selv om de kun kan finde svage og sporadiske former for oprør blandt ChemCo arbejderne, så er de i stand til overbevisende at koble fra denne arbejdernes praktiske kritik til deres egen teoreti-

ske kritik. Og til at påvise objektive modsætninger, som i hvert fald gør en total integration og klassefred umulig. Blandt andet i konklusionen:

»Det er en kendsgerning, at systemets krav i stigende grad er modsætningsfyldt: det har behov for at beskæftige folk som en vare, som arbejdskraft, der skal ledes, dirigeres og *kontrolleres;* det har også behov for, at de skal blive engagerede og »involverede« – men ikke at de skal *kontrollere*, selv lede og fordele arbejdet« (s. 203).

Et af de mest interessante afsnit i bogen er afsnittet om ledelsens strategi. Det giver et godt indblik i, hvorledes en moderne konkurrenceudsat koncern omsætter profit-imperativet i praktisk politik over for fagbevægelsen og arbejderne. Uden at gå nærmere ind på disse analyser vil jeg lige citere Nichols og Beynons konklusioner vedrørende strategien samt de effekter, den har for arbejdersiden:

»1. Ledelsen søger at indkorporere fagforeningen, på nationalt og lokalt plan: dette – plus det forhold, at fagforeningen i betydelig grad eksisterer »over arbejdernes hoveder« plus opsplitningen af arbejdet (som er den anden side af virksomhedens tekniske »integration« som kemisk kompleks) – giver store vanskeligheder for en arbejdspladsorganisering af de menige arbejdere.

2. Ledelseskorporativismens liberale progressivitet er begrænset, både hvad angår ledelsens faktiske praksis, som indeholder et element af kynisme, og hvad angår den ambivalente holdning, som karakteriserer arbejdernes synspunkter om den type fagbevægelse, som ledelsen forsøger at fostre.

3. Til trods for firmaets praksis og ideologi, og på nogle måder til trods for fagforeningen, handler arbejderne – og organiserer sig i en vis grad uformelt – imod arbejdet og den ledelse, som dirigerer det.

4. En sådan uformel organisering tydeliggør i sig selv en spænding mellem forskellige opfattelser af fagbevægelsen, og mere generelt: disse divergerende opfattelser af, hvad fagbevægelsen er og burde være, svarer til forskellige ideologiske traditioner i arbejderklassen«. (s. 107).

Samtidig med at Nichols & Beynon tydeliggør grænserne for ledelsens integrationsstrategi, viser de også, at der er grænser for, hvor vidt fagforeningerne kan spænde mellem samarbejde med ledelsen og repræsentation af medlemmernes umiddelbare interesser. Selv om ChemCo arbejderne ikke som Ford-arbejderne ser fagforeningen som deres egen kollektive kraft, men snarere som et serviceorgan, som de har et kontraktligt forhold til, så er de ikke totalt passive, og hvis de aftaler, der indgås på topplan mellem deres fagforbund og ChemCo-ledelsen, ikke lever op til deres forventninger, er der ingen garanti for, at ledelsen kan bevare sit sikre greb. For eksempel er det ikke sikkert, at denne form for »god virksomhedsledelse«, som en driftsleder beretter om, kan holde:

»Så vidt jeg kan se, ønsker enhver, der påtager sig tillidsmandshvervet, at få sit »jeg« styrket. Hvis jeg har problemer – for eksempel en alvorlig sag med en mand, der altid kommer for sent. Så er det mig, der er lederen, og det er min opgave at lede. Det er min opgave at disciplinere denne bestemte

mand. Men jeg er nødt til at inddrage tillidsmanden i det. Så hvad gør jeg? Jeg kalder tillidsmanden hen til mig og fortæller ham, at om en halv time vil jeg kalde denne arbejder ind på mit kontor. At jeg vil banke i bordet og sige til ham, at jeg sætter ham på porten. Så vil jeg sige til tillidsmanden: »Og hvad *du* kan gøre er at træde til på det tidspunkt. Køre en sag for manden. Og så vil vi blive enige om, at lade manden slippe med en advarsel.«

Manden kommer ind, og jeg banker i bordet og tillidsmanden siger: »Åh, Mr. Brown, kunne du ikke give ham en chance til«? Jeg giver mig. Tillidsmanden går ud fra mødet sammen med manden og siger til ham: »Jeg har reddet ærterne for dig den her gang, men du skal ikke regne med, at jeg gør det igen?« Ser I, tillidsmanden får sit »jeg« styrket. Han får, hvad *han* ønsker, og jeg får, hvad *jeg* ønsker. Det er det god virksomhedsledelse drejer sig om.« (s. 122)

Et eksempel på, hvorledes virksomhedslederen gør brug af den borgerlige samfundsvidenskab – her psykologien – og de manipulatoriske muligheder, der ligger heri. Beynon, Nichols og Armstrong har med de tre her præsenterede bøger bidraget væsentligt til afsløringen af den slags konkrete undertrykkelsessammenhænge og har ydet et modstykke ved at »fortælle det som det er« ud fra arbejdernes synspunkt. Deres analyser er fremstillet sådan, at de også er tilgængelige for »læsende arbejdere« – som uden tvivl både vil genkende meget og lære meget, når de læser dem.

Noter og litteraturhenvisninger

1 Se Hans Jørn Nielsen: *Bevidsthedskonstitueringen i kapitalforholdets sociale proces. Til en fremstilling ud fra arbejderstandpunkt.* I: Den Jyske Historiker, 4, Modtryk 1975.

2 Som andre repræsentanter for denne strømning bør især nævnes Richard Hyman og Tony Lane samt de følgende publikationer: Tony Lane og Kenneth Roberts: *Strike at Pilkingtons.* Fontana 1971. Tony Lane: *The Union Makes Us Strong. The British Working Class, Its Politics and Trade Unionism.* Arrow 1974. Richard Hyman: *Strikes.* Fontana 1972. Richard Hyman: *Industrial Relations. A Marxist Introduction.* The Macmillan Press 1975. Richard Hyman og Jan Brough: *Social Values and Industrial Relations. A Study of Fairness and Inequality.* Basil Blackwell 1975. Richard Hyman: *Marxism and the Sociology of Trade Unionism.* Pluto 1971. James Hinton & Richard Hyman: *Trade Unions and Revolution. The Industrial Politics of the early British Communist Party.* Pluto 1975.

3 Den bog, der fyldigst dækker denne tradition, og som også er den mest anvendte lærebog i »industrial relations« ved de engelske universiteter, er: H. A. Clegg: *The System of Industrial Relations in Great Britain.* Blackwell 1970.

4 De er bl. a. forfattere til to pjecer, oprindelig trykt i henholdsvis 1917 og 1919, som nu er genudgivet i Pluto Press' serie »Reprints in Labour History«: J. T. Murphy: *The Workers' Committee. An Outline of its Principles and Structure.* Pluto 1972. W. Gallacher & J. R. Campbell: *Direct Action. An Outline of Workshop and Social Organisation.* Pluto 1972. Der kan også henvises til Murphy's senere værk om den britiske arbejderbevægelses historie: J. T. Murphy: *Preparing for Power. A Critical Study of the History of the British Working Class Movement.* Pluto 1972. (Oprindelig udgivet i 1934).

5 Carter L. Goodrich: *The Frontier of Control. A Study in British Workshop Politics.* Pluto 1975.

6 Ud over de titler, der er omtalt ovenfor, skal her nævnes en omfattende antologi af dokumenter og artikler om den britiske bevægelse for arbejderkontrol: K. Coates & T. Topham (ed.): *Workers' Control*. Panther 1970.

7 Hvor arbejderne i Danmark er organiseret i klubber med valgte klubbestyrelser, er det i England almindeligt, at de valgte tillidsmænd organiserer sig i et tillidsmandsudvalg – og på store arbejdspladser som Ford endvidere i et fællesudvalg, som består af repræsentanter fra de enkelte afdelinger. Fordelen ved denne organisationsform er, at den går på tværs af faggrænserne.

8 Harry Bravermann: *Labor and Monopoly Capital. The Degradation of Work in the 20th Century*, s. 113. Monthly Review Press 1974.

9 Nichols og Beynon vender sig eksplicit imod den teknologi-optimisme, der præger indflydelsesrige værker som J. H. Goldthorpe m.fl.: *The Affluent Worker*. Cambridge University Press 1969, og R. Blauner: *Alienation and Freedom: The Factory Worker and his Industry*. University of Chicago Press 1964. Men kritikken rammer lige vel Vilhelm Borgs *Industriarbejde/Arbejderbevidsthed*, Røde Hane 1971, der nok er den mest udbredte variant af teknologioptimismen herhjemme.

10 Udtrykket »æselarbejde« stammer fra et interview med en af driftslederne, der mente, at industriarbejde i stigende grad ville blive opdelt i to typer: videnskabeligt arbejde og æselarbejde. Nichols og Beynon spurgte, om han så ikke troede, at æslerne ville blive utilfredse, hvortil han svarede: »Jo, medmindre vi opdrætter en speciel race af arbejdere«. Sagt som en vittighed, men meget sigende om den kynisme, der indgår i ledelsens store interesse for »trivsel« på arbejdspladsen!

FRANKRIG

Fransk fagbevægelses historie frem til 1914 i lyset af den nyeste forskning

Af Michael Seidelin Hansen

Forskningen omkring fransk fagbevægelses historie er uhyre omfattende, selvom man holder sig til de seneste 15–20 års arbejder. Dette kan for det første forklares med andre og ældre traditioner for forskning i arbejderbevægelsens historie, end det er tilfældet i Danmark. Denne forskning er blevet stimuleret takket være eksistensen af gunstige institutionelle rammer. Her kan blot nævnes Institut francais d'Histoire Social og Centre d'Histoire du Syndicalisme ved Sorbonne-universitetet samt en række institutter ved de nyere universiteter, f. eks. i Vincennes under ledelse af Madeleine Rebérioux, hvor der foregår en omfattende og ofte koordineret studenterforskning.

For det andet kan der peges på forhold i selve fagbevægelsen. Eksistensen af flere konkurrerende faglige landsorganisationer har øget behovet for at markere sig og legitimere sig, også historisk. Fransk fagbevægelse vedkender sig og refererer i langt højere grad end fagbevægelsen i f. eks. Nordeuropa til dens oprindelse, grundlæggelsesår og traditioner, hvilket også øger behovet for historiske undersøgelser.

Det er umuligt her at redegøre for hele denne forskning. For en oversigt skal henvises til Michelle Perrots og Jean Maitrons artikel »Sources, institutions et recherches en histoire ouvriere francaise«.[1] De nyeste af de citerede værker i denne artikel giver yderligere oplysninger om den eksisterende litteratur.

Her behandles fransk fagbevægelses udvikling frem til 1914 i lyset af den nyere forskning. Afgrænsningen er foretaget dels af pladsmæssige grunde, dels fordi en række af forudsætningerne og problemerne i fransk fagbevægelses videre historie dukker op allerede inden 1914 og en fremstilling afsluttet her alligevel får mulighed for at række videre frem og tage højde for nyere problemstillinger.

En af de mest nyttige indføringer i fransk fagbevægelses historie gives af Guy Caire i hans bog, Les Syndicats Ouvriers.[2] De første 130 sider er en koncentreret, men værdifuld oversigt over den historiske udvikling, med gennemgang af de vigtigste problemer, mens resten af bogen nærmest har karakter af et sociologisk studie, der indfører læseren i de sidste tyve års forskning på dette område, f. eks. Alain Touraines og Serge Mallets arbejder.[3]

I indledningen til det historiske afsnit understreger Caire nødvendigheden af at inddele forløbet i perioder, som han betegner som »en opbygningens periode«, »en bekræftelsens periode« og »en stadfæstelsens periode«, kro-

nologisk afgrænset af den første verdenskrig, mellemkrigstiden og tiden efter den anden verdenskrig.[4] Indenfor denne grove opdeling kan en yderligere periodisering foretages.

Den første periode var indtil 1884 præget af kampen for at komme ud af illegaliteten, som Le Chapelier-loven fra 1791, der forbød enhver faglig sammenslutning, automatisk bragte de forskellige former for arbejdersammenslutninger i. Le Chapelier-loven var et led i hele den politiske og sociale reaktion efter revolutionen, der som revolutionshistorikeren Georges Lefebvre siger i sit monumentale værk om Frankrig under direktoriet, der netop er genudgivet i en stor, kritisk udgave, havde til hensigt at skrue udviklingen tilbage til selve revolutionen og dens formål, nemlig at sikre det højere borgerskab den politiske og sociale dominans.[5]

Perioden 1830 til 1840, behandlet af Edouard Dolléans og G. Dehove, prægedes af et opsving af arbejdskampene sideløbende med en forstærket udbytning og forværring af arbejderklassens materielle vilkår.[6] I denne sammenhæng blev arbejderopstanden i Lyon i 1831, behandlet i en omfattende litteratur, til et vendepunkt. Den blodige repression i Lyon og Paris viste på en gang arbejderne samenhængen mellem undertrykkelsen på virksomhederne og statsapparatets og de lokale myndigheders repressive apparat.[7] Den første organiserede modstand opstod netop efter begivenhederne i 1831 og 1848, oftest som foreninger af gensidig eller kooperativ karakter, der igen tjente som dække for en egentlig faglig virksomhed, først og fremmest koncentreret omkring lønforhandlinger med arbejdsgiverne.

Med det andet kejserdømme ændrede både de politiske og økonomiske forudsætninger sig. I sidste halvdel af 1850'erne og igennem 1860'erne fik fransk industri sit gennembrud, industrien blev koncentreret, de selskaber der dominerede det økonomiske liv i landet frem til 1939 så dagens lys. Tilsvarende gennemløb arbejderklassen en udvikling, der for alvor gjorde den til en faktur, der måtte regnes med.

Napoleon den Tredies anstrengte forhold til dele af borgerskabet og det katolske hierarki fik ham til at søge en evt. allieret i arbejderklassen. En fransk arbejderdelegations deltagelse i verdensudstillingen i London i 1862 gav mulighed for formulering af en række krav ved hjemkomsten, delvis under inspiration af mødet med engelsk fagbevægelse og repræsentanter for den første arbejder-internationale.

Mellem 1862 og 1870 blev der gennemført en række betydelige reformer, gående fra arbejdernes retsstilling over for arbejdsgiveren til udvidelse af de gensidige foreningers aktionsområde, hvilket muliggjorde en åben omdannelse af dem til egentlige faglige organisationer. I 1864 udvidedes retten til samling af eksisterende arbejderforeninger, ligesom strejkeretten indirekte blev stadfæstet. I 1867 kom det endelige gennembrud med opnåelsen af retten til at danne de såkaldte chambres syndicales, reelle fagforeninger. Fra 1868 til 1870 dannedes ikke mindre end 67 chambres syndicales, i 1869 oprettedes i Paris et chambre fédérale, en fællesorganisation.[8]

Hele denne udvikling skete, som det anføres af Henri Dubief i den omfat-

tende indledning til hans tekstsamling om den revolutionære fagbevægelse, med regeringens velvilje og uden noget revolutionært perspektiv.[9] For Dubief er det afgørende, at disse organisationer overlevede nederlaget for Pariserkommunen i 1871 og de kommende års undertrykkelse, og dermed muliggjorde det relativt hurtige opsving i halvfjerdserne og udviklingen af den revolutionære fagbevægelse, som Dubief har sat sig for at forklare opkomsten af.

Dubief peger på inspirationen fra Proudhon som afgørende for disse chambres syndicales udvikling, mens Georges Defranc i sin lille oversigt i Que-sais-je serien understreger inspirationen fra den britiske trade unionism og de gunstige konjunkturer i tresserne og det industrielle gennembrud som afgørende forudsætninger.[10]

1871 blev et vendepunkt. Pariserkommunens nederlag gav, som Dubief anfører, et helt nyt erfaringsgrundlag. De økonomiske forudsætninger var anderledes. Perioden 1873 til 1895 var, som det anføres i Madeleine Rebérioux' gennemgang af den franske socialisme fra 1871 til 1914, præget af stagnation og i visse perioder depression.[11] Endelig havde også den del af arbejderklassen, der var rekrutteret fra landdistrikterne og arbejdede i de industrier, der havde udviklet sig udenfor de traditionelle industriområder, tilpasset sig fabrikslivet og langsomt formet en arbejderbevidsthed, der nødvendigvis gav nye muligheder for de faglige kampe og organisationen af dem. Dette aspekt, der fremhæves i et studie af Eric Hobsbawm, bl. a. med stålværkerne i Le Creusot som eksempel, er naturligvis virksomt over et længere og svært definerbart tidsrum, men må tillægges større betydning, end det bliver til del i den franske litteratur.[12]

Hvad angår forholdet til politiske bevægelser, først og fremmest de forskellige politiske partier og grupper, der dukkede op og forsvandt i hård indbyrdes konkurrence, kom det ikke til at spille nogen væsentlig rolle før fra 1880'erne. I 1879 dannedes det første franske arbejderparti på socialistisk grundlag, Fédération du Parti des Travailleurs Socialistes de France, FTFS, der snarere var en løs sammenslutning af forskellige grupper. I 1882 dannedes Jules Guesde Parti Ouvrier Socialiste Révolutionnaire, der var det første marxistiske parti i Frankrig. Dets program var blevet udarbejdet i London i 1880 af Marx, Engels, Guesde og Lafargue, og det blev omkring Guesdes parti og hans person, hele den omfattende diskussion om forholdet mellem de politiske og faglige dele af arbejderbevægelsen kom til at stå helt frem til 1914.[13] I sit vigtige arbejde om fransk socialisme mellem 1871 og 1914 afviser Michelle Perrot stort set indflydelse fra den politiske gren af arbejderbevægelsen på den faglige, som hun forklarer med de socialistiske partier og gruppers totale afvisning af staten og dermed muligheden for en reformpolitik indenfor kapitalismens rammer indtil 1892–93, da omslaget kom i form af socialisternes regeringsdeltagelse 1890'erne igennem. Men hun viser også, at denne udvikling i høj grad var betinget af eksemplet fra fagbevægelsens kamp og reformpolitik, der blev en inspiration for den socialistiske bevægelse, da den var kørt helt fast i 1880'erne.[14]

Allerede fra 1876 kunne arbejderne afholde årlige konferencer indkaldt af chambres syndicales, der trods forbuddet fra 1872 mod strejker og faglig aktivitet havde overlevet. Forklaringen er først og fremmest, som det anføres af Caire, den nye tredje republiks behov for at styrke sig overfor dens utallige fjender i højrekatolske og monarkistiske kredse. En tilnærmelse til arbejderklassen var nødvendig, og den sker fra 1876 med de første brecher i forbuddet mod faglig virksomhed, de forviste kommunarders hjemkomst efter amnestien i 1880 og den nye presselov fra 1883, der muliggjorde udviklingen af en socialistisk presse. Afgørende blev loven af 1884, der legaliserede de faglige organisationer, men pålagde dem at blive registreret hos myndighederne.

Men, som det anføres af Georges Lefranc i hans store bog om fransk fagbevægelse under den tredie republik, der trods fejl og lakuner alene i kraft af sit omfang og sin grundighed er et af de vigtigste referenceværker, nægtede mange fagforeninger at arbejde indenfor en juridisk ramme angivet af regeringen. Denne reaktion betragter Lefranc som et vigtigt element i hele fransk fagbevægelses videre virke, som et eksempel på dens ønske om total uafhængighed af statsapparatet og politiske instanser. Samtidig gør han den vigtige tilføjelse, at der var tale om en ren juridisk foranstaltning. Arbejdsgiverne forbød dannelsen af fagforeninger, afskedigede aktive arbejdere og nægtede at forhandle med dem, hvor arbejderne havde fået gennemtrumfet retten til at organisere sig.[15]

Chambres syndicales blev i de følgende år den ene fløj af fransk fagbevægelse og den, der lå tættest op ad den socialistiske bevægelse og fagforeningerne i Storbritannien og det nordlige Europa. Udviklingen frem til 1884 frem til dannelsen af den faglige landsorganisation CGT, Confédération générale du Travail, i 1895, blev præget af guesdisterne, der i 1886 samlede de eksisterende chambres syndicales i en landsorganisation, Fédération des chambres syndicales.

Guesdisterne opfattede den faglige kamp underordnet den politiske, og de faglige organisationer som et rent instrument for de politiske organisationer. Denne holdning førte hurtigt til faldende indflydelse i fagbevægelsen, hvor guesdisterne kun stod stærkt i industriområderne i nord, især i tekstilindustrien, og tekstilindustrien i Champagne.[16] Samtidig isolerede de sig i forhold til den øvrige socialistiske bevægelse, og medvirkede ifølge Perrot til på skæbnesvanger måde at fjerne arbejderklassen fra den politiske socialisme for lang tid med denne sekteriske holdning.[17] Jaures og blanquisterne derimod havde en anden holdning til den faglige kamp, hvilket forklarer blanquisternes relative styrke. Da Fédération des chambres syndicales i 1895 accepterede at indtræde i den nystiftede landsorganisation CGT var det ifølge stort set hele litteraturen om fransk arbejderbevægelse i denne periode et nederlag for Guesdes linie, der også kom til kort i den nye organisation. På det politiske plan fik Guesdes parti dog afgørende betydning ved at fremstå som et marxistisk klasseparti og opretholde eksi-

stensen af en revolutionær kraft i arbejderbevægelsen, som det fremhæves i Claude Willards store disputats om guesdisterne.[18]

Fransk fagbevægelse karakteriseres ofte som stærkt præget af anarko-syndikalistiske træk. Jean-Daniel Reynaud, der har skrevet en let læst oversigt fulgt af et bind tekster fremhæver anarko-syndikalismens betydning betydning for udviklingen af fransk fagbevægelse og påvirkningen fra Frankrig til de sydeuropæiske latinske lande og endog USA med Industrial Workers of the World.[19] Til gengæld advarer Robert Brecy i indledningen til sin bibliografiske studie af fransk fagbevægelse fra 1871 til 1921, der er et uvurderligt redskab, hvis man vil arbejde mere indgående med perioden, mod udelukkende at hæfte sig ved de anarkistiske elementer. Fransk fagbevægelse opbygges af aktivister med forskellig politisk baggrund.[20] Men for at vise anarkisternes indflydelse og autoritet henviser han til den anarkistiske CGT-leder Gaston Monmousseaus besøg hos Lenin i 1922 som chef for en CGT-delegation til den røde Internationale. Lenin, der var stærkt utilfreds med ledelsen af det nystiftede kommunistiske parti, opfordrede Monmousseau til sammen med jernbanearbejdernes leder, Pierre Semard, at danne et veritabelt kommunistisk parti, domineret af arbejdere som dem selv.[21] De blev begge fremtrædende kommunistiske ledere.

Anarko-syndikalismens organisatoriske ramme blev arbejdsbørserne, Bourses du Travail. Ideen om at skabe lokale rammer om arbejderforeningernes virksomhed gik helt tilbage til 1840'erne, men deres gennembrud kom efter loven i 1884, der bl. a. opfordrede byrådene til at stille lokaler til rådighed for de faglige organisationer. Arbejdsbørsen i Paris i 1887 blev den første. Den blev rammen om fagforeningernes virksomhed i bredeste betydning, mødelokale, bibliotek og administrationscentrum. Antallet af arbejdsbørser udviklede sig hastigt. De mest pålidelige tal (der er uenighed mellem de forskellige fremstillinger om antallet af arbejdsbørser, hvilket kan forklares med deres ofte meget svævende status) gives af Brecy, der tæller 22 arbejdsbørser i 1892 og 86 i 1922. I 1895, ved CGTs dannelse, var 606 fagforeninger knyttet til dem, i 1900 1065.[22] I 1892 dannedes en sammenslutning af de eksisterende børser ved en kongres i St. Etinnes.

Arbejdsbørsernes gennembrud kan forklares med behovet for decentraliserede organisationer, der først og fremmest virkede som en form for serviceorganer for arbejdernes selvorganisering. Dette aspekt understreges af Dubief med en række tal. Småindustrien kom til at dominere i Frankrig. I 1900 havde $^{9}/_{10}$ af virksomhederne under ti ansatte. Småindustrien i Paris-regionen beskæftigede, stadig i 1900, en million mennesker, men de store industrier i departementerne Nord og Pas-deCalais kun det halve. Der opstod således et mønster, hvor værkstedet blev idealet for arbejderen der. Ideologien indsnævredes til dette perspektiv og løsningerne fandtes indenfor disse rammer. Det var her, især anarkismen og ideerne om selvorganisering slog igennem med så meget mere kraft, som arbejderne her oftest var faglærte håndværkere i besiddelse af bevidstheden om deres muligheder for ved egen hjælp, uden indblanding fra staten,

politiske partier eller faglige organisationer, at sørge for deres frigørelse.[23] I samme forbindelse fremhæver Dubief betydningen af fransk arbejderbevægelses store nederlag i Lyon 1831–34, juni 1848 i Paris og Kommunen i 1871. Mange arbejdere havde mistet troen på de store organiserede kampe.

Arbejdsbørsernes ideologiske og praktiske leder blev journalisten Fernand Pelloutier. Takket være Jacques Julliards omfangsrige politiske biografi over Pelloutier, der samtidig er en af de vigtigste analyser af arbejdsbørserne og hele den anarko-syndikalistiske bevægelse i Frankrig, råder vi over nyt materiale til at forstå denne gren af arbejderbevægelsen.[24]

Som det antydes i bogens titel ser Jacques Julliard en direkte sammenhæng mellem Pelloutiers indsats og udviklingen af en faglig kamp, hvor den direkte aktions principper stod i højsædet. Selve udtrykket direkte aktion slog for alvor an efter 1900, men indholdet angives af Pelloutier igennem 1890'erne, frem til hans død i 1901.

For Pelloutier var den direkte aktion oversættelse af klassekampen i faglige termer, og Julliard understreger, at den ikke behøver være voldelig,[25] men Pelloutier angav f. eks. boykot og sabotage som effektive kampmidler. Også Reynaud behandler den direkte aktion og hele anarko-syndikalismen indgående. For ham – som også Julliard og Lefranc fremhæver det – er det væsentlige i den direkte aktion ideen om arbejderklassens selvorganisering, virkeliggørelsen af det kommunistiske manifests bekræftelse af, at arbejderklassens frigørelse er dens eget værk. Et andet træk, som Reynaud understreger, er den direkte aktion som opdragende og bevidstgørende. Han omtaler her bevægelsen op til 1. maj 1906, hvor CGT lancerede kravet om en otte-timers arbejdsdag. Bevægelsen led nederlag, men CGT-lederne betragtede den alligevel som en besked. Kravet var populariseret og var indgået i arbejdernes bevidsthed. Aktionerne ville således være lettere at gennemføre senere.[26]

Pelloutier selv havde gennemløbet hele fransk fagbevægelses udvikling på femten år, fra republikanisme, radikalisme, Guesdes socialisme, anarkisme til revolutionær syndikalisme. Han brød med Guesdes p. g. a. deres forskellige opfattelse af generalstrejken. Guesde afviste den som eventyr og spontanisme, mens den blev hovedhjørnestenen hos Pelloutier og CGT. I 1894, et år før CGTs dannelse, lagde Pelloutier sig fast på den på CGTs forberedende kongres inden stiftelsen i 1895. I brochuren »Qu' est-ce que la greve générale?« fra 1895 fordømte han delstrejker som kostbare og demobiliserende ligesom strejke- og arbejdsløshedskasser. Han vendte sig ligeledes, med henvisning til Kommunen, mod det væbnede oprør, han betragtede som dømt til nederlag. Den fredelige generalstrejke afviste han med henvisning til, at arbejderne ikke ville kunne holde økonomisk ud. For ham blev generalstrejken en aktiv, decentraliseret bevægelse, i fagforeninger, boligkvarterer osv., uden ét centrum, men med en række autonome centrer, således at kapitalismen ikke kan sætte hele sin kraft ind mod et punkt, men langsomt svækkes. Målet for bevægelsen var ikke etablerin-

gen af et proletariatets diktatur eller socialisme, men en helt ny samfundstype, der skulle hvile på den frie produktion.[27] Proudhonismen og Sorels ideer genfindes her. Caire advarer mod at overvurdere Sorels indflydelse, mens Dubief advarer mod at undervurdere den.[28] Annie Kriegel har i en større artikel behandlet indflydelsen fra Proudhon på den revolutionære syndikalisme. Hendes konklusion er, at man hos Pelloutier og helt frem hos CGT-lederne i 1918/20 finder en stærk indflydelse fra Proudhon. Når den på visse områder er brudt skyldes det ikke et bevidst brud, men de nye betingelsers krav.[29]

For Pelloutier var basisorganisationen fagforeningen. Dernæst kom sidestående forbundet og arbejdsbørsen, hvor en lang række aktiviteter var samlet, herunder de gensidige organisationer, som han lagde stor vægt på. Arbejderne burde selv organisere deres hjælpeorganismer for ikke at blive afhængige af staten eller offentlige myndigheder. De gensidige organisationer kunne desuden bringe flere medlemmer til fagbevægelsen og for det andet udgjorde de allerede en stærk bevægelse, der skulle kanaliseres ind i de faglige organisationer. Hvad de kooperative organisationer angik vendte Pelloutier sig mod ideen om kooperativismen som en alternativ samfundsmodel, men i 1898 accepterede han deres plads indenfor arbejdsbørsernes organisation, igen for ikke at afskære sig fra denne indflydelsesrige bevægelse.[30]

Børserne blev fra 1893 stærkt præget af anarkistiske aktivister. Den anarkistiske attentatbølge fra 1891 havde i 1893 lidt totalt nederlag, og de anarkistiske organisationer blev optrævlet af politiet. I sin omfattende afhandling om den anarkistiske bevægelse i Frankrig offentliggør Jean Maitron et dokument, han har fundet i politiets arkiver. Det drejer sig om en instruktion fra den anarkistiske avantgarde-gruppe i London, hvis ledere var Louise Michel, heltinden fra Kommunen, Malatesta og Kropotkin. Stilet til franske anarkistgrupper anbefaler det indtræden i fagforeningerne og hvor der ikke eksisterer faglige organisationer eller de er lukket for anarkister dannelse af nye. Alt sammen med det formål at udsprede anarkistisk propaganda i arbejderklassen og advare den mod »de autoritære socialister, der vil blive deres undertrykkere i morgen«.[31] CGT blev frem til 1914 præget af anarkistiske ledere, selvom der fra 1906 var tale om en modereret og til den faglige kamp tilpasset anarkisme. Dubief anfører, at det er gennem arbejdsbørserne, anarkisterne sikrede sig kontrollen over fransk fagbevægelse.[32]
I Jean Bruhat og Marc Piolats CGTs historie, der repræsenterer den officielle CGT-historieskrivning, omtales arbejdsbørserne kun over en side, og deres betydning reduceres til at være en forløber for vore dages lokale og departementale faglige sammenslutninger.[33] Dette synes at være en noget flot påstand de kommende års udvikling taget i betragtning. Ganske vist var det de guesdistisk orienterede organisationer, der tog initiativ til en samling af chambres syndicales og bourses du travail med en fælles kongres i 1894, der i princippet godkendte enheden, trods, som det er vist, dybe uoverensstemmelser mellem guesdister og anarko-syndikalister. Både Pruhat/Piolat

og Lefranc understreger, at der var tale om en stærk strømning til fordel for dannelse af en landsorganisation, og at man fra begge sider søgte at udnytte den strømning til egen fordel. Trods forbehold anbefalede Pelloutier deltagelse for ikke at afskære sig fra indflydelse i den nye organisation.[34]

På den stiftende kongres i Limoges vandt Pelloutiers tilhængere en afgørende sjer, som fik betydning for hele CGTs kommende virksomhed ved at få vedtaget en resolution, der krævede total adskillelse mellem faglig og politisk aktivitet, endog forbud mod ledernes politiske organisering.[35] Men en indrømmelse til guesdisterne blev det, som Bruhat/Piolat anfører, at kongressen formulerede en række krav, som arbejderne burde stille til kandidaterne ved kommunalvalget i 1896.[36] De lægger også vægt på, at stiftelsen af CGT skete på et klassegrundlag og at kongressen definerede det kapitalistiske system som det ene menneskes udbytning af det andet.

Ifølge Lefranc var ti forbund repræsenteret, som kunne siges at være landsdækkende, mindst 22 arbejdsbørser og 126 chambres syndicales, fagforeninger. De tre kategorier af organisationer blev optaget i CGT, men den nye organisation var langt fra nogen enhed. Arbejdsbørserne fortsatte under Pelloutiers ledelse at køre deres eget løb frem til 1901 og Pelloutiers død. De reformistiske organisationer som det grafiske forbund, Syndicat du Livre, der samtidig var blandt de stærkeste faglige organisationer, var på vagt både overfor guesdisterne og anarkisterne. CGT var, som både Dubief og Lefranc anfører det, sammenbruddet nær.[37]

Kongressen i Montpellier betragtes af både Bruhat/Piolat og Dubief som CGTs virkelige gennembrud, da det lykkedes at få et kompromis i land for at standse arbejdsbørsernes aktivitet og omdanne dem til rent lokale organisationer under CGTs ledelse, samtidig med at der skete en stramning af landsorganisationens ledelse. Kongressen i Amiens i 1906 blev et andet vendepunkt. Den fandt sted efter de store minearbejderstrejker i Nord og Pas-de-Calais efter en mineulykke med 1200 dødsofre og de store strejkebevægelser for otte-timers dagen omkring 1. maj, men samtidig i et ugunstigt politisk klima. Socialisterne var udelukket fra enhver regeringsindflydelse og trods dannelsen af det socialistiske enhedsparti SFIO i 1905, der samlede tilhængerne af Guesde og Jaures, svækket af års indbyrdes kampe.[38] Regeringen var præget af yderst reaktionære kræfter, og især kom arbejderbevægelsen i de kommende år til at prøve kræfter med den nye indenrigsminister, Georges Clemenceau.

Kongressen i Amiens domineredes af diskussionen om forholdet mellem den politiske og faglige del af arbejderbevægelsen. Diskussionen, der gengives udmærket af Lefranc,[39] udmundede i et resolutionsforslag fra anarkisten Griffuelhes, der blev vedtaget med stor majoritet, og siden kendt som Amiens-charteret, der angiver hovedretningslinierne for CGTs virksomhed. Charteret bekræftede uafhængigheden af enhver politisk skole fra den stiftende kongres i 1895. Det understreger klassekampens realitet og behovet for at føre en stadig kamp for de dagsaktuelle krav. Men ved siden af er fagbevægelsens opgave at forberede den hele frigørelse. Midlet er general-

strejken, og fagforeningen, der hidtil har været en modstandsorganisation, skal udvikle sig til at blive en samling for produktion og fordeling, basis for en social reorganisation.

Dette program blev aldrig iværksat, selvom generalstrejken forblev kampmiddel nummer et, og de følgende år blev præget af hårde konfrontationer med ordensmagten og blodig nedkæmpelse af strejkebevægelserne, som er behandlet i en bog af Jacques Julliard.[40] Det er også tvivlsomt, om der var opbakning bag linien fra Amiens. Dubief anfører således, at det revolutionære flertals styrke på kongressen kan forklares ved, at hver organisation havde en stemme, hvilket gav de små, anarkistisk dominerede organisationer en overvægt. Andre delegerede var udpegede af lokale ledelser og havde aldrig været på valg.[41]

Givet er det, at de kommende år frem til 1914 var præget af stagnation og hårde sammenstød med arbejdsgivere og regeringsmagt. Stemningen i perioden gengives i f. eks. CGT-lederen Pierre Monattes skrifter, der er udgivet af Jean Maitron og Colette Chambelland, der har skrevet en glimrende introduktion.[42] Hele dette klima gavnede ikke rekrutteringsmulighederne, og man skal helt frem til den første verdenskrig og CGTs fundamentalt ændrede stilling med accepten af krigsindsatsen for at få et medlemsmæssigt gennembrud.

Således var i 1901 122.067 lønmodtagere i industrien organiseret i CGT, ud af et antal på 3.286.000 industriarbejdere og ialt 614.173 organiserede. Organisationsgraden var altså på 18 pct., og heraf var kun 1/5 organiseret i CGT. I 1906 omfattede CGT 202.273 medlemmer ud af 836.134 organiserede, og i 1912 var tallet 687.463 mod 1.064.413 organiserede og godt syv millioner lønmodtagere i industrien.[43] Trods fremgang var CGTs stilling dog svag.

Disse tal kalder på nogle kommentarer. For det første bør nævnes vanskelighederne ved i det hele taget at etablere sådanne tal, da man kan udgå fra forskellige kriterier. Er man f. eks. organiseret når man har underskrevet en indmeldelsesblanket og modtaget et medlemskort eller når man et år igennem har betalt kontingent? Det er blot et af de spørgsmål, der har givet anledning til en omfattende debat, der kan følges i en række forskellige arbejder om fransk fagbevægelses historie.[44]

For det andet viser tallene eksistensen af faglige organisationer uden om CGT. De gule fagforeninger, der opstod omkring 1900 og kulminerede omkring 1907, var som oftest rene arbejdsgiverorganisationer, hvis indbyrdes stridigheder begrænsede deres gennemslagskraft. I 1907 offentliggjorde den vigtigste af dem et medlemstal på 375.000.[45]

Af en helt anden solid og varig karakter blev den kristelige fagbevægelse, der især udviklede sig i det nordlige og vestlige Frankrig efter 1884, der var stærkt inspireret af kristelige arbejderorganisationer i Belgien. Vatikanet gav sin støtte til dannelsen af en kristelig fagbevægelse i 1892 med encyklikaen Rerum novarum, der også definerede den kristelige fagbevægelses mål: et maksimum af borgfred mellem arbejdere og arbejdsgivere. Den kri-

stelige fagbevægelse blev en massebevægelse, der først i 1960'erne afkonfessionaliserede sig med den kristelige landsorganisation CFTCs omdannelse til CFDT, der imidlertid stadig organiserer kristelige lønmodtagere.[46]

Man kan sige, at fransk fagbevægelse i 1906 trods sin relative svaghed havde overstået det forberedende stadium. Det er karakteristisk, at dens særtræk fra perioden op til 1906 genfindes siden, naturligvis modificeret og præget af andre forudsætninger og betingelser. Kampen mellem anarkosyndikalister, reformister og guesdister fortsatte frem til 1914. Med accepten af deltagelse i krigsindsatsen fra flertallets side mistede det antimilitaristiske og anarkistiske element endegyldigt terræn. CGT-lederen Léon Jouhaux, der kom fra den anarkistiske fløj, fastslog i 1914, at arbejderklassen er en del af nationen og har en fælles arv med borgerskabet.[47] Reformismens gennembrud i CGT fremmedes af denne udvikling og erfaringerne fra deltagelsen i krigsadministrationen, der fik CGT ud af årtiers isolation og viste dens ledere nye arbejdsmuligheder. Dette gik hånd i hånd med reformismens gennembrud på internationalt plan, tæt knyttet til følelsen af verdenskapitalismens uimodståelighed på verdensplan, som det påpeges af Georges Haupt.[48]

Med den russiske revolution og de mislykkede forsøg på at genoplive den anden Internationale og dannelsen af kommunistiske partier, som Annie Kriegel for Frankrigs vedkommende har beskrevet i sin store disputats, hvor hun viser den afgørende rolle, aktivister og ledere fra CGT kom til at spille, kom konflikten indenfor fagbevægelsen i de følgende år til at stå mellem kommunister og socialister, en erklæret revolutionær eller reformistisk linie.[49] Trods genforeningen af CGT i 1936 efter splittelsen i 1921 har denne problematik været dominerende i fransk fagbevægelse siden, og har også domineret forskningen. Genforeningen i 1943 var knyttet til den antifascistiske modstandskamp, og splittelsen i 1947 var i høj grad betinget af de traditionelle modsætninger i fransk fagbevægelse selv om den begyndende kolde krigs klima og især presset udefra blev den direkte årsag, og ren og skær antikommunisme blev fundamentet for den nye organisation, Force Ouvrieres, virksomhed, efter at kommunisterne havde sikret sig flertal i CGT efter krigen.[50]

Endelig er det slående, f. eks. blot ved læsning af indføringer som nogle af de her benyttede omhandlende perioden efter 1945, analyser af arbejdskampe eller bestemte sider af den faglige aktivitet, i hvor høj grad de faglige organisationer stadig bærer præg af og åbent henviser til den faglige tradition, der blev grundlagt i de år, der her er omhandlet. Uafhængigheden af politiske partier spiller en stor rolle, i hvertfald for CFDT. Generalstrejken betragtes stadig som et realistisk middel i den faglige kamp, lige som der går en lige linie fra traditionerne og ideerne om direkte aktion og arbejdernes selvorganisering til CFDTs projekter om autogestion, som også har været søgt afprøvet i faglige kampe i de seneste år.[51] Denne bevidsthed om en linie bagud og sammenhængen med den har igen præget forskningens karakter og især været bestemmende for den store interesse for arbejderbevægelsens og

mere bestemt fagbevægelsens historie, som har fundet udtryk i en række vigtige udgivelser og især enkeltstudier af konflikter, enkelte arbejdspladser osv., hvoraf man finder en del i den i note 1 omtalte artikel og løbende især i tidsskriftet Le Mouvement Social.

NOTER

1 Michelle Perrot & Jean Maitron: Sources, institutions et recherches en histoire ouvriere francaise. I Le Mouvement Social, octobre-decembre 1968, p. 121–161.
2 Guy Caire: Les Syndicats Ouvriers. Paris 1971.
3 Serge Mallet: La nouvelle classe ouvriere. Paris 1969. Alain Touraine: La conscience ouvriere. Paris 1966.
4 Caire, ovenf. anf. p. 38.
5 George Lefebvre: La France sous le directoire (1795–1799). Paris 1977, sp. 26.
6 Edouard Dolléans & G. Dehove: Histoire du Travail en France, tome 1: Des origines a 1919. Paris 1953.
7 Fernand Rude: Le Mouvement Ouvrier a Lyon de 1827 a 1832. Paris 1944, er det klassiske værk om arbejderopstanden i Lyon.
8 Caire, ovenf. anf. p. 52.
9 Henri Dubief: Le syndicalisme révolutionnaire. Paris 1969, p. 11.
10 Georges Lefranc: Le syndicalisme en France. Paris 1973, p. 6ff.
11 Madeleine Rebérioux: Der französische Sozialismus von 1871 bis 1914. I Geschichte des Sozialismus. Band V. Hrg. von Jacques Droz. Frankfurt 1975, p. 9ff.
12 Eric Hobsbawm: Economic Fluctuations and some Social Movements since 1800. I. E. J. Hobsbawm: Labouring Men. Studies in the History of Labour. London 1976, p. 144.
13 Rebérioux, ovenf. anf. p. 35ff.
14 Michelle Perrot: Les socialistes francais et les problemes du pouvoir (1871–1914). I Michelle Perrot & Annie Kriegel: Le socialisme francais et le pouvoir. Paris 1966, p. 36.
15. Georges Lefranc: Le Mouvement Syndical sous la Troisieme République. Paris 1967, p. 36ff. (I det flg. Lefranc).
16 Dubief, ovenf. anf. p. 18.
17 Michelle Perrot, ovenf. anf. p. 58.
18 Claude Willard: Le Mouvement socialiste en France (1893–1905): Les guesdistes. Paris 1965.
19 Jean-Daniel Reynaud: Les syndicats en France. Tome 1. Paris 1975, p. 63.
20 Robert Brecy: Le Mouvement Syndical en France, 1871–1921. Essai bibliographique. Paris, La Haye, 1963, p. XXXIII.
21 Brecy, ovenf. anf. p. XXXIV.
22 Brecy, ovenf. anf. p. 8.
23 Dubief, ovenf. anf. p. 7ff.
24 Jacques Julliard: Fernand Pelloutier et les origines du syndicalisme d'action directe. Paris 1971.
25 Julliard, ovenf. anf. p. 214ff.
26 Reynaud, ovenf. anf. p. 66.
27 Julliard, ovenf. anf. p. 86ff.
28 Caire, ovenf. anf. p. 68. Dubief, ovenf. anf. p. 38.
29 Annie Kriegel: Le syndicalisme révolutionnaire et Proudhon. I A. Kriegel: Le pain et les roses. Paris 1968, p. 96ff.
30 Julliard, ovenf. anf. p. 230ff.

31 Jean Maitron: Histoire du Mouvement anarchiste en France (1880–1914). Paris 1951, p. 248.
32 Dubief, ovenf. anf. p. 24ff.
33 Jean Bruhat/Marc Piolat: Esquisse d' une histoire de la C.G.T. Paris 1966.
34 Lefranc, ovenf. anf. p. 64.
35 Lefranc, ovenf. anf. p. 68.
36 Bruhat/Piolat, oven. anf. p. 43.
37 Lefranc, ovenf. anf. p. 70. Dubief, ovenf. anf. p. 34.
38 Madeleine Réberioux: La République radicale? (1898–1914). Paris 1975, giver en hurtig og udmærket oversigt over den politiske, sociale og kulturelle baggrund.
39 Lefranc, ovenf. anf. p. 138ff. Amiens-charteret er trykt som anneks hos Lefranc, p. 406.
40 Jacques Julliard: Clemenceau: Briseur de greves. Paris 1965.
41 Dubief, ovenf. anf. p. 42.
42 Syndicalisme révolutionnaire et communisme. Archieves de Pierre Monatte. Paris 1968.
43 Brecy, ovenf. anf. p. 9.
44 Diskussionen og de metodiske spørgsmål nævnes f.eks. hos Antoine Prost: La CGT a l'époque du Front populaire. 1934–1939. Essai de déscription numérique. Paris 1964, p. 1ff. Annie Kriegel: La croissance de la CGT 1918–1921. Essai statistique. Paris, La Haye 1966, p. 10ff.
45 Lefranc, ovenf. anf. p. 110ff.
46 Lefranc, ovenf. anf. p. 117ff.
47 Annie Kriegel/Jean-Jacques Becker: La guerre et le mouvement ouvrier francais. Paris 1964, p. 142.
48 Georges Haupt: Le Congres manqué, l'Internationale a la veille de la premiere guerre mondiale. Paris 1965, p. 257ff.
49 Annie Kriegel: Aux origines du communisme francais, 1914–1920. Tome I, II. Paris, La Haye 1964.
50 Lucien Rioux: Clefs pour le syndicalisme. Paris 1972, p. 86.
51 Om diskussionerne mellem CGT og CFDT om den faglige strategi, se G. Adam: L'unité d'action CGT-CFDT. Revue francaise de Science politique, 1967, p. 576–590.

USA

Moderne Amerikansk Fagbevægelse. En bibliografi

Af Lene Koch

Denne bibliografi omfatter litteratur om fagbevægelsen i USA i perioden fra 1963 til idag, med hovedvægten på de sidste 10 år. En bibliografi over den amerikanske fagbevægelse er indholdsmæssigt en anden sag end en bibliografi over de fleste europæiske fagbevægelser, idet kun ca. en fjerdedel af den amerikanske arbejderklasse er organiseret i fagforeninger. Litteraturen om dette emne giver således kun adgang til oplysninger om en minoritet indenfor den amerikanske arbejderklasse. Denne organiserede gruppe er traditionelt rekrutteret blandt mandlige hvide industriarbejdere. Siden midten af 1960'erne er imidlertid nye grupper, oftest af den etablerede fagbevægelse betragtet som umulige at organisere, begyndt at organisere sig nedefra. Det gælder f. eks. kvindelige arbejdere i både industri- og servicefag, sorte arbejdere og andre etniske minoriteter, (mest kendt er nok de californiske landarbejderes kamp). Endelig er den faglige organisering blandt offentligt ansatte i stærk vækst.

Disse nye organiseringstendensers begyndelse i midten af 60'erne markerer bibliografiens kronologiske begyndelsespunkt, uanset at der ikke kan sættes noget skarpt tidsskel. 50'ernes omfattende debat om kommunisme og korruption i fagforeningerne er ikke medtaget, men en del litteratur som er medtaget fra midten af 60'erne, især om generelle fagforeningsforhold, er stærkt præget af denne debat.

Jeg har især koncentreret mig om den litteratur der er skrevet af progressive liberale, socialister og radikale, dvs. folk med en eller anden tilknytning til eller sympati for arbejder- og venstrebevægelsen.

Endelig har jeg så godt som udelukkende medtaget litteratur, der er tilgængelig i Danmark, enten på biblioteker eller i boghandel. Dette medfører en betragtelig indsnævring af udvalget, fordi der er tale om et samtidigt emne og fordi det er vanskeligt at få fat i materiale om de mange lokale faglige eller fagoppositionelle grupper der dukker op i forbindelse med den faglige kamp i USA.

For at bøde lidt på disse vanskeligheder har jeg søgt at lave en ret omfattende liste over *tidsskriftlitteraturen*, hvor man ofte kan finde henvisninger til nyudgivelser, annoncer herom og nyere tendenser i den faglige bevægelse. Men det må understreges at mulighederne for at lave egentligt videnskabeligt arbejde om den amerikanske fagbevægelse på dansk jord er meget ringe. De store danske forskningsbiblioteker er dårligt forsynede og deres udvalg virker ofte ganske tilfældigt. Hvis man vil arbejde med primære kilder, er man henvist til at foretage en studierejse tværs over Atlanten. God rejse.

Bibliografien er tematisk opdelt og de fleste titler er kommenterede.

Forkortelser

Den Amerikanske Ambassades Bibliotek i København (ab)
Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv i København (aba)
Det Kongelige Bibliotek (kb)
Roskilde Universitets bibliotek (rub)
Statsbiblioteket i Arhus (sâ)
Tidsskriftscentret , Rådhusstræde, København (tc)
Universitetsbiblioteket, Amager (ua)

Titler med en (*) er utilgængelige i Danmark og må skaffes i USA.

Alle andre kan købes i Københavnske boghandler (Københavns Bogcafé på Kultorvet).

I. Håndbogs- og opslagslitteratur

Fink, Gary (ed): **Biographical dictionary of American Labor Leaders.** Westport Connecticut, 1974. (ab) (kb)
Værket rummer oplysninger om både afdøde og nulevende personer.

Handbook of Labor Statistics, 1975. Reference edition. U.S. Department of Labor. Washington D.C. 1975 (ab)
1975 udgaven er anført her fordi den udover aktuelle data osse rummer fyldige historiske oplysninger. De senere udgaver går kun 10 år tilbage i tiden.

Roberts, Harold S.: **Roberts' Dictionary of Industrial Relations.** Bureau of Natioonal Affairs, Washington DC. 1971. (ab). Glimrende opslagsværk, revideret efter ældre udgave fra 1966. Litteraturhenvisninger i tilknytning til de enkelte artikler.

Who's Who in Labor. New York 1976. (ab). Biografiske oplysninger om nulevende arbejderledere. Bogen er værdifuld fordi den rummer lister over alle amerikanske fagforeninger med *adresser*. Desuden oplysninger om alle delstatslige *arbejdsministerier* og en lang række officielle *fagforeningsblade*, begge dele med adresser.

II. Generelle introduktioner til arbejderbevægelse og arbejderforhold

Armanski, Gerhardt: **Krise und Klassekampfe in den USA.** i: Kritik der Politischen Ökonomie, 4. Jahrgang, Heft 11/12. Nov. 1976. (tc).
Gennemgang af krisens gennemslag i USA og dens konsekvenser for arbejderklassens muligheder. Refererer og vurderer politisk en række af de seneste arbejdskampe. Stor bibliografi.

Aronowitz, Stanley: **False Promises. The shaping of American Working Class Consciousness.** New York 1974. (kb)
En vigtig og meget omdiskuteret bog baseret på en tese om at en ny amerikansk arbejderklasse, bestående af unge militante arbejdere, er under dannelse.

Brecher, Jeremy and Costello, Tim: **Common Sense for Hard Times.** New York 1976. (*) Kan rekvireres gennem tidsskriftet Radical America's pamfletordning (se dette). Om krisen og arbejderklassen idag.

–, **Wage Labor in the U.S. Today.** in: Radical America, vol 10, no 4, July-Aug. 1976. (tc). Om nyere kritiske tendenser blandt unge arbejdere overfor arbejdspladser og fagforeninger.

Braverman, Harry: **Labour and Monopoly Capital. The degradation of work in the twentieth century.** New York/London 1974.

Levinson, Andrew: **The working class majority.** New York 1974.
Gennemhuller myten om at arbejderklassen overvejende er 'white collar'. Om arbejderklassens konservativisme og sammenhængen mellem arbejderbevidsthed og fagforeningspolitik.

Work in America: Report of a special task force to the Secretary of Health Education and Welfare. Cambridge Mass. 1973 (kb). En omfattende føderal undersøgelse om »the quality of work«. Et officielt forsøg på at forstå den voksende utilfredshed i arbejderklassen, på arbejdspladserne, de mange vilde strejker etc.

Beitrage zum wissenschaftlichen Socialismus 3: 1976 Heft 8. Sept. 1976. Særnr. om USA. (aba)

Scymanski, Albert: **Trends in the American Working Class.** in: Socialist Review vol no 10, July aug 1972. (tc).

III. Fagbevægelsen generelt

III. 1. Introducerende titler.

Green, Gil: **What's happening to labor?** New York 1976. God, men noget overfladisk introduktion til fagbevægelsen idag. Historisk perspektivering af den aktuelle situation og i polemik med Aronowitz-skolen. (Uba)

Lipset, Seymour Martin: **The first new nation.** The USA in historical and comparative perspective. London 1963. (kb). Interessant pga. sine synspunkter på fagforeningernes integration i det amerikanske system, skrevet af et af den borgerlige sociologis store navne.

Mkrtchian, A: **U.S. Labor Unions Today. Basic Problems and Trends.** Moscow 1973. Sovjetrussisk fremstilling med hovedvægten på 1960'ernes fagbevægelse og forhold til det Demokratiske Parti.

Peck, Sidney: **Current Trends in the American Labor Movement.** in: Insurgent Sociologist, vol V, no II, Winter 1975. God oversigtsartikel med fyldig bibliografi.

Widick, B. J.: **Labor Today.** The Triumphs and failures of unionism in the United States. Boston 1964(kb). Skrevet i lyset af de mange anklager for kriminalitet og korruption.

III. 2. Fagbevægelsens struktur og ledelsesforhold:

Barbash, Jack: **American Unions, structure government and politics.** New York 1967. (kb). Grundig og solid. Behandler osse lokalafdelingernes forhold.

Edelstein, J. David and Warner, Malcolm: **Comparative union democracy Organization and opposition in British and American Unions.** London 1975. (kb).

Estey, Marten: **The Unions. Structure, development and management.** New York 1976. (ua). En lille let introduktion. God at starte med.

IV. Arbejdskampe og Rank-and-filebevægelser

Root and Branch: The rise of the workers' movements. Root and Branch (ed.). Fawcett Crest Books. Greenwich Connecticut 1975.
Antologi udarbejdet og redigeret af den socialistiske gruppering Root and Branch bl. a. Aronowich, Brecher og Mattick Jr. Indeholder bl. a. artikler om postarbejderstrejken i 1970, transportarbejderne og autoarbejderne. (*).

Brecher, Jeremy: **Strike.** San Francisco 1972. Omdiskuteret bog om selvorganiserede arbejdskampe både historisk og aktuelt. Se debat og anmeldelse i Radical America vol 7, no 6, nov-dec 1973. (rub).

Peck, Sidney: **The rank and file leader.** New Haven Connecticut 1963.
Om tillidsmandssystemet om den menige arbejders bevidsthed, skrevet på et tidspunkt hvor fagforeningslederes tvivlsomme image stod i centrum af debatten. (kb).

V. Enkelte fagforeninger og brancher

V.1. United Farm Workers og kampen i Californien

Kushner, Sam: **Long Road to Delano. A century of farmworkers' struggle.** New York 1976. Historisk anlagt men up to date.

Levy, Jaques E.: **Cesar Chavez – Autobiography of La Causa.** New York 1975. Biografi om Chavez.

Mathiesen, Peter: **Sal si Puedes. Cesar Chavez and the New American Revolution.** New York 1970.

Michels, Peter M.: **Wetbacks, Kojoten und Gorillas. Arbeitskampfe der Farmarbeiter in den USA.** Frankfurt am Main 1976. (kb).
Førstehåndsberetning fra de afgørende kampe i 1973 veksler med grundig baggrundsinformation.

Taylor, Ronald B.: **Chavez and the farmworkers.** Boston 1975. Biografi over Chavez og UFWs historie.

V. 2. Minearbejderne

Green, Jim: **Holding the line. Miners' militancy and the strike of 1978** in: Radical America, vol 12, no 3, may-june 1978 (tc).

Koch, Lene: **Man kan ikke bryde kul med bajonetter** i: Politisk Revy no. 329, 31. marts 1978. (tc).

Koch, Lene og Kristiansen, Marianne: **Bed for de døde og kæmp som bare fanden for de levende** i: Politisk Revy nr. 255, nov. 1974. (tc). Om minearbejderstrejken op til overenskomstforhandlingerne i 1974.

Whalen, Eileen and Lawrence, Ken: **American Workers and liberation struggles in South Africa.** The boycot of coal and chrome, in: Radical America, vol 9, no 3, May-June 1975. Om minearbejdernes kamp mod kulimporter fra Sydafrika i 1973–74. (tc).

Coal Winter in: In These Times. March 17. 1978. Artikelsamling om minestrejken i 1978.

V. 3. Stålarbejderne

Bogdanich, George: **Never a kind word for Abel** in: The Nation, may 7, 1973. (kb). Om stålarbejderforbundets nyligt afgåede præsident.

–, **Steel. No strike and other deals** in: The Nation, sept. 7, 1974. Om Stålarbejderforbundets overenskomst i 1974. (kb).

Koch, Lene og Kristiansen, Marianne: **Overenskomstforhandlingerne i USA** in: Politisk Revy nr. 301, apr. 1977. Om stål- og auto. (tc).Moberg, David: **Socialism and the steelworkers** in: Socialist Revolution vol 6, no 4. Oct-dec 1976. (tc). Om fagoppositionelt arbejde i stålarbejdernes fagforening, USW.

Rusticus: **The Sadlowski Campaign** in: Radical America vol. 11, no 1. Jan-Feb 1977. (tc).

V. 4. Automobilarbejderne

Georgakas, Dan: **Detroit, I do mind dying.** New York 1975. Om sorte autoarbejdere i Detroit.

Legget, John C.: **Class, race and labor.** Working Class consciousness in Detroit. New York 1968. (kb). Progressiv sociologisk undersøgelse af klassebevidsthed især blandt sorte auto-arbejdere.

Lippert, John: **Fleetwood wildcat.** Anatomy of a wildcat strike, in: Radical America, sept-oct 1977, vol 11, no 5. (tc).

Marquart, Frank: **An autoworkers' journal: The UAW from crusade to one party union.** Pennsylvania University Press, University Park, Penn. 1977. Selvbiografi.

Serrin, William: **The company and the union.** New York 1973. Om forholdet mellem autoarbejdernes forbund, UAW og General Motors, den største arbejdsgiver i bilindustrien. Dokumenterer intimt klassesamarbejde.

Rothschild, Emma: **Paradise Lost. The decline of the autoindustrial age.** New York 1974. Rummer bl. a. et betydningsfuldt kapitel om nye kampformer blandt menige autoarbejdere i Lordstown.

Wildcat: Dodge Truck. Detroit 1974. Om en arbejdskamp på Dodge fabrikkerne. Kan rekvireres gennem: Black and Red: Box 9546, Detroit Mi. 48202. (*).

Radical America, vol 8, no 6. Jan-feb. 1975. Særnummer om »**Black and White Workers in Detroit**«. (tc).

V. 5. Transportarbejderne (The Teamsters)

James, Ralph and James, Estelle: **Hoffa and the Teamsters: A study of Union Power.** New York 1965. (kb). Standardværk om Hoffa og The Teamsters, skrevet af 2 sympatisk indstillede biografer. Væsentligt værk for at forstå Teamsters styrke.

Rinaldi, Matthew: **Dissent in the Brotherhood: Organizing in the Teamsters' Union** in: Radical America, vol 11, no 4, July-Aug 1977. (tc). Om fagoppositionelt arbejde i Teamsters' Union.

Teamster Democracy and Financial responsibility. A structural and financial analysis. Washington D.C. 1976. (*). Udgivet af PROD, en landsdækkende rank-and-file organisation inden for forbundet i modsætning til den korrupte ledelse.

V. 6. Havne- og dokarbejdere

Jensen, Vernon H.: **Strife on the Waterfront. The Port of New York since 1945.** Ithaca 1974. (kb). Især om International Longshoremen's Association (ILA). Går helt op til 1971 og er medtaget som den eneste mig bekendte titel om dette forbund, der er tilgængelig i Danmark.

Larrowe, Charles P.: **Harry Bridges. The rise and fall of radical labor in the US.** New York 1972. Om den progressive præsident for International Longshoremen's and Warehousemen's Union (ILWU): også historien om et progressivt forbund. Går op til slutningen af 60'erne. (kb).

V. 7. Offentligt ansatte

Connery, Robert Howe og Farr, William: **Unionization of municipal employees.** New York 1970. (kb).

Kassalow, Everett M.: **White collar unionism in the United States** in: Adolph Sturmthal (ed.): **White collar trade unions.** En gennemgang af ændringer i arbejdskraftstrukturen og af væksten i 'white-collar unionism'. (ab).

Syfers, Judy: **San Francisco School Workers' Struggle** in: Radical America, vol 12, no 2, March-April 1978. (tc).

Zagoria, Sam (ed.): **Public Workers' and Public Unions.** New Jersey 1972. (aab).

Congressional Digest: **Congress and Public Employees' strikes.** Feb. 1976. Diskuterer for og imod offentligt ansattes strejke- og organisationsret. (aab).

V. 8. Sorte Arbejdere

Foner, Philip S.: **Organized labor and the black worker. 1919–1973.** New York 1974. Glimrende værk der går helt op til ca. 1970.

Jacobsen, Julius (ed.): **The negro and american labor.** New York 1968. Essays. (kb).

Marshall, Ray F.: **Labour in the South.** Mass. 1967. Om arbejdskraften i Sydstaterne, hvor organisationsprocenten er betydelig lavere end i de gamle industriområder. Skrevet af Carters arbejdsminister. (så).

–, **The negro and organized labor.** New York 1965. (kb). Standardværk. Historisk men up to date.

V. 9. Kvindelige arbejdere

Davies, Margery: **Woman's place is at the typewriter** in: Radical America, vol 8, no 4, july-aug. 1974. (tc). Om kvinder i »HK«-sektoren.

Field, Joanna: **The Coalition of Labor Union Women** in: Political affairs, vol 54, no 3, 1975. (CLUW, et forsøg på tværfaglig organisering af fagforeningsorganiserede kvinder). (tc).

Jacobson, Carolyn: **Women Workers. Profile of a growing force** in: David Mermelstein (ed.) Economics. Mainstream Readings and radical critiques. New York 1976.

Koch, Lene og Kristiansen, Marianne: **Nu skal vi til at slås med fagforeningen** in: Kvinder i Kamp, Tiderne Skifter, Kbh. 1976. Om de seneste organisationstendenser blandt kvindelige arbejdere.

Maddox, Jean: **The fight for rank and file democracy.** Published by: Union Wage. California 1976. Om initiativtageren til Union Wage, en kvindeorganisation der støtter lokale organiseringsinitiativer blandt kvindelige arbejdere. (pamflet).

Maupin, Joyce: **Working Women and their organizations – 150 years of struggle.** Union Wage, California 1974. Om de nyeste tendenser inden for kvinders faglige organisering i historisk perspektiv. (Pamflet).

Reverby, Susan: **An epilogue – or prologue to CLUW** in Radical America, vol 9, no 6, nov-dec 1976. (tc).

Tepperman, Jean: **Organizing office workers** in: Radical America, vol 10, no 1, jan-feb. 1976. (tc).

Troger, Annemarie: **Coalition of Labor Union Women: Strategic Hope, Tactical despair** in: Radical America, vol 9, no 6, nov-dec 1976. (tc).

Withorn, Ann: **The death of CLUW** in: Radical America, vol 10, no 2, March-April 1976. (tc).

Women's Work Study Group: **Loom, Broom and Womb: Producers, maintainers and reproducers** in: Radical America, vol 10, no 2, 1976. (tc). Om kvindearbejdets udvikling i USA.

VI. Arbejdsmarkedslovgivning

Arbejdsmarkedets forhold er juridisk reguleret under bl. a. National Labor Relations Act, der administreres af National Labor Relations Board (NLRB).

Annual Reports of the NLRB, Washington DC. 1950ff. (kb).

Digest of decisions of the NLRB, Wash. DC. 1949ff. (kb). Dags dato har bilbioteket skriftet til og med 1969.

Epp, David: **Labor Law.** Legal Almanac Series no 7. New York 1976. (ab).
En let tilgængelig bog for lægmænd. Indeholder selve lovteksten til forskellige love.

Koretz, R. F. (ed.): **Statutory History of the United States. Labor Organization.** New York 1970. Gennemgår arbejdsmarkedslovgivningen detaljeret, historisk. Anfører de vigtigste præcedensskabende afgørelser. (ab).

Miernyk, William: **The economics of labor and collective bargaining.** Lexington Mass. 1973. (kb). Specielt om den juridiske regulering af de kollektive forhandlinger.

Koch, Lene og Kristiansen, Marianne: **Den amerikanske fagbevægelse.** Politisk Revy nr. 311, Maj 1977. Om AFL-CIOs lobbyvirksomhed for at få ændret den eksisterende arbejdsmarkedslovgivning. (tc).

Lynd, Staughton: **Workers' control and workers' rights** in: Radical America, vol 10, no 5, sept-oct 1976. Om fagforeningernes forhold til arbejdsmarkedslovgivning og om anvendelsen af juridisk repression overfor disse. (tc).

VII. Fagbevægelsen og politik

Greenstone, J. David: **Labor in American Politics.** New York 1969. Historisk lagt an, med vægten efter New Deal. (kb).

Radosh, Ronald: **American Labor and Foreign Policy.** New York 1969. (kb). Om fagbevægelsens konservative indflydelse.

VIII. Dokumentarisk litteratur

Fink, Gary M. (ed.): **American Federation of Labor and Congress of Industrial Organizations. Executive Council: Statements and Reports.** 1956–1975. Bd. 1–5.
En dokumentarisk historie om det nationale forbund af fagforeninger siden sammenslutningen af AFL og CIO i 1955. Værket er en samling af officielle udtalelser fra Executive Council. (kb).

Lynd, Staughton (ed.): **American Labor Radicalism. Testimonies and interpretations.** Wiley Sourcebooks in American Social Thought. New York 1973. (kb). Dækker perioden fra slutningen af 19. årh. til idag og rummer indlæg om UFW, UAW og de senere års militans blandt unge arbejdere.

IX. Tidsskrifter:

Jeg har i det følgende samlet de amerikanske tidsskrifter der jævnligt publicerer artikler om den amerikanske fagbevægelse. Tidsskriftlitteratur er ofte den eneste mulighed for at følge med i udviklingen indenfor fagbevægelsen idag.

AFL-CIO News. Organisationens officielle ugeblad. (ab) (aba).

American federationist. Organisationens officielle månedsblad. Artikler af mere principiel interesse. (ab) (aba).

American teacher. Officiel publikation fra American federation of Teachers, AFL-CIO. (ab).

Business week. Ugeblad for progressive arbejdsgivere. Ofte glimrende oplysende artikler om fagforeningerne på de største virksomheder. (aab) (ua).

Dollars und Traume. Udgives af Joseph Weydemeyer Gesellschaft. Se nedenfor.

Guardian. Uafhængigt socialistisk ugeblad. Uundværligt. (tc).

In These Times. Uafhængigt socialistisk/liberalt ugeblad.

Kapitalistate. Teoretisk marxistisk tidsskrift. Udkommer noget uregelmæssigt, men er vigtigt som en teoretisk forpost blandt marxistiske forskere. (tc) (aba).

Labor History. Videnskabeligt historisk tidsskrift. (aba).

The Militant. Socialist Workers' Partys ugeblad. (tc) (aba).

Monthly Labor Review. Det amerikanske arbejdsministeriums officielle månedsblad. Indeholder ofte værdifulde statistiske o. a. oplysninger om lønforhold, overenskomstresultater mmm. (ab).

The Nation. Progressivt liberalt ugeblad. (kb).

The New Republic. do. (ab).

Political Affairs. Det Amerikanske Kommunistpartis officielle månedsblad. (tc) (aba).

The Progressive. (tc).

Progressive Labor. Udgives af Progressive Labor Party. (tc).

Radical America. Det bedste blad på den amerikanske venstrefløj. Socialistisk, udkommer hveranden måned. (tc) (ua).

Socialist Review. (Tidligere Socialist Revolution). Socialistisk, udkommer hveranden måned. (tc) (ua).

The Review of Radical Political Economics. Teoretisk radikalt tidsskrift. Har undertiden relevant stof.

Workers' Power. Internationale Socialisters blad. Især godt om autoarbejderne i Detroit. (tc).

Endelig skal nævnes et nyoprettet marxistisk USA selskab i Tyskland, bl. a. under ledelse af Gerhardt Armanski. Man kan melde sig til en abonnementsordning og modtage selskabets skrifter i duplikeret form. Adresse:

Joseph Weydemeyer Gesellschaft für Sozialwissenschaftliche USA-Forschung. Postfach 314163, 1. Berlin 31.